



Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

2007:2



Indhold

Artikler og småstykker om 1807:

<i>Katrine Elmelund Tougaard:</i> Raquetta Bombardina og bombardementets børn	155
<i>Mikael Kristian Hansen:</i> H. C. Knudsen - skuespilleren, patrioten og Holmen.	165
<i>Grethe Rindorf:</i> Carl Gottfried von Würtzens beretning om Københavns belejring.	187
<i>Michael Dupont:</i> Peder Hegelund Dorphs optegnelser fra Møn 1807-1808.	207
<i>Tor Weidling:</i> Et brev om krig	237
<i>Anne Dorthe Suderbo:</i> Hospital i skudlinjen - Sct. Hans Hospital flytter til Roskilde	241
<i>Peter Wessel Hansen:</i> Saaledes føler Engelsmanden for den lidende Menneskelighed! Johan Hendrich Bärens og Københavns Bombardement.	251

Artikel:

<i>Adam Lindgreen:</i> Brødrene Struves ulovligheder. Kilderne fortæller	257
--	-----

Småstykker:

<i>Sten Lundø:</i> Medlem No. 14 Andersen af Kongens Livkorps. H. C. Andersens militære karriere	271
<i>Jørgen Mikkelsen:</i> Utilgængelige arkivaliers tilgængelighed. Bemærkninger i anledning af den nye arkivlov.	279
<i>Michael Dupont:</i> Dagligdagsskriftens udvikling i Danmark. Gotisk kursiv 1600-1700.	288

Orientering fra bestyrelsen

Generalforsamling 2007.	293
Resultatopgørelse og balance for 2006	299
Nyt fra Norden	301

Nekrolog:

<i>Hans H. Worsøe:</i> Svend Cedergreen Bech 1920-2007	303
--	-----

Billedet på omslaget:

»Tilbagekomst fra det engelske Fangenskab. Den Ankomne nyder i sine Paarørendes glade Modtagelse og Favnetag Lønnen for at have vedblevet at være Fæderne landet tro«. Billedet ses også på s. 178.

Raquetta Bombardina og bombardementets børn

Af Katrine Elmelund Tougaard

En ganganger blandt de mange anekdoter, der omspinder begivenhederne under Københavns bombardement og belejring i 1807, er beretningen om en pige, der blev født under bombardementet og døbt Raquetta Bombardina. I forbindelse med 200-året for begivenheden satte jeg mig for at finde pigen med det billedlige navn ved at granske de københavnske kirkebøger fra tiden omkring bombardementet. Undersøgelsens resultater vil her blive skildret. Der vil desuden blive fremdraget andre eksempler på begivenheder, der sandsynligvis har virket som inspirationskilde til navngivning af børn.

Raquetta Bombardina

Om Raquetta Bombardina kan man bl.a. læse i en historiebog fra folkeskolen: »I en af kirkerne var der et barn, der kom til at hedde Raquetta Bombardina. Stakkels pige.«¹ Ligeledes skriver Sophie Thalbitzer i sine erindringer om 1807: »Et barn, som blev født i Bombardements-Dagene blev kaldt Raquetta Bombardina.«² For at finde Raquetta Bombardina blev kirkebøger med dåbslister fra følgende sogne undersøgt: Vor Frue, Helligaand, Skt. Petri, Holmen, Vor Frelser, Frederiks Tyske, Trinitatis, Garnison, Frederiksberg, Citadel, Den kongelige Fødselsstiftelse, Vartov, Abel Cathrine Stiftelse, Almindeligt Hospital, Brønshøj samt Hof og Slot. Ifølge datidens lovgivning skulle børn døbes senest seks uger efter fødslen. Da sådanne bestemmelser sjældent blev overholdt i krisetider, har jeg undersøgt kirkebøgerne fra august til december 1807.³ Gennemgangen endte imidlertid uden, at jeg var stødt på Raquetta Bombardina. Til gengæld dukkede andre navne op, hvis oprindelse utvivlsomt må tilskrives bombardementet af København.

Kirkebøger som kilde

Kirkebøger er en fremragende kilde til viden om fortidens mennesker og deres indbyrdes relationer. Kirkebøger findes generelt bevaret fra 1645 og indeholder oplysninger om de kirkelige handlinger: dåb, vielse og begravelse. Før 1812 førtes kirkebøgerne kun i eet eksemplar, men

det år gik man i hvert sogn over til at føre to kirkebøger med identisk indhold for at sikre indholdets bevarelse i tilfælde af fx brand.⁴ Indtil 1812 fandtes der heller ingen klare retningslinjer for selve ministerialbogsføringen, og kirkebøgerne kan derfor variere meget i form og indhold fra sogn til sogn.⁵ At der først i 1812 indførtes dobbelt kirkebogsføring betyder, at mange kirkebøger før den tid kan være gået tabt. Heldigvis gør dette sig ikke gældende for de københavnske kirkebøger med dåbslister fra 1807, og det har derfor været muligt at foretage en komplet undersøgelse for tiden omkring bombardementet.

Eva Villarsen Meldgaard pointerer, at begravelseslister i forhold til dåbslister er bedre kilder til kulturhistoriske undersøgelser af navne, da begravelseslisterne viser de afdøde personers kaldenavne.⁶ Men der bør skelnes mellem forskning i føde- og i tilnavne. Hvad en person blev kaldt er naturligvis spændende, men det gør ikke dåbsnavnet til en mindre interessant kilde. Et øgenavn kan være kilde til en persons arbejde, udseende, skavanker osv.,⁷ mens dåbsnavnet kan anvendes som kilde til forældrenes tid som i nærværende artikel.⁸

Villarsen Meldgaard er blandt de forholdsvis få, der har beskæftiget sig med fornavne i et historisk perspektiv, idet historisk navneforskning primært beskæftiger sig med slægtsnavne.⁹ Det er da også først og fremmest efternavnene, der har været genstand for myndighedernes indblanding gennem tiderne. Men at overse fornavnene er at lade en god kilde gå tabt. Som Georg Søndergaard skriver, har mange århundreders historie aflejret sig i navnestoffet, hvorfor fornavne kan anvendes som kilde i arkæologiske kulturhistoriske undersøgelser.¹⁰

Bellona, Bombardus og Bombardine

Undersøgelsen af de københavnske kirkebøger fra tiden omkring bombardementet viser fem forekomster af pudsige, martialske navne. Udover disse fem fandtes yderligere fire forekomster af »bombardementsklingende«
navne på personer, der ikke var født i 1807. Disse vil senere blive omtalt. Men først skal vi møde og prøve at følge bombardementets børn fra sidste kvartal af 1807, nemlig:

Bombardus Ehrenfried Hebert Johansen
August Bombardinus Lindholm
Hanna Juliane Bombardina Johansdatter
Bellona Bombardine Petersdatter
Peter Forsete Bombardus Hendrichsen Holm

Bombardus Ehrenfried Hebert Johansen

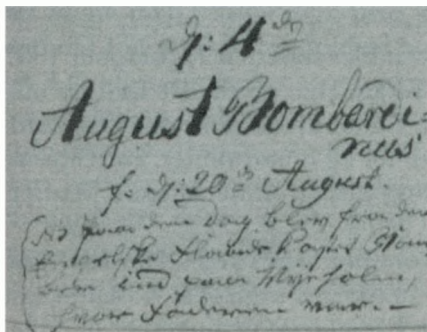
Bombardus Ehrenfried Hebert Johansen blev født den 13. oktober 1807 og døbt den 6. december i Trinitatis Kirke. Han er således født en måned efter, at den engelske bomberegner forvandlede store dele af det indre København til et sørgeligt syn af ruiner og brandtomter. Forældrene var gartner Johan Ehrenfried Hebert og hustru Anne Kirstine Madsen med bopæl på Østerbro.

Den første folketælling efter 1807 kommer først i 1834. Her ses Bombardus som 27-årig, ugift, bosiddende i Kirke Syv sogn i Gl. Roskilde amt og forvalter af avlsgården Wibyegaard. I 1840-folketællingen er han blevet bestyrer af Krabbeholm Hovedgaard i Gershøj sogn. Året efter bliver han gift i Gershøj kirke med Ingeborg Clausen, og i 1855 er de flyttet til Selsø i Frederiksborg Amt, hvor Bombardus er blevet møller. De har fået fem børn, men ingen bærer dog faderens særprægede navn. I nævnte rækkefølge er børnene døbt Nicolai, Christine Marie, Peter Adolf, Johan Henrik og Otto Ludvig.

Bombardus døde den 24. januar 1889 i Ålborg, hvor parrets datter, Christine Marie, var blevet gift med Henrik Carl Rheders Ravnborg.¹¹ Christine Marie Ravnborg og hendes mand havde tilsammen otte børn: Marie Hebert Ravnborg, Ehrenfred Hebert Ravnborg, Ingeborg Hebert Ravnborg, Mickael Fangel Rehders Ravnborg, Henrik Carl Rehders Ravnborg, Sofie Hebert Ravnborg, Otto Hebert Ravnborg og Elly Margrethe Hebert Ravnborg. Det er tydeligt, at Christine Marie og Henrik Carl har ønsket at videreføre familiens navne. De tre ældste med inspiration fra moderens side. Den ældste datter har fået Christine Maries eget navn, mens den næstældste datter er opkaldt efter sin mormor. Den ældste søn har fået sin oldefars og morfars tyskklingende navn Ehrenfried, mens Bombardus er forbigået.

August Bombardinus Lindholm

August Bombardinus Lindholm blev født den 20. august 1807 og døbt den 4. oktober samme år i Holmens kirke. Fødselsmåneden og bombardementet er her kædet sammen til ét navn. Hans forældre var Gudmand Basse Lindholm og Karen Lycke Waleur. Under dåbsindførelsen af August Bombardinus Lindholm ses en bemærkning i ministerialbogen om de voldsomme begivenheder, der udspillede sig i København: "Nb. Paa denne Dag blev fra den Engelske Flaade kastet Bomber ind paa Nyholm, hvor Faderen var."¹² Om Gudmand Basse Lindholm overlevede de engelske bomber, ved vi ikke. Han ses ikke indført som død i Holmens



August Bombardinus Lindholms dåbsindførsel i Holmen sogns kirkebog, 1806-1813, s. 87. Foto: Katrine Elmelund Tovgaard.

kirkebog omkring dette tidspunkt, men kan dog sagtens være begravet i et andet københavnsk sogn.

I folketællingen i 1840 er August Bombardinus indført som en ugift og logerende arbejdsmand hos en 44-årig enke i Toldbodgade 56 i København. Ti år senere ses han samme sted, endnu ugift. I de næste folketællinger er han forsvundet, og han ses hverken i de københavnske skifteregistre eller i Garnisons kirkebog over døde mandkøn.

Hanna Juliane Bombardina Johansdatter

Hanna Juliane Bombardina Johansdatter blev født den 5. september 1807 og døbt den 25. oktober i Vor Frue Kirke.¹³ Hun var datter af Johan Georg Behmann og hustru Friederiche Magdalene Ebelin. Hanna Juliane Bombardina døde dog allerede den 4. marts 1808.¹⁴

Der gik kun godt et års tid fra Hanna Julianes død, til hendes forældre igen fik en datter. Som det var sædvane, blev barnet opkaldt efter den tidligere afdøde søster og døbt 26. februar 1809 Hanne Juliane Johansdatter Behmann.¹⁵ At forældrene denne gang udelod det usædvanlige navn Bombardina er en bekræftelse af, at navnet var afledt af det inferno, der omspandt hovedstaden i dagene op til Bombardinas fødsel.

Heller ikke Bombardinas søster videreførte navnet hos sine børn.¹⁶ I folketællingen fra 1840 er navnet »Caroline« tilføjet Hanne Julianes navn. Hendes navn bliver således Hanne Juliane Caroline, hvilket er utrolig tæt på søsterens navn, Hanne Juliane Bombardine.

Bellona Bombardine Petersdatter

Bellona Bombardine Petersdatter blev født den 4. oktober 1807 og døbt i Holmens kirke den 13. oktober. Hendes særlige fornavn er afledt af det latinske ord for krig, Bellum. Hun var datter af Peter Christian Rasmus Aagesen og Marie Elisabeth Fischer. Peter Aagesen var ifølge kirkebo-



Holmens Kirke har overlevet både byens mange brande samt bombardementet 1807 og har derfor bevaret det meste af sit oprindelige udseende. August Bombardinus Lindholm og Bellona Bombardine Petersdatter blev døbt i Holmens Kirke i 1807.

gen »Over Krigs Commissair og Chef for Første Bogholderi-Contoir«. Ifølge Kraks vejviser fra samme år bar han desuden titlerne »Krigs Cancellie-Secretair og Cancellist i Admiralitetet«.

Bellona Bombardine døde den 23. maj 1811 og blev således kun 3 ½ år gammel. Til forskel fra ovennævnte Hanna Juliane Bombardina opkaldte forældrene ikke Bellonas yngre søskende efter hende. Det er interessant, at én af hendes ældre brødre, som var født den 27. april 1801, blot 25 dage efter det historiske slag på Københavns Red, ikke også fik et spændende navn som Bellonas.¹⁷ Som vi skal se, gav denne begivenhed ellers ligeledes anledning til en særlig navngivning af børn.

Peter Forsete Bombardus Hendrichsen Holm

I Vor Frue sogns kirkebog ses Peter Forsete Bombardus Hendrichsen Holm. Han blev født den 26. september 1807 og døbt den 15. november 1807 som søn af urtekræmmer Hendrich Holm og hustru Mechaline Dorthea Smidt. Ifølge vejviseren boede familien i 1807 på hjørnet af Vestergade og Gl. Torv. Peter Forsete er forgæves søgt i de københavnske skifter og kopulationsregistre.

Hvem opkaldte sine børn?

Er det muligt at pege på nogle fælles karakteristika for de fem ovenstående familier? Kan man på baggrund af deres bopæl, stand eller beskæftigelse udlede en fællesnævner for dem, der lod sig inspirere til navngivning?

De fem familiers bopæle var alle i det centrale København eller ganske nær ved. August Bombardinus boede Adelgade 331, Bellona Bombardine på Vester Vold nr. 249, Hanna Juliane Bombardine i Lars Bjørnsstræde nr. 175, Peter Forsete Bombardus på hjørnet af Vestergade og Gl. Torv, og længst fra bymidten boede Bombardus Ehrenfrieds familie på Østerbro.

Adam Oehlenschlägers søster beretter i et brev til sin bror, der i 1807 opholdt sig i Paris, hvorledes bomberne faldt ned over hendes og gemalen A. S. Ørsteds bolig i Vestergade: »Den første nat, da København blev bombarderet, tilbragte vi på Vestergade, i vore værelser, i den største livsfare; der regnede bomber; og rundt omkring slog de ned; der brændte adskillige gårde i nærheden af vores bopæl«. ¹⁸

Sophie Thalbitzer beretter, hvorledes flammerne bredte sig til »alle gader der i nærheden«, da englænderne natten mellem den 4. og den 5. september 1807 ramte Vor Frue kirkes spir. ¹⁹ Familierne Aagesen, Behmann og Holm må således have oplevet begivenhederne på allernærmeste hold. Familien Lindholm havde bopæl i Adelgade i Sankt Annæ Vester kvarter, hvor bomberegningen var mindre intens i forhold til i Nørre, Vester og Snarens kvarterer. Som vi fik at vide i kirkebogen, opholdt Gudmand Basse Lindholm sig imidlertid på Nyholm, netop som de engelske bomber regnede ned over dette sted.

Er der ligeledes tale om en homogen gruppe af familier, hvis vi ser på fædrenes beskæftigelse? Af kirkebogen fremgår det, at Johan Hebert var gartner, Gudmand Lindholm drejersvend, Peter Aagesen krigskommissær, Johan Behmann fuldmægtig og Hendrich Holm urtekræmmer. Opfatter vi fadderne og deres hverv som udtryk for forældrenes placering i samfundet, var der for Heberts vedkommende en bager, en hosekræmmer og en kasserer, for Lindholms to kaptajner og en kontorist, Aagesens tæller en doktor, en sekretær og en medicinstuderende, Behmanns en kobbersmed samt tre fuldmægtige og Holms en sekretær foruden forældrene selv. Fadderne og fædrene repræsenterer dermed en blanding af håndværkere, mindre erhvervsdrivende, militærfolk og akademikere. Krigskommissær Peter Aagesen ser dog ud til at have tilhørt en højere klasse. Men der er intet, der peger på, at det fx især var personer med tilknytning til militæret, som opkaldte deres børn efter bombardementet. Fællesnævneren synes at skulle søges i personernes fysiske tilste-



Vor Frue Kirke efter englændernes bombardement. Kirkens enorme spir havde været englændernes sigtepunkt. Da de ramte det natten mellem den 4. og 5. september, antændte det i sit fald de omkringliggende bygninger. Københavns Bymuseum.

deværelse under begivenhederne. At overvære bombardementet – at se, høre, lugte og føle det – må have været en så frygtindgydende oplevelse, at familierne valgte at lade deres børns navne stå som et minde over begivenheden.

Tidligere og senere »bombardements-navne«

Følgende fire personer har alle et »bombardements-navn«, men er født før eller efter 1807. Det er først og fremmest forskellige databaser, der har gjort fremfindingen af disse personer mulig.²⁰ Dernæst er der suppleret med diverse arkivmateriale.

1801, Bombara og Bombardine

Bombara Christine Hansen og Bellona Bombardine Magrethe Bohne er begge født i 1801, året for slaget på Københavns Red. Bombara Christine Hansen ses i folketællingen fra Bornholm i 1855, hvor hun er 54 år gammel og gift. Hendes fødested er København. Bellona Bombardine Magrethe Bohne er født i Sorø, hvor vi møder hende som 78-årig enke i folketællingen i 1880. Hun er født den 2. april, dagen hvor Danmark kapitulerede efter kampe mellem den engelske og den danske flåde på Københavns Red. Som om præsten har følt sig nødsaget til at forklare

pigens pudsig navn i kirkebogen, har han under dåbsindførelsen tilføjet: »som var født d 2den april«. Under de øvrige indførelser oplyses kun dåbsdagen og ikke, som her, fødselsdagen. Følger vi Bellona Bombardine i hendes videre færden ses, at både hendes konfirmationsdato i 1815 og hendes vielsesdato i 1828 også er den 2. april. Hvorvidt dette skyldes den historiske begivenhed, eller om det er pga. Bellonas fødselsdato, får stå hen i det uviste.

1864 og Bombardine

I 1901-folketællingen ses Hansine U. Bombardine Jørgensen i Sankt Jørgensbjerg sogn, Gl. Roskilde amt. Hun er født 18. januar 1864 i København. Den 1. februar 1864 krydsede østrigske og preussiske tropper Ejderen som led i Bismarcks bestræbelser på at indlemme de syddanske hertugdømmer i et Stortyskland. Det er sandsynligvis disse begivenheder, som har inspireret Hansines forældre.

Bombardine og Bombardus

Caroline Bombardine Nøkkentved ses i 1880-folketællingen i Holsteinborg sogn, Sorø amt. Her er hun 26 år og ugift, og hendes fødested er København. Der er ikke nogen oplagt begivenhed, som kan have forårsaget dette navn ved hendes fødsel i 1853/54.²¹

Endelig optræder Alfred Peter Hakon Christian Bombardus Holst i kirkebogen fra Nyborg sogn. Han er født den 1. december 1842 som søn af Niels Edvard Holst og Kirstine Marie Hansen. Det er usikkert, hvilken begivenhed der har ført til dette specielle navn. Han er den eneste ud af en søskendeflok på otte, der har fået navnet, og det giver et afkræftende resultat, når vi undersøger, om navnet skulle være nedarvet fra en tidligere slægtning. Alfred Peter Hakon Bombardus Holst og hans hustru Nicoline Sophie Bang fik ingen børn, men adopterede den senere kendte forfatterinde Bertha Holst. Navnet videreførtes således ikke til næste generation.

Navnemode

At påstå, at der med navngivningen af de fem »bombardements-børn« fra 1807 var tale om en navnemode, ville være at tage munden for fuld. Til det er antallet af Bombardus'er og Bombardina'er for få.²² Løfter man blikket, findes der tilsvarende eksempler på, at forældre til andre tider har ladet sig inspirere af udefrakommende faktorer til en særlig navngivning.²³ Søndergaard og Meldgaards samt egne undersøgelser viser en generel tendens til, at børn oftere blev opkaldt efter personer – samtidig, historiske eller fiktive – end efter begivenheder.²⁴ Udover ek-

semplerne fra Københavns bombardement og Slaget på Reden, er navngivningen umiddelbart efter 2. Verdenskrig et tredje eksempel på opkaldelse efter en begivenhed. I databasen Danskernes Navne findes statistikker over navnes popularitet gennem det seneste århundrede.²⁵ Her ses bl.a. en stigning i antallet af piger med navnet Lykke, Irene og Majfred i 1940'erne.²⁶ Samme tendens, men med modsat fortegn, gør sig gældende med drengenavnet Adolf. Fra at have ligget stabilt i statistikkerne fra det 20. århundredes første halvdel, falder dets popularitet kraftigt efter 2. Verdenskrig. Modsat havde Winston sin største popularitet mellem 1940 og 1949.

Afslutning

Den ældste beretning om Raquetta Bombardina findes i Sophie Thalbitzers erindringer. Meget tyder således på, at Thalbitzer er ophav til de mange senere anekdoter om Raquetta Bombardina. Erindringerne er nedskrevet i december 1807. Der er dermed ikke en stor tidsmæssig afstand fra begivenheden til nedskrivningen, som ellers kunne begrunde Thalbitzers tvivlsomme erindring. Men selv om fortællingen om Raquetta Bombardina ikke ser ud til at være sand, viser nærværende artikel, at den godt kunne have været det. Thalbitzer har formodentlig hørt om ét af de ovennævnte børn, men husket galt om fornavnet. Det er dog fortsat en mulighed, at der uden for København fødtes en pige under Københavns bombardement med navnet Raquetta Bombardina. I denne artikel er kun de københavnske kirkebøger undersøgt. Der kan derfor kun konstateres en sandsynlighed for, at Raquetta Bombardina ikke skulle være født i København under englændernes bombardement i 1807, men ikke, at hun aldrig har eksisteret.

Noter

1. Carsten Overskov: *Ind i Historien 3. klasse*, 2004, s. 7.
2. Sophie Thalbitzer: *Grandmamas Bekendelser*, København, nedskrevet 1807, udgivet 1906, s. 184.
3. Jytte Skaaning og Bente Klercke Rasmussen: *Find din slægt – og gør den levende*, Odense 2006, s. 64.
4. I 1812 indførtes to parallelle kirkebøger, nemlig de såkaldte hovedministerialbøger og kontramministerialbøger.
5. Folder, *Lidt om Kirkebøger*, Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.
6. Eva Villarsen Meldgaard: *Studier i Københavnske Fornavne 1650-1950*, København 1990, s. 8.
7. Fx »Arne og hen«, »Søren sløb Hjem-« og »fyde-Poul«, Georg Søndergaard: *Danske For- og Efternavne, Betydning, Oprindelse, Udbrudelse, Vandelose* 2000. Se også Kristian Kristiansen: *Danske øgenavne, Fantasi, Psykologi, Jantelov*, København 1984 og 1991.
8. Navnene på de døbte personer fra 1807, som det har været muligt at følge frem til deres død, har stort set alle været identiske med deres navne ved begravelsen.
9. Fx Per Billes: *20.000 slægtsnavne i Danmark*, 1999; Ole Døgn: *De danske efternavne på –sen*, Personalhistorisk Tidsskrift, 2001, årgang 121, s. 14-34; M.P. Ejerslev: *Slægtsnavne paa Mors*, Sprog og Kultur, 10, 1941, s. 30-35; Torden Kishye: *Slægtsnavne og patronymer*, Personalhistorisk Tidsskrift, 1981, årgang 101, s. 121-132; Alfred Thomsen: *Vore slægtsnavne*.

- En undersøgelse af vore slægtsnavnes oprindelse og fordeling med særligt henblik på -sen navnene, 1945.*
10. Georg Søndergaard: *Danske fornavne, Popularitet Betydning Oprindelse*, København 1982 og 1991, s. 15.
 11. Vilhelm Richter: *100 års dødsfald i Danmark 1791-1890*, bind 1, København 1901.
 12. Holmens sogns kirkebog 1806-1813, s. 87.
 13. Vor Frue sogns kirkebog 1805-1813, s. 126.
 14. Vor Frue sogns kirkebog 1794-1813, s. 345.
 15. Om opkaldelsesskikke se Marianne Kjær: *Automatisk analyse af dansk personnavneskik i det 17. århundrede*, i Vibeke Wegener og Marianne Kjær: *To Studier i Danske Fornavne*, København 1978, s. 93-248.
 16. Med Ole Christian Normann fik hun børnene Georg Frederik Normann, Berta Oline Nathalia Normann, Alodde Emilie Normann, Sophie Amalia Normann og Carl Eduart Emil Normann.
 17. Broderen døbt Johan Arnold Christian den 30. maj 1801 i Holmens Kirke. Holmens sogns kirkebog 1793-1805, s. 585.
 18. Falkensjerne og Borup Jensen: *Håndbog i dansk litteratur*, 1954, s. 325.
 19. Sophie Dorothea Thalbitzer: *Grandmamas bekendelser*, København 1906, s. 169.
 20. Af internetbaserede databaser er anvendt Statens Arkivers www.ddd.dda.dk og www.ar.kivalieronline.dk samt Institut for navneforskning www.danskerne.navneforskning.ku.dk. Ved brugen af databaserne må man imidlertid huske på, at ikke alt er indtastet. Søgninger giver således ikke et fuldkomment billede af navneforekomsterne. Endvidere er der altid en risiko for, at et navn er fejlagtigt indtastet.
 21. I Dansk Demografisk Database optræder flere med efternavnet Nøkkentved, døbt i hhv. Garnisons sogn og Gentofte sogn. Caroline Bombardines dåb og konfirmation er forgæves søgt begge steder i håbet om at finde hendes forældre og således se, om navnet i dette tilfælde skyldes en navnetradition i familien. Hun ses heller ikke i Vester Flakkebjerg herreds samt Skælskør rets skifteregistre.
 22. Se Meldgaards definition af navnemoder i Meldgaard, 2003, s. 13.
 23. Søndergaard 1982 og 1991, Søndergaard 2000, Meldgaard 1990.
 24. Blandt mange sjove forekomster kan nævnes brødrene Alexander Cæsar Camillus Napoleon Martinus Balling og Carl Johannes Helgoland Villemoes Tordenskjold Balling. Folketælling 1885, København (Staden), Stuediestræde 32, Nørre Kvarter. Af danske krigsheltes navne ses bl.a. Niels Juul Tordenskjold Simonsen og Andrine Olavine Ryesine Sleppegredline Jakobsen. Folketælling 1885, København (Staden), Pilestræde 55, Rosenborg Kvarter; Kirkebog 1845-1881 fra Hornum sogn, Vejle amt, s. 41.
 25. www.danskerne.navneforskning.ku.dk. Datagrundlaget stammer fra det Centrale Personregister og dækker således alle eksisterende navne i Danmark fra 1968 til 2005. 1940-1949 var den periode, hvor navnet Irene oftest blev givet spædbørn. Ligeledes fik navnet Majfred sin første og største udbredelse i disse år.
 26. Irene kommer af det græske Εἰρήνη (Eirene), der betyder fred. Statistikken opererer kun med 10-års intervaller. Det fremgår således ikke eksplicit, at de nævnte fredsnavne blev givet i sidste halvdel af 1940'erne, men det skønnes overvejende sandsynligt.

H. C. Knudsen – skuespilleren, patrioten og Holmen

Af Mikael Kristian Hansen

Skuespilleren Hans Christian Knudsen og hans patriotiske virksomhed er i de senere år blevet behandlet i forbindelse med 200-året for slaget på Reden. Den senere del af skuespillerens aktiviteter og deres forbindelse til de militære begivenheder er imidlertid underbelyst, og det er navnlig i perioden efter Københavns bombardement, at hans mindehøjtideligheder, hvor han indsamlede penge til de nødstedte, blev fornyede og detaljerede. Det skal denne artikel råde bod på.

Indledning

Københavns bombardement og flådens ran var en rystende begivenhed i samtiden. Helstaten bestående af Danmark, Norge og hertugdømmerne var pludselig ikke længere en magtfaktor, man skulle regne med i Nordeuropa. Det var på mange måder et vendepunkt. Danmark ville blive en ministat, hvis Norge blev afstået til Storbritanniens allierede Sverige. Københavns bombardement blev indledningen til en syv år lang krig, der afsluttedes med Freden i Kiel i januar 1814. Kampen foregik ikke kun på det militære og politiske plan. Det udviklede sig også til en patriotisk kamp.

Skuespilleren H. C. Knudsen var en af dem, der ved sin patriotiske virksomhed deltog i kampen. Ved sine utallige mindehøjtideligheder lykkedes det ham at indsamle en formue til de mange efterladte og sårede under Englandskrigene. Hans mindehøjtideligheder havde form af små forestillinger, som han fornyede flere gange gennem årene. H. C. Knudsen brugte taler, sange, musik og ikke mindst tableauer til at udtrykke de ophøjede følelser for fædrelandet og dets helte. Med H. C. Knudsens mindehøjtideligheder fik patriotismen et udtryk, der blev en fælles oplevelse for helstatens borgere.

H. C. Knudsens virksomhed som patriotisk skuespiller har tidligere været behandlet, men fokus har indtil nu overvejende været på hans indsats umiddelbart efter slaget på Reden.¹ Hidtil har ingen historiker beskæftiget sig dybtgående med den senere del af H. C. Knudsens virk-

somhed. Det skal der her kompenseres for, da netop denne del af skuespillerens arbejde faktisk er mest interessant. Som vi skal se, fik H. C. Knudsen specielt ved Phoenix' stabel afløbning i 1810 og kanonbådskrigen nyt materiale til sine forestillinger. Sidstnævnte kom navnlig til udtryk under H. C. Knudsens Norgesrejse og ved hans afsluttende mindehøjtidelighed efter Freden i Kiel: »Fædrenelandsk Kirkegaard«. Hans sidste forestilling, »Velkomstfesten på Nyholm«, virker derimod som en svag genklang af de tidligere forestillinger.

Skuespilleren

Hans Christian Knudsen blev født i 1763 som søn af en murersvend. Det var meningen, at han skulle følge i faderens fodspor, hvorfor han 13 år gammel blev sat i lære hos muremester Melchior Henrich Peterman.² På en eller anden måde kom han i forbindelse med arveprins Frederik og blev ansat som pagetjener ved dennes hof. Efterhånden blev herre og tjener nære venner, så H. C. Knudsen røbede sit ønske om en karriere som skuespiller ved Det Kongelige Teater. Livet igennem bevarede H. C. Knudsen et godt forhold til arveprinsen, den senere Frederik VI, og dennes søn, Christian VIII.

Med arveprinsens hjælp var det let for H. C. Knudsen at blive skuespiller på Det Kongelige Teater. En anden ting var at blive accepteret. På teatret var der stor modstand mod denne opkomling. Flere af skuespillerne var studenter, og det var H. C. Knudsen unægtelig ikke. På Nationalscenen omtaltes opkomlingen som »Kalkslager og Tallerkenslikker«. Opkomlingen fik imidlertid en fornem debut i 1786 som Oldfux i »Den Stundesløse«. I denne rolle viste H. C. Knudsen sit komiske talent. Efterhånden blev han publikums yndling, måske fordi de opfattede ham som en af deres egne. H. C. Knudsen fik mange roller og havde et betydeligt repertoire i Holbergs komedier.³ Samtidig havde han en meget smuk sangstemme, hvilket han blandt andet viste som Leporello i »Don Juan« og Michelli i »De to dage«. Navnlig den sidste rolle var en af hans store triumfer.⁴

Da en skuespillers levevej dengang kunne være meget usikker, forsøgte arveprinsen at sikre sin tidligere pagetjeners fremtid. I 1795 gav han H. C. Knudsen skriftligt tilsagn på bestillingen som færgemand ved Jægerspris, når den daværende færgemand døde.⁵ Dette løfte stadfæstede kongen i 1797, og i 1802 udnævntes H. C. Knudsen til færgemand. Det var dog svært at forene med karrieren som skuespiller i København, hvorfor han afstod bestillingen i 1811.

Udover at være skuespiller var H. C. Knudsen patriot, og som sådan fik han stor betydning under Englandskrigen 1801-1814. Da den bri-

H.C. Knudsen. Maleri af
C. F. Viertel 1795.
Teatermuseet i Hofteatret



tiske flåde i marts 1801 stod ned gennem Sundet, opdannede han københavnerne mod ved tre aftener i træk (26.-28. marts) at foredrage patriotiske sange på Nationalscenen:

*»... Til Vaaben! See Fjenderne komme!
Til Vaaben! I nordiske Mænd!...«.*⁶

Hans sange vakte begejstring blandt publikum og skaffede ham snart tilnavnet »Fædrelandets frivillige Sanger«. H. C. Knudsen forsøgte at indgyde soldaterne og matroserne mod, men kunne selvfølgelig ikke forhindre Danmarks nederlag til Storbritannien i slaget på Reden den 2. april 1801. Ved ligtoget tre dage senere overbragte han folkets tak ved mindehøjtideligheden på Holmens Kirkegaard. I kølvandet på slaget på Reden indledte han en storoffensiv af mindehøjtideligheder for at samle penge ind til de efterladte. Denne offensiv kender vi som »Dannebrogsvalfarten«.⁷

Briterne vendte tilbage, da de i august 1807 invaderede Sjælland og gennemførte et bombardement af hovedstaden i begyndelsen af september, hvorved de fremtvang hovedstadens kapitulation og orlogsflådens udlevering. Under bombardementet var H. C. Knudsen meget aktiv i rednings- og slukningsarbejdet. Ligeledes erfarer vi i et vidnesbyrd fra Københavns kommandant, general Peymann, at H. C. Knudsen ved sin sang og andre talenter havde opildnet Københavns befolkning.⁸

Han genoptog nu sine tidligere aktiviteter. I 1811 var han i Aalborg, Aarhus, og Odense. I 1812 var han på landsturné til Jylland, hertugdømmerne, Fyn, Langeland og Lolland, og endelig gik turen til Norge i 1813. H. C. Knudsen medvirkede også ved fester ude på Holmen, når et orlogsskib løb af stablen.⁹

Vi har de to kobberstik »Phoenix« og »Fædrenelandsk Kirkegaard«, der viser det storladne i H. C. Knudsens forestillinger. Han tog initiativet til produktionen af disse, og overskuddet ved salget gik til krigsofrene. Ved sin virksomhed lykkedes det ham at indsamle 257.533 rigsdaler foruden 30.000 rigsdaler, som indkom ved salget af kobberstikkene.¹⁰ Kongen tilstod ham ved flere lejligheder beneficeforestillinger for at dække hans omkostninger ved de mange rejser. Det var ikke de eneste nådesbevisninger fra den enevældige konge. I 1801 fik H. C. Knudsen Medaillen pro meritis, og senere i 1809 fik han Dannebrogordenens Hæders-tegn.¹¹

»Phoenix«

Under Englandskrigene videreudviklede H. C. Knudsen sine forestillinger. Han fik et nyt input ved linjeskibet Phoenix' stabelafløbning på Holmen i december 1810. Et orlogsskibs stabelafløbning var altid en meget festlig begivenhed. Kongefamilien, Holmens stok og mange andre fejrede det nye skibs fødsel ude på Holmen. Og Phoenix var et særligt skib, da det var det første linjeskib, der blev søsat efter Københavns bombardement, bygget af resterne efter flådens ran. Et bevaret brev giver os god underretning om festligheden.¹² Holmens stok havde bedt H. C. Knudsen om at give dem en sang for deres konge. Dette ønske opfyldte H. C. Knudsen. Den 5. december 1810 blev Phoenix søsat på Holmen.¹³ Forinden havde Holmens provst, Viktor Kristian Hjort, holdt en tale, hvor han spillede på Danmark-Norges historiske rolle som søfartsnation, Norges vigtige rolle for orlogsflåden og de historiske bånd mellem tvillingerigerne.¹⁴ H. C. Knudsen var også ude på Nyholm, og efter stabelafløbningen fremlagde han følgende sang blandt Holmens tømmermænd:

»...*Skiønt Phoenix gled af Biddingen*
I Havet hen!
O! snart Du knejse skal
Med Master, Takkelage og Seil!
Og Dine Stykkers Ild
Skal hævne faldne Brødrers Blod!
O, Kongens Tømmermænd!
Byg Skibe nu med Lyst og Flid!
Et Folk velsigner Jer! Gud lønner Eders Tid!
Vay, Dannebrog! Vay høit i Sky!
*Din Glands skal Frederik fornye!... «.*¹⁵

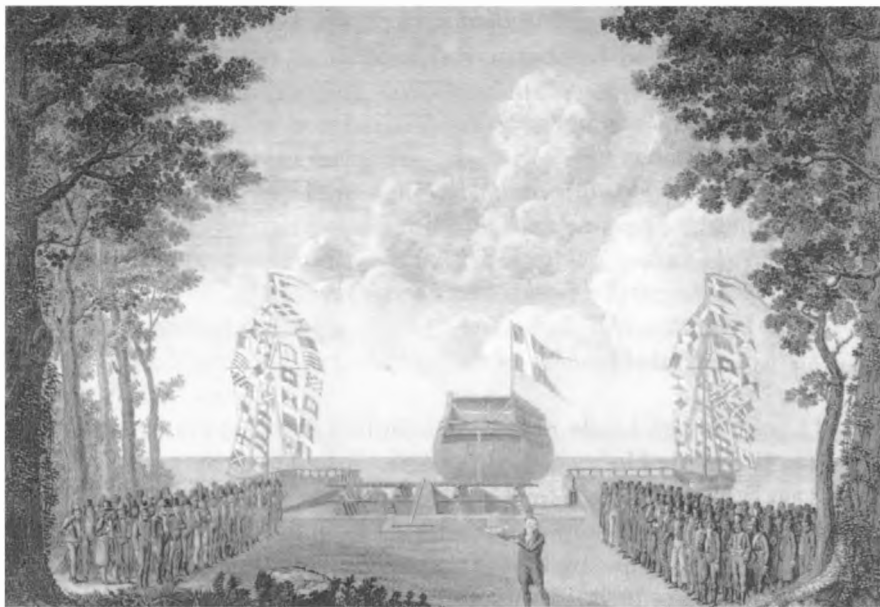
Knud Lyne Rahbek havde til samme lejlighed forfattet en sømandssang, som han tilegnede Holmens faste stok.¹⁶

Det var et fantastisk syn for H. C. Knudsen at se orlogsskibet blive søsat. Det kunne bruges som et symbol på Danmarks genfødsel som maritim magt i Nordeuropa, og han var ikke sen til at udnytte lejligheden. H. C. Knudsen fik Frederik VI.s tilladelse til at bringe denne scene på Det Kongelige Teater til fordel for de danske krigsfanger i Storbritannien.

Han kontaktede digterne Adam Oehlenschläger og N. T. Bruun. Specielt Adam Oehlenschläger var en god ven af H. C. Knudsen og stillede altid op ved disse patriotiske højtideligheder.¹⁷ Adam Oehlenschläger skrev prologen og en sang, mens N. T. Bruun skrev en epilog.¹⁸ Arbejds-tegningen til orlogsskibet Phoenix blev af teatermalerne omformet til en kulisser for H. C. Knudsen. Teatrets musikere gik i gang med at forberede musikken. Han formåede også at få land- og søetaten til at medvirke til denne forestilling. Senere takkede han i Danske Statstidende særligt Holmen for at have samlet de mange håndværkere, der var med til at forskønne prologen.¹⁹

Den 26. januar 1811 opførte H. C. Knudsen prologen på Det Kongelige Teater. Scenen var en plads omkranset af træer med udsigt over havet. På havet sås linjeskibet Phoenix med dets navn i transparente bogstaver. På hver side af orlogsskibet lå to mindre fartøjer med flagspil – ligesom ude på Holmen den 5. december året tidligere. På hver side af scenen stod skibsbygmestre, højbådsmand, overkanonere, kanonere, konstabler, tømmere, faste matroser, indrullerede matroser fra alle distrikter, soldater af alle regimente, sergenter og underofficerer. Størstedelen var dannebrogsmænd, som havde medaljen af 2. april eller medaljen for 25 års tro tjeneste. De var alle iført deres stadsuniform, og håndværkerne var forsynede med deres arbejdsredskaber.²⁰

H. C. Knudsen ventede lidt med at træde ind på scenen, så publikum



Phoenix. Kobberstik af Wilhelm Heinrich Heuer 1811. Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedafdelingen. H. C. Knudsen opførte en prolog på Det Kongelige Teater den 26. januar 1811 med udgangspunkt i linjeskibet Phoenix' stabelafløbning. Denne begivenhed blev foreviget i et kobberstik. Overskuddet fra salget af sticket gik til krigens sårede, enker og forældreløse. I midten ses H. C. Knudsen med en skibsmodel i hånden.

kunne få tid til at betragte det hele. Efter et lille stykke tid trådte han ind på scenen og fremsagde sin prolog. Han fremviste også en lille skibsmodel, som danske krigsfanger havde lavet i Storbritannien. Prologen hentydede også til skibet. Derefter fulgte opførelsen af balletten »Rolf Blåskæg«, som er en tragisk ballet i 4 akter af Vincenzo Galeotti med musik af Claus Schall.²¹ Til sidst fremsagde H. C. Knudsen epilogen af N. T. Bruun.

Phoenix var i prologen og i sangen fuglen, der steg af havet til ny storhed. Den skulle hævne flådens ran i 1807. Dermed var hævnen blevet en del af den danske patriotisme. Samtidig var Phoenix en hyldest til de fanger, der sagde nej til at gå i britisk tjeneste i stedet for at sidde fængslet (prisonen). Fuglen Phoenix skulle skabe ære om Danmarks navn igen. For at bruge H. C. Knudsens egne ord, så førte han scenen fra ødelæggelsens sted (Holmen) til en egeskov. Så længe Danmark havde skove, og Holmens tømmermænd økser, ville en flåde ej mangle. Phoenix var alt steget af sin aske, og landets brave sønner, sø- og landkrigere, skulle nok forsvare den.²²

H. C. Knudsen fik kongens tilladelse til at lade forestillingen forevige ved et kobberstik. Overskuddet fra salget af kobberstikkene skulle gå til de efterladte koner og børn. Af hans dagbøger fremgår det, at han solgte og forærede mange af disse kobberstik væk.²³ I de følgende år fik navnlig Norgesrejsen 1813 stor betydning for ham, inden hans forestillinger kulminerede med »Fædrelandsk Kirkegaard« i 1814.

Norgesrejsen

I 1813 rejste H. C. Knudsen med Frederik VI.s tilladelse til Norge. Sverige truede med at erobre landet, og der var samtidig hungersnød, da brødforsyningen fra Danmark udeblev. Der var derfor i høj grad brug for en patriotisk offensiv fra H. C. Knudsen til at cementere båndene mellem Danmark og Norge. I juni 1813 ankom skuespilleren til Norge. Han fik omgående statholderens støtte til sine forestillinger. Statholderen var ingen ringere end den senere Christian VIII, arveprins Frederiks søn. Her skal fremhæves de vigtigste forestillinger, som H. C. Knudsen gav i Norge.²⁴

H. C. Knudsen gav sin første forestilling på Hvaløerne den 16. juni. I samarbejde med admiral Otto Lütken fik han lavet en brækket mast prydet med det danske flag og vimpel. Om aftenen fandt højtideligheden sted under åben himmel. Ved et signal kom alle kanonbådene med flagspil ud (i alt 22) og placerede sig i cirkel. Inde på land fandtes publikum, som H. C. Knudsen skønnede til 1.400 mennesker. Her havde han også placeret den brækkede mast, prydet med det danske banner for foden af en klippe, opstillet mellem to graner. På masten fandtes indskriften Grodtschilling, Buhl og Rolfsen. Søofficererne Georg Joachim Grodtschilling, Wilhelm Buhl og Abraham Rolfsen var alle faldet under slaget ved Lyngør den 6. juli 1812. I dette slag var den dansk-norske fregat Najaden og tre andre skibe blevet overrasket af det britiske linjeskib Dictator og tre andre krigsskibe. Efter en kort kamp blev Najaden fuldstændig ødelagt, og omkring 200 mand af mandskabet blev dræbt eller såret. H. C. Knudsen holdt en kort tale og sang for kongen, hvilket genlød mellem fjeldene. Præstens kone smykkede masten med en krans, og de velsignede kongens fregatter, brigger, kanonbåde og ikke mindst Phoenix. Mindehøjtideligheden endte med en sang for mandskabet.²⁵ Den brækkede mast var i tidens kirkegårdsarkitektur et symbol, der hentydede til det pludseligt afbrudte liv. Placeringen af masten mellem grantræer skulle skabe en særlig stemning. I tidens havekunst anså man susende graner for egnede til at fylde sjælen med idealisme og til at minde om store handlinger.²⁶

H. C. Knudsen gav en lignende forestilling i Christiania i begyndelsen

af juli, men her inddrog han også en fjeldagtig bautasten med navnene Dreier, Blix og Sæther, der var faldet i den korte krig mod Sverige i 1808. Thomas Blix ved Akershus infanteriregiment var død den 22. april af sine sår fra træfningen ved Vinger.²⁷ Kaptajnen og kompagnichefen Nicolai Peter Dreier ved 2. Trondheimske infanteriregiment var død af sine sår i bataljen ved Flesen Elv den 25. april.²⁸ Halvor Tollefsen Sæther var fændrik ved Søndenfjeldske infanteriregiment og faldt ved træfningen ved Præstebakke den 10. juni.²⁹ Bautastenen var en hentydning til Nordens glørværdige oldtid. Hvidklædte kvinder og børn bekransede mindesmærkerne. Knudsen trådte frem på scenen med kobberstikket »Phoenix« i hånden, holdt tale og reciterede patriotiske vers og sange. I den følgende tid benyttede han naturen, men også flådens skibe i sine forestillinger, hvis dette lod sig gøre.

Norgesrejsen kulminerede med en forestilling i Bergen. Her spillede han »Dragedukken« og »Den Stundesløse«. Den 24. september fandt højtideligheden sted ved Bergenshus. På en stor, grøn plads under en gammel ask stod velgørenhedsalteret prydet med faner og med 12 hvidklædte piger på hver side. Omkring mindesmærket, som var en del af opsætningen, stod soldater, matroser og endda det væbnede borgerkorps med faner opstillet. – Alle i deres stadsuniform. Festen åbnedes med ni kanonskud. H. C. Knudsen holdt en tale, hilste Bergens høje fjelde og sang en sang for kongen. Fjelde var i tiden knyttet til forestillingerne om det særligt norske og særlige norske dyder som storhed, styrke, frihedstrang, sædelig kraft og enfoldig menneskelighed. Derefter holdt sognepræsten en tale. Festen sluttede med 9 kanonskud. Publikum var betaget. De ofrede næsten 10.000 rigsdaler og gav den kære skuespiller en mindegave i form af et sølvkrus med indskrift.³⁰

I december 1813 afsluttede H. C. Knudsen sin rejse rundt i Norge og vendte hjem til Danmark. Frederik VI var meget tilfreds med skuespillerens indsats. H. C. Knudsens søn fik 110 rigsdaler dette og det følgende år, og juleaften modtog skuespilleren brev fra teaterdirektionen på Det Kongelige Teater om, at kongen havde forundt ham indtægterne fra en teaterforestilling til at dække de omkostninger, som rejsen til Norge havde givet. Første juledag var Knudsen med sin søn oppe at takke kongen.³¹

Under norgesrejsen var mange nye elementer inddraget i H. C. Knudsens forestillinger: Naturen, orlogsflåden, hæren, nationalitet, historie og meget mere. Kulminationen på hans forestillinger fandt sted få måneder efter med »Fædrelandsk Kirkegaard«.



Fædrelandsk Kirkegaard. Kobberstik af Johannes Senn og Gerhard Ludvig Rahde 1815. Teatermuseet i Hofteatret. H. C. Knudsens epilog på Det Kongelige Teater den 12. marts 1814 blev forevigt i et kobberstik. Overskuddet fra salget gik ligeledes til krigens sårede, enker og forældreløse. H. C. Knudsen har selv givet en fyldig beskrivelse af tableauet.

»Fædrelandsk Kirkegaard«

Selvom H. C. Knudsen havde ydet en markant indsats i Norge, kunne det jo ikke ændre ved krigens gang. Ved Freden i Kiel i januar 1814 var Danmark blandt taberne og måtte afstå Norge til Sverige. Det var et stort politisk og psykologisk nederlag. Helstaten i sin gamle udformning var ophørt med at eksistere. Kun Danmark og hertugdømmerne var tilbage.

H. C. Knudsen fik Frederik VI.s tilladelse til at bringe dette nederlag i scene på Det Kongelige Teater til fordel for de mange efterladte og sårede efter Englandskrigene. Balletmester Galeotti og solodanserinderne madame Schall og madame Jansen ville medvirke.³² Teatermaleren og maskinmesteren arbejdede med iscenesættelsen af højtideligheden.³³

Den 12. marts 1814 fremførte H. C. Knudsen en prolog og epilog på Det Kongelige Teater. Tableauet skulle huske publikum på de foregående års sørgelige, men ærefulde krigshændelser. Om aftenen opførtes »Niels Ebbesen af Nørreris« (et sørgespil i 5 akter) af Levin Christian Sander.³⁴ L. C. Sander havde også skrevet H. C. Knudsens prolog og epi-

log. L. C. Sander var et af de bedste eksempler på, at denne krig var helstatens krig. Han kom selv fra Holsten, men identificerede sig i høj grad med Danmarks og Norges skæbne.³⁵

Vi er ganske godt orienteret om forestillingen fra H. C. Knudsens dagbog og det kobberstik, som han fik tilladelse til at producere. Overskuddet ved salget skulle gå til de efterladte. H. C. Knudsen publicerede også prologen, epilogen og en forklaring til kobberstikket.³⁶ Det var meningen, at sørgeforestillingen skulle blive landskendt. Forestillingen dækkede over flere afgørende begivenheder fra Englandskrigene.

H. C. Knudsen stod frem på scenen og sagde sin prolog. Prologen var et farvel til det publikum, der havde støttet hans patriotiske indsats gennem 14 år. Han drog flere paralleller mellem Niels Ebbesen og de helte, der havde givet deres liv under Englandskrigene. Derefter spillede »Niels Ebbesen af Nørreris«. Efter stykket kom epilogen. Scenetæppet gik op, og H. C. Knudsen talte igen om danskernes pligt til at huske de helte, som havde givet deres liv i Englandskrigene.

Selve scenen forestillede en skov. I baggrunden stod et velgørenhedsalter, der var omringet af 12 unge piger. Foran skoven og bag pigerne sås en række søjler og mindesten. Den første søjle fra venstre hædrede de faldne krigere fra slaget ved Lyngør den 6. juli 1812, ligesom ved opførelsen på Hvaløerne i juni 1813.³⁷

Den anden søjle skulle erindre om slaget ved Sjællands Odde aftenen den 22. marts 1808. Under slaget ved Sjællands Odde blev Danmarks eneste udrustede linjeskib efter flådens ran, Prins Christian Frederik under kaptajn C. W. Jessens kommando, ødelagt af en mindre flåde af britiske linjeskibe og fregatter. Det var kaptajn Jessens opgave at beskytte troppeoverførslerne fra Fyn til Sjælland via Storebælt, men den britiske flåde var ham for stærk. Blandt de omkomne ombord på »Prins Christian Frederik« var premierløjtnant Peder Willemoes og sekondløjtnant Jens Wilhelm Dahlerup. Willemoes var en af landets helte fra slaget på Reden.

Den tredje søjle bar indskriften den 20. oktober 1808 og erindrede om slaget ved Falsterbo, hvor hovedstadens kanonbådsflotille med 21 kanonbåde under kommandør J. C. Kriegers kommando angreb det britiske linjeskib Africa, et bombarderskib og to orlogsbrigger, der eskorterede en konvoj på 137 skibe gennem Øresund. Det lykkedes dog ikke at sænke krigsskibene. Her var flere månedsløjtnanter blandt de omkomne. Disse rangerede ikke så højt som for eksempel premierløjtnanter, kaptajner og andre søofficerer.

Den fjerde søjle havde indskriften den 26. august 1807. Den dag sprang kanonchaluppen Stubbekøbing i luften. Herved døde 31 mand,

og 12 mænd blev såret. Den femte søjle var til minde om slaget på Reden, som blev starten på Englandskrigene. Denne havde H. C. Knudsen brugt igen og igen siden 1801.³⁸ Den sjette søjle henviste til september 1807, hvor Restorf, Endorf, Bruhn, Qvistgaard, Wich, Rømicke, Cold, Holm, Boll og mange flere faldt under Københavns bombardement.

Den syvende søjle bar indskriften 1811 og var en erindring om det mislykkede forsøg på at generobre Anholt. I perioden 1808-14 var Anholt under britisk herredømme. Natten mellem den 26. og 27. marts forsøgte en dansk styrke bestående af 12 kanonbåde og 12 transportfartøjer samt en afdeling af hæren et overraskelsesangreb på den britiske garnison, men det mislykkedes. På søjlen mindedes især major Ketil Johnson Ketilson Melstedt og kaptajn Johan Lorenz Prydtz, der begge var hærofficerer.³⁹ De to næste søjler bar indskriften 23., 25., 28. og 31. august 1807. Det dækkede over flere mindre begivenheder op til Københavns Bombardement. Eksempelvis fandt et udfald fra Classens Have sted den 31. august. Til højre på scenen stod en bautasten prydet med bannere og navnene Dreier, Blix, Sæther og årstallet 1808.⁴⁰ En klassisk rustning sås foroven med den norske løve ved sin højre side og Medusa-hovedet på venstre side.⁴¹

I midten af epilogen hørtes musik, Pergolesis sørgemarch. Et dække gik langsomt op, og man så en gravhøj med en bautasten med de brændende navne Bønnichsen, Kruse, Ursin og årstallet 1813.⁴² Det var et mindesmærke over kampen ved Rahlstedt den 6. december 1813. På det tidspunkt deltog danske hjælpetropper i det franske felttog i Nordtyskland. En af de danske enheder var Jydske Regiment lette Dragoner (senere Jyske Dragonregiment). Den 6. december angreb regimentet en kosakstyrke, som det fuldstændigt splittede. Oberst Bonche Bønnichsen og sekondløjtnant A. S. H. J. Ursin var blandt de faldne. Det har ikke været muligt at opklare, hvem H. C. Knudsen hentyder til med navnet »Kruse«.⁴³ Under den vilde kamp var de blevet omringet af kosakker og hugget ned sammen med flere andre dragoner. Regimentet gennemførte derefter tilbagetoget til Slesvig-Holsten.

Gravhøjen med bautastenen var aftenens hovedmonument. Den var prydet med bannere, danske flag og en standard. På hver side af bautastenen stod de to solodanserinder, madame Schall og Janssen, der omvandt den med blomsterkranse.⁴⁴ De skulle som gratier smykke urnen med krans og derved udtrykke evig ære for den døde. Kransene kunne ved disse forestillinger være af forskelligt materiale.⁴⁵ De unge piger forenede sig med dem i udsmykningen af bautastenen, som stod midt i »Fædrelandsk Kirkegaard« blandt mindesmærkerne fra 1801 til 1813. H. C. Knudsen hyldede dem med sit digt i helstatens navn. Derefter vendte



Skibsmodel udført af danske krigsfanger. Rosenborg. Denne skibsmodel blev udført i ben af danske krigsfanger i Storbritannien. H. C. Knudsen benyttede det i prologen på Det Kongelige Teater 1811. Senere forærede han det til dronning Marie Sophie Frederikke.

H. C. Knudsen sig med blomsterkurven med aftenens indkomst og tiltalte kongelogen med den fraværende konge. Publikum var begejstret.⁴⁶

I løbet af de næste to dage aflagde han regnskab for sin virksomhed til Frederik VI og afleverede også 4 kunstige roser fra højtideligheden til kongen, dronningen og de to prinsesser. De fire kunstige blomster havde på bladene fire enkelte og særskilte vers, der tilsammen udgjorde et digt. Højtideligheden havde indbragt cirka 21.500 rigsdaler.

»Fædrenelandsk Kirkegaard« var en kulmination på H. C. Knudsens

mindehøjtideligheder. Det var vigtigt, at både hæren og flåden var repræsenteret i forestillingen, og både den danske og norske nation var inddraget i mindehøjtideligheden. Højtideligheden inddrog selvfølgelig også de mest markante og aktuelle begivenheder under Englandskrigene, men samtidig spillede H. C. Knudsen på den fælles dansk-norske historiske arv ved inddragelsen af oldtidsminder, og naturen blev igen brugt i opstillingen.

Den 27. marts 1814 opsøgte H. C. Knudsen dronning Marie Sophie Frederikke, der takkede for den rose, som han 14 dage tidligere havde afleveret til hende. H. C. Knudsen havde en ny gave med til dronningen. Det var den skibsmodel, som danske og norske krigsfanger havde lavet under deres fangenskab i Storbritannien, og som H. C. Knudsen havde brugt i mange af sine forestillinger. I sin dagbog beskriver H. C. Knudsen, hvordan dronningen betragtede det med beundring og vemod. Som så mange andre beundrede og glædede hun sig over nordmændenes udholdenhed under Englandskrigene, men måtte med bedrøvelse tænke på Norges afståelse ved fredsafslutningen. Gaven, symbolet på mod, samhørighed og udholdenhed, befinder sig i dag på Rosenborg Slot.⁴⁷

Velkomstfesten på Nyholm

H. C. Knudsen kom til at optræde endnu en gang med sine højtideligheder, og det var et besøg, der tilskyndede ham til det. Den 27. juni 1814 blev han opsøgt af seks sømænd, der havde været i britisk fangenskab. De takkede for H. C. Knudsens hjælp til de efterladte koner og børn og forsikrede, at de aldrig ville glemme ham. Til gengæld forærede han dem kobberstikket »Phoenix« med prolog. Allerede tre dage senere opsøgte H. C. Knudsen kongen på Frederiksberg Slot. Han bad om tilladelse til at holde en velkomstfest for de hjemkomne fanger. Frederik VI var ikke videre venligt indstillet over for tanken, men ville ikke lægge hindringer i vejen for H. C. Knudsen.⁴⁸

Den 12. juli 1814 opsøgte han admiral J. C. Krieger, som var overekvipagemester på Holmen. H. C. Knudsen spurgte, om han havde indvendinger mod en velkomstfest på Nyholm for de hjemkomne fanger. Admiralen var indforstået, så længe kongen gav tilladelsen. J. C. Krieger var sikkert mere end villig til at samarbejde, da en af hans bedrifter var med i kobberstikket »Fædrenelandsk Kirkegaard«. Næste dag opsøgte H. C. Knudsen Adam Oehlenschläger og fik ham til at skrive en velkomsthilsen, som han kunne fremføre på Nyholm.⁴⁹

Klokken seks om aftenen den 2. august begyndte velkomstfesten. Fra klokken fem var det tilladt Københavns civilbefolkning at komme ud på



*Tilbagekomst fra det engelske Fangenskab. Den Ankomne nyder i sine Bæ-
rørens glæde. Modtagelse og Besøg af Lønnen, for at have vedblevet at
være Fæderne Landet. No. 2.*

»Tilbagekomst fra det engelske Fangenskab«. Tegning af Niels Truslew 1808. Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedafdelingen. En af Niels Truslews hyldestegninger til de danske sømænd, der undlod at gå i britisk tjeneste, men måtte sidde i prisonen i flere år.

Holmen, der ellers var militært område. Københavnerne gik ned til Nordre Toldbod og over broen. Ved batteri Sixtus' krudttårn var der lavet en indgang, beklædt med sejldug og flag. H. C. Knudsen havde lavet

følgende arrangement: På en forhøjning med tre trin stod et velgørehedsalter, prydet med blomsterguirlander. På alteret stod en stor blomsterkurv, og ovenpå kurven var placeret en skibsmodel af ben med takkelage, som danske krigsfanger havde lavet. Ved alteret stod 8 piger med roser og blomsterkurve. På batteriet vajede flaget over alteret. Omkring alteret stod søetatens musikkorps. Mens musikken spillede, kom de 8 piger op til alteret. Derefter gik H. C. Knudsen op på forhøjningen. Han påstår selv, at han kunne se udover en forsamling på 6.000 mennesker.⁵⁰ Han holdt sin tale:

*»... Velkommen til en Fest, hver ædel Danmarks Borger!
Hver Danneqvinde huld! Velkommen til en Færd,
Hvis Øiemed kun er, at lindre tunge Sorger
For Ædlingen, som var en bedre Skiebne værd.
Slaer ikke Øiet ned, I stolte Havets Sønner!
Ei her som Betlere I beile til en Skierv,
Det rørte Fædreland taknemligt eder lønner,*

...

*Det stærke Sværd, kan vel af Kæmpens Hænder rives,
Men ei hans Tapperhed, den gemmer Skialdens Digt.
Saa skammer eder ei ved disse gule Klæder,
Som mangt et Aar I har i ædelt Slaveri.
Med Troløsheden let I havde vundet Hæder,
Men selv i Fængslet stod I Fædrelandet bi.
Og derfor blier i Dag, mens Sangens Toner stige,
Af venlig Broderhaand et Offer eder bragt.
Velkommen hiem igien til Frederiks gamle Rige,
Velkommen, danske mænd! I eders Hædersdragt... «.⁵¹*

Talen afsluttedes med en sang for kongen og tre gange hurra af forsamlingen. Så holdt Holmens provst F. C. Gutfeld en tale. Derefter takkede H. C. Knudsen fangerne for deres indsats. Til sidst spillede musikken igen, mens mænd og kvinder gik op og ofrede. H. C. Knudsen stod og uddelte sange og prologer. Festen endte med at gentage den sidste sang og et hurra fra fangerne til borgerne som tak for støtten. En dejlig aften var afsluttet med en indtægt på over 16.000 rigsdaler.⁵² Programmet virker som en svag genklang af H. C. Knudsens mange, mere gennemarbejdede arrangementer, og man kan ikke udelukke, at det var en sidste kraftanstrengelse fra hans side.⁵³ Den følgende dag gik han til kongen med størsteparten af pengene.⁵⁴

Den 19. august blev pengene uddelt til de hjemkomne fra britisk fan-

genskab. Tre dage senere var han hos kongen med det sidste beløb fra festligheden på Nyholm. H. C. Knudsen var svækket. Han begyndte at mærke alderdommen og bad kongen sørge for hans familie, hvis han skulle dø.⁵⁵ Samme dag offentliggjorde han det indsamlede beløb i Danske Statstidende.⁵⁶

Årene efter krigen

Efterhånden mindskedes interessen for H. C. Knudsens patriotiske virksomhed. Da H. C. Knudsen en dag i september 1815 havde været hos kongen, gik han ind på Den kongelige Skydebane på Vesterbro for at få sig en forfriskning. Skydebanen var et yndet traktørsted. Da han kom ind, fandt han et af sine kobberstik stående bag kakkelovnen, selvom han havde sendt det en måned før. Det smertede ham, at skydeselskabet, med kongen som medlem, ikke satte mere pris på hans virksomhed. H. C. Knudsen var kort for hovedet og gik sin vej.⁵⁷

Helt galt gik det i februar 1816. Fra H. C. Knudsens dagbog fremgår det, at han havde sendt et kobberstik til admiral Olfert Fischer som gave. Admiralen sendte imidlertid kobberstikket tilbage med bud og forklarede, at han ikke samlede på kobberstik. H. C. Knudsen sendte kobberstikket tilbage igen, men var så påvirket af situationen, at han blev syg om natten. Næste dag måtte han sende bud efter doktoren.⁵⁸ Han kom sig denne gang, men det ændrede ikke ved, at han tog sig det meget nær, at Olfert Fischer ikke tog imod gaven. Helten Olfert Fischer fra slaget på Reden repræsenterede mere end nogen anden det danske heltemod, som H. C. Knudsen havde hyldet ved sine utallige forestillinger i Danmark, Norge og hertugdømmerne, og så ønskede han ikke at tage imod et af skuespillerens kobberstik. Knudsens sindstilstand skinner tydeligt igennem i et brev dateret den 1. januar 1816:

*»...Nu sukker jeg thi min Harpe er knust, min trygge Vandringsstav er brudt, og min Sundhed ligger ved Foden af disse Bautastene; dog det skal aldrig fortryde mig, thi jeg opofrede kun hvad jeg skyldte min Konge, mit elskede Fædreneland og Hans Majestæts brave Søe og Landkrigere...«.*⁵⁹

H. C. Knudsen var knækket. Han spillede sin sidste rolle på teateret den 27. november 1815 som Arianke Grovsmeds i »Den Politiske Kandestøber«. Ved sin beneficeforestilling den 16. december samme år indskrænkede han sig til at fremsige en epilog. Han døde på sin 53-års fødselsdag den 4. marts 1816.

Det var egentlig meningen, at H. C. Knudsens dagbog skulle udgives, og overskuddet fra salget tildeles hans nærmeste familie. Hofboghand-

ler Beeken kom imidlertid projektet i forkøbet, da han samme år udgav et mindeskrift.⁶⁰ I dag er kun dele af dagbogen bevaret, mens der har været flere hæfter.

H. C. Knudsen fik en storstilet begravelse, som ingen anden skuespiller, hverken før eller siden. Holmens Stok havde ikke glemt H. C. Knudsen. Da han døde, tømrede de hans kiste. Ved hans begravelse på Assistens Kirkegård fulgte embedsmænd, aristokrater, borgere, kunstnere, skuespillere, soldater og sømænd ham til graven. Omgivet af disse samt invalider, enker og forældreløse fremsagde præsten en sidste tak. På tilbagevejen til Nørreport talte man 112 kareter.⁶¹

Den patriotiske H. C. Knudsen havde dog haft sine modstandere. Flere smædeskrifter mod H. C. Knudsen er bevaret.⁶² Digteren Jens Baggesen undlod heller ikke ved skuespillerens død offentligt at kritisere ham, selvom det vakte harme blandt mange danskere, nordmænd og slesvigholstenere.⁶³ Som flere andre digtere syntes han, at H. C. Knudsens mindehøjtideligheder var for sentimentale.

Sammenfatning

Specielt med Phoenix' stabelafløbning i 1810 og kanonbådskrigen fik H. C. Knudsen nyt materiale til sine forestillinger. Sidstnævnte kom navnlig til udtryk under H. C. Knudsens norgesrejse og ved hans afsluttende mindehøjtidelighed efter Freden i Kiel: »Fædrenelandsk Kirkegaard«. Derimod virker »Velkomstfesten på Nyholm« som en svag genklang af de tidligere forestillinger.

H. C. Knudsens mindehøjtideligheder var sammensat af mange kunstneriske former som taler, musik, sange og tableauer. Talerne og sangene var en hyldelse til den enevældige konge, helstaten og den militære indsats under Englandskrigene. Tableauerne var bygget op af forskellige elementer fra den nyklassicistiske symbolverden, men iblandet nordiske oldtidsminder. Urnen skulle udtrykke døden. Damerne skulle som gratier bekrænse urnen og derved udtrykke evig ære for den døde. Kranse- ne var af forskelligt materiale.

Forestillingerne inddrog selvfølgelig de mest markante og aktuelle begivenheder under Englandskrigene. Samtidig spillede H. C. Knudsen på den fælles dansk-norske historiske arv, ligesom naturen var et væsentligt element. Jo tættere på Norges afståelse man kom, desto mere fremhævedes de historiske bånd mellem tvillingerigerne, samtidig med at det norske særpræg fastholdtes. Med andre ord skulle helstaten bevares med respekt for de respektive landes identitet. Da H. C. Knudsen i sine forestillinger hyldede helstatens kollektive indsats, var det vigtigt, at både hæren og flådens bedrifter indgik i H. C. Knudsens tableauer. Ho-

vedmonumentet, gravhøjen over Bønnichsen, Kruse og Ursin i »Fædrenelandsk Kirkegaard«, var sikkert et bevidst valg. Det var i hertugdømmerne, at kampen for helstatens overlevelse skulle stå i fremtiden.

Der er ingen tvivl om, at H. C. Knudsen var en patriot i ordets bedste forstand. Englandskrigene blev hans mulighed for at sætte sig et varigt kulturhistorisk minde. Mange af krigens begivenheder, som H. C. Knudsen brugte i sine forestillinger, findes der stadig mindesmærker over, og ved disse mindesmærker har man brugt samme symbolverden som H. C. Knudsen. Vi kan blot nævne mindesmærket på Holmen for J. C. Schrødersee, mindesmærket ved Lyngør, fællesgraven i St. Magleby for de faldne under roflotillens kamp ved Falsterbo, fællesgraven på Odden kirkegård for de faldne i slaget ved Sjællands Odde og mindesmærket for de faldne ved angrebet på Anholt. Dermed er H. C. Knudsen og hans billedverden stadig iblandt os.

Kilder

Det Kongelige Bibliotek (KB)

NKS 1550 f^o: Regnskab for de af kgl. Skuespiller H. C. Knudsen givne Koncerter, Theaterforestillinger og Mindefester 1801 samt 1811-1816.

NKS 1713 2^o: Smædeskrifter om Knudsen.

NKS 1935 f^o: H. C. Knudsens officielle Papirer. Familiebreve, Udclip m.m.

NKS 1977b 4^o: Tre Skæmtedigte om Skuespiller H. C. Knudsen; om hans Medallie pro meritis.

Teatermuseet (TM)

Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 1813-1816 m.m.

Brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen.

Litteratur

Elin Andersen og Karen Klitgaard Povlsen (red.): *Tableau. Det sublime øjeblik*, Århus 2001.

Arthur Aumont og Edgar Collin: *Det danske Nationalteater 1748-1889 en statistisk Fremstilling af Det kongelige Teaters Historie fra Skuepladsens Aabning paa Kongens Nytorv 18. December 1748 til Udgangen af Sæsonen 1888-89*. Bind 1-5, København 1896-99.

L. Beeken: *Kongelig Skuespiller og Dannebrogsmænd Hans Christian Knudsens Minde. Med en Fortale af Prof. Rahbek*, København 1816.

Hans Christian Bjerg og John Erichsen: *Danske orlogsskibe 1690-1860. Konstruktion og dekoration*. I-II, København 1980.

Danske Statstidende 1810-16.

Christian Elling: *Den romantiske Have*, København 1942.

- J. C. W. Hirsch: *Fortegnelse over danske og norske Officerer m.fl. 1648-1814*. Bind I-XII, København 1888-1907.
- Viktor Kristian Hjort: *Tale holden paa Nyeholm, da Orlogskibet Phoenix løb af Stabelen den 5te December 1810*, København 1810.
- H. C. Knudsen: *Da Orlogsskibet Phonix var afløbet paa Nyholm, den 5. Dec. 1810 blev fremsagt og afsjunget følgende blandt Kongens tømmermænd*, København 1810.
- H. C. Knudsen: *Prolog og Sange til Velkomstfesten paa Nyholm den 2den August 1814. For vore hjemkomne Brødre af engelsk Fangenskab*, København 1814.
- H. C. Knudsen: *Prolog og Epilog for og efter Skuespillet til Bedste for de i Krigen Qvæstede og de Faldnes efterladte Enker og Børn. Opført den 12. Marts 1814 paa den kongelige danske Skueplads af Hans Chr. Knudsen. Tilligemed en Forklaring over Kobberet: Fædrenelandsk Kirkegaard*, København 1815.
- Ulrik Langen (red.): *Ritualernes magt. Ritualer i europæisk historie 500-2000*, Roskilde 2002.
- Thomas Lyngby: *Den sentimentale patriotisme. Slaget på Reden og H.C. Knudsens patriotiske handlinger*, København 2001.
- Jan Neiiendam: *Hofteatret rundt. Skæbner og typer i Teatermuseet*, København 1952.
- Robert Neiiendam: *Skuespiller og Patriot. Uddrag af H.C. Knudsens Dagbøger*, København 1925.
- Henrik Nyrop-Christensen: *Mindehøjtideligheder fra Frederik VI's Tid. Omkring H. C. Knudsens heroiske Tableauer*, København 1970.
- Adam Oehlenschläger: *Prolog for Skuespillet til Bedste for de krigsfangne Søemænd i Engelland, samt deres Koner og Børn. Opført den 26. Januar 1811 paa den kgl. danske Skueplads af Hans Chr. Knudsen*, København 1812.
- Thomas Overskou: *Den danske Skueplads i dens Historie, fra de første Spor af danske Skuespil indtil vor Tid*. Bind 1-7, København 1854-76.
- Thomas Overskou: *Af mit liv og min tid 1-2*, København 1961-62.
- Daniel Preisz (udg.): *Breve fra og til Adam Oehlenschläger. November 1809 – Oktober 1829*. 2. rk. bd. 1-5, København 1953-81.
- Vilhelm Richter: *Den danske Landmilitæretat 1801-1894*. Bind 1-2, København 1896-97.
- Mette Skougaard (red.): *Norgesbilleder. Dansk-norske forbindelser 1700-1905*, København 2004.
- T. A. Topsøe-Jensen og E. Marquard: *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*. Bind I-II, København 1935.

Noter

1. Thomas Lyngby (2001). For afhandlingens væsentligste resultater i denne sammenhæng se s. 53-92.
Se endvidere Henrik Nyrop-Christensen (1970), s. 1-27; Elin Andersen og Karen Klitgaard Povlsen (red.) (2001), s. 161-75; Ulrik Langen (red.) (2002), s. 197-216; Mette Skougaard (red.) (2004), s. 166-185.
2. TM brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen: Afskrift af Det Københavnske Murer- og Stenhuggerlaugs protokol 17. juli 1776. Original i Københavnske Lavsarkiver på Københavns Stadsarkiv.
3. Jan Neiiendam (1952), s. 60-70.
4. Hans rolle som Michelli er foreviget i C. F. Viertels portræt af H. C. Knudsen fra 1795.

- Portrættet findes i dag i Teatermuseets samlinger.
5. TM brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen: Arveprinsens tilsagn til H. C. Knudsen om bestillingen som færgemand ved Jægerspris.
 6. Robert Neeiendam (1925), s. 15.
 7. Thomas Lyngby (2001), s. 47-51.
 8. TM brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen: Københavns kommandant Ernst Peymanns vidnesbyrd om H. C. Knudsen. For en nærmere beskrivelse af situationen i København under bombardementet anbefales Thomas Overskou I (1961), s. 38-60.
 9. Robert Neeiendam (1925), s. 18. Robert Neeiendam påstår, at H. C. Knudsen var med ved hver eneste stabelfløbning, men det er ikke korrekt. For eksempel var han ikke til stede ved fregatten Nymphens stabelfløbning den 18. oktober 1815.
 10. KB NKS 1550 f^o og Robert Neeiendam (1925), s. 23.
 11. Medaillen pro meritis findes i Den kongelige Mønt- og Medaljesamling på Nationalmuseet, mens Dannebrogordenens hæderstegn findes i Teatermuseets samlinger.
 12. TM brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen: Afskrift af brev til kaptajn Schottmann, oldermann for Murerlauget, 8. januar 1813. Original i Københavnske Lavsarkiver på Københavns Stadsarkiv.
 13. Hans Christian Bjerg og John Erichsen I (1980), s. 66-67.
 14. Viktor Kristian Hjort (1810).
 15. H. C. Knudsen (1810).
 16. H. C. Knudsen (1810).
 17. Daniel Preisz (udg.) (1953) 2. rk. bd. 1 nr. 414 og 431.
 18. En prolog er en indledning til et teaterstykke, mens en epilog er en afslutning. Prologen og epilogen kan indeholde flere elementer. H. C. Knudsen benyttede i begge tilfælde både taler, sange og tableauer som virkemidler. Det var forskelligt, om prologen eller epilogen havde en direkte sammenhæng til handlingen i det opførte teaterstykke.
 19. Danske Statstidende 4. februar 1812.
 20. Henrik Nyrop-Christensen (1970), s. 22.
 21. Arthur Aumont og Edgar Collin I (1896), s. 49.
 22. TM brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen: Afskrift af brev til kaptajn Schottmann, oldermann for Murerlauget, 8. januar 1813. Original i Københavnske Lavsarkiver på Københavns Stadsarkiv.
 23. Eksempelvis TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 2. februar 1813. Dagbogen blev udgivet i forkortet form af Robert Neeiendam i 1925. Se Robert Neeiendam (1925).
 24. For en mere uddybende redegørelse henvises til Mette Skougaard (red.) (2004), s. 166-185.
 25. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 15.-16. juni 1813.
 26. Christian Elling (1942), s. 48-49.
 27. J. C. W. Hirsch II,1 (1888-1907), s. 71.
 28. J. C. W. Hirsch III,2 (1888-1907), s. 220.
 29. J. C. W. Hirsch XI,2 (1888-1907), s. 187.
 30. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 23.-24. september 1813.
 31. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 24.-25. december 1813.
 32. Madame Jansen eller Karen Jansen blev ansat som danser i 1806, afskediget i maj 1810 og genansat som solodanserinde i maj 1812. Hun fik sin afsked i 1825. Se endvidere Arthur Aumont og Edgar Collin 4 (1896), s. 24.
 33. Danske Statstidende 14. marts 1814.
 34. Arthur Aumont og Edgar Collin I (1896), s. 52.
 35. Den slesvig-holstenske forfatter Levin Christian Sander (1756-1819) havde skabt sig et navn som forfatter med skiftende succes, før han i 1784 kom til København. Her fik han en plads som huslærer hos grev C. D. F. Reventlow. Hans litterære arbejde kulminerede med tragedien »Niels Ebbesen af Nørreer eller Danmarks Befrielse«, der i modsætning til størsteparten af hans tidligere arbejder var forfattet på dansk. Tragedien blev opført første gang på Det Kongelige Teater den 31. januar 1797. Man kan mærke, at forfatteren var et barn af helstaten. Niels Ebbesen skulle befri Danmark for de fremmede herrer, men tanken gennemføres ikke klart. Således opfordrer Niels Ebbesen kort før sin død til forsoning mellem danskere og holstenere. Grev Gert er skildret som en stort anlagt natur med fremragende herskerevner, men i følelsen af sin styrke bliver han brutal og hensynsløs over for danskerne, hvorfor han må dø. Stykket er dermed en hyldest til helstaten. Stykket blev opført 37 gange, sidste gang i 1834. Hans følgende arbejder nåede ikke op på samme niveau, og han døde som en bitter mand i 1819.
 36. H. C. Knudsen (1815).
 37. Artiklen, s. 171.
 38. For en udtømmende behandling af H. C. Knudsens mindehøjtideligheder over slaget på Reden se Thomas Lyngby (2001), s. 53-65.
 39. J. C. W. Hirsch VII, 2 (1888-1907), s. 113; J. C. W. Hirsch VIII,2 (1888-1907), s. 235-236.
 40. Artiklen, s. 172.
 41. H. C. Knudsen (1815), s. 13.
 42. H. C. Knudsen hævdede senere, at Ursins navn ikke var med på monumentet, da hans skæbne på det tidspunkt var uvis. Det stemmer også med, at Ursin ikke omtales i prologen. Under alle omstændigheder kom han

- med på kobberstøkket. Se H. C. Knudsen (1815), s. 8. Denne udeladelse omtaler han ikke i dagbogen. Tværtimod skriver han, at Ursin var med. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 12. marts 1814.
43. For detaljer om sekondløjtnant A. S. H. J. Ursin se Wilhelm Richter 2 (1897), s. 297.
44. Madam Schalls egen far var matros, så det har sikkert været hende magtpåliggende at deltage i denne mindehøjtidelighed.
45. Ulrik Langen (red.) (2002), s. 208.
46. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 12. marts 1814.
47. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 27. marts 1814.
48. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 27. juni og 30. juni 1814.
49. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 12.-13. juli 1814.
50. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 2. august 1814.
Antallet af deltagere er muligvis overdrevet.
51. H. C. Knudsen (1814); Adam Oehlenschläger (1860), s. 168-69.
52. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 2. august 1814.
53. H. C. Knudsen (1814).
54. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 3. august 1814.
55. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 22. august 1814.
56. Danske Statstidende 19. august 1814.
57. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 10. september 1815.
58. TM Manuskriptsamling: H. C. Knudsens dagbøger 13.-14. februar 1816.
59. H. C. Knudsens brevarkiv: Breve til og fra H. C. Knudsen: Afskrift af brev til kaptajn Schottmann, oldermænd for Murerlauget, 1. januar 1816. Original i Københavnske Lavsarkiver på Københavns Stadsarkiv.
60. L. Beeken (1816).
61. Robert Neiiendam (1925), s. 100-105.
62. KB NKS 1713 2^o og NKS 1977b 4^o.
63. Robert Neiiendam (1925), s. 104.

Carl Gottfried von Würtzens beretning om Københavns belejring

Af Grethe Rindorf

På Landsarkivet i København findes et spændende brev, der beskriver dagene før, under og efter Københavns bombardement, skrevet af en militærmand, der selv deltog i kampene.¹ Gennem hans levende beretning får vi et enestående indblik i befolkningens oplevelser indenfor de københavnske volde under belejringen samt de efterfølgende tanker, da hovedstaden kapitulerede. Forfatteren slutter brevet med de rammende ord »Mit heele Sind er forandret« efter at have været vidne til det rystende nederlag, der var med til at styrke den danske nationalfølelse.

Omkring 1740 bosatte slægten Würtzen sig i København. Carl Gottfried von Würtzen, der var født 8. november 1754, blev familietraditionen tro ansat ved militæret, og fra 1805 til 1809 var han tjenstgørende major ved Danske Artilleribrigade og fra 1806 til 1809 tillige chef for 9. Artillerikompagni. Han døde 28. maj 1817.²

Den 2. november 1791 blev han i Citadels kirke gift med Anna Valborg Lindam, der var født 6. december 1773, og som allerede døde 29. november 1804. Under bombardementet i 1807 var han således enke-mand. Han havde på det tidspunkt 8 børn i alderen 6-15 år, og de var bosiddende på Christianshavn.

Brevet nævner hverken afsender eller modtager, og derfor vides det ikke med sikkerhed, om Carl Gottfried von Würtzen er dets forfatter, men det er yderst sandsynligt. I brevet beretter forfatteren, at han boede på Christianshavn, og om sin familie skriver han: »Jeg kom hiem til mine børn om Eftermiddagen Kl. 3 og fandt alle mine Værelser fulde af gode Venner og bekjendtere.«³ Intet sted nævner han sin hustru, og bl.a. derfor kan brevets forfatter være identisk med Carl Gottfried von Würtzen. Desuden lader brevet til at være en kladde, fordi det mangler afsender og modtager, og fordi det er fuld af rettelser. Hvis det er en kladde, så skal forfatteren givetvis søges blandt slægten Würtzens medlemmer, da det findes i Christen Asleben Lindam von Würtzens privatarkiv på Landsarkivet i København. Han var nemlig søn af Carl Gottfried von Würtzen,



Carl Gottfried von
Württemberg (1754-1817).
Maleriet ejes af Gerda
Nielsen, født Würtzen.
Foto: Christen Rindorf.

og i hans arkiv ligger flere underskrevne breve fra faderen. Heraf kan vi i øvrigt se, at Carl Gottfried von Würtzens skrift er identisk med den i den usignerede beretning om bombardementet.⁴

Beretningen er ikke dateret; men ud fra indholdet fremgår det, at det må være skrevet lige efter kapitulationen i begyndelsen af september 1807.

I den efterfølgende kildeafskrift er forfatterens rettelser udeladt, medmindre de er væsentlige for forståelsen af indholdet. Afskriverens tilføjelser er sat i kantet parentes, og alle forkortelser er ophævet med kursiv. Der er anvendt moderne tegnsætning for at lette læsningen.

Afskrift

/1/ Alt for længe side[n] havde ieg meddeelt dig, høystærede Ven, Efterretning om de Krigsbegivenheder, vi i denne Tid har oplevet her i Kiøbenhavn, naar ieg havde vidst, hvorledes mit brev kunne komme i dine hænder. Men da Øen Siælland i 6-7 Uger har været bloquert af den Engelske flaae,⁵ og ingen Post herfra kunne afgaae, saa var det mig umuelig.

Omendskiøndt heele Sundet var bedækket med engelske Orlogs- og Transport-Skibe, som havde 10000⁶ Mand Landningstrupper med sig, og uagtet de engelske Aviser fortalte os, at dette engelske Tog ville gielde det neutrale og fredelige Danmark, kunne vi dog ikke vækkes af den Søvn, hvori vi vare inddyssede. Engelænderne, som kaldte sig vore Venner, fik daglig en stor mængde Kiød og al Slags Proviant af os paa Helsingørs Reed, fordi de erklærede, at de slet ikke havde det mindste fiendtlige i sinde med os. Jeg skal i korthed oprigtig fortælle dig det, ieg ved og har erfaret i den Tid.

Løverdagen den 8de August gjorde ieg en tour ud paa Landet og blev hjemkaldt Mandagen den 10de om Natten. Tirsdag den 11te om Morgenen Kl. 4 kørte ieg ind ad Vesterport og saae med største Forundring alting i bevægelse. Soldaterne løb med Tornysterne paa Rykke[n], Fri-folkene kom i Hobetal ind til byen, borgerskabet løb omkring med Gævære, og Kano[ne]r kørtes paa Volden. Om Eftermiddagen gik ieg med det borgerlige Artillerie for at besætte Quintus og de ved Søen liggende Værker. Her fand ieg hans Kongelige højhed Kron Prinsen, der var komen til Staden samme dags Morgen og yttrede, at vi fra denne Side af kunne vente at blive anfallet. Vi arbeidede heele Natten for om mueligt at kunne forsvare os næste Dag. Med største Forundring hørte vi den 12te August, at Kron Prinsen var reist med Kongen til Holsteen. Om Onsdagen kom General Bielefeldt, og dagen derpaa tiltraade han tilligemed General Peymann og Comandeur Bille Overcommandoen. Voldene vare nu besatte med Kanoner paa landsiden og en deel Kanonbaade og andre smaae Fartøyer lagt ud paa Reden. Vores Søe Defension paa Reden var kun maadelig, thi disse smaae Fartøyer saae ud som Nøddeskaller mod den uhyre Mængde af Krudt-Skibe. Dog kan ieg med Sandhed bevidne, at hver vaabenfør Mand, Borger og Soldat oplivedes af Mod og god Villie til at være det yderste til Stadens Forsvar.

Den 16de August gjorde de engelske Trupper uhindret Landgang ved Vedbek, omtrent 2 3/4 Miil fra Kiøbenhavn, efter at de havde faaet Forstærkning af den tyske Legion fra Pommern, som efter sigende skulle være 12.000 Mand. Hidetil havde ieg haft min Post paa Quintus og de øvrige Søebatterier, men nu var ieg Natt og Dag paa Voldene og Tøyhuuset.

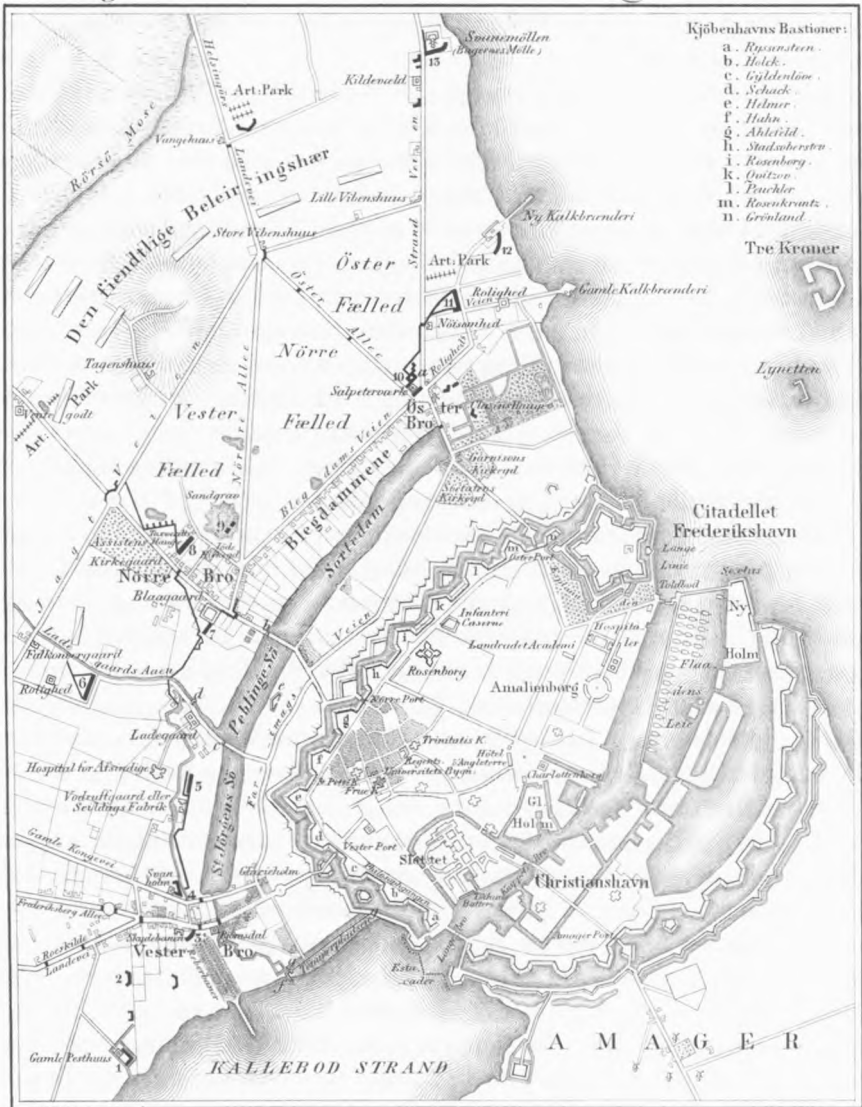
Da det var indberettet, at Fienden gjorde⁷ Landgang, udmarscher 16 Kanoner under Captain Hommel og Lutzow tilligemed Kongens Liv Jæger Korps /: omtrent 350 Mand stærk /:, de fra Landet indkommene Godsskytter /: omtrent 150 Mand stærk /: og 150 Ryttere ud af byen om Natten. Oberslieutenant Bassewitz af det Siællandske Rytter Regiment comandeerte dette Corps og havde nøyagtig befaling fra hovedqvar-

teeret ikke at vove noget, men at retirere /2/ saasnart Fienden var stærkere og gjorde Modstand. Fienden var rigtig nok ulige stærkere, men kun i smaae Trups 4 a 500 Mand i hver. Ved Jægersborg fik Hommel dem til at vige tilbage, og han rykkede nu frem et P^{ar} Tuusende Alen mod Lyngbye. Lutzow var mod Strandkanten, og Jægerne havde formert Kiæde imellem Kanonerne, som vare deelingsviis fordeelte fra Kongeveien need mod Søen. Bassevitz sendte nu en Officer til Byen og udbad sig Forstærkning af Infanterie, men fik Ordre at gaae tilbage, efter at vi i alt kun havde et ... bleseerte ved det heele kongelige Hanoveranske. Officeren have forsikkert mig, at de Engelske med megen Frygt rykkede frem, og at de stedse formodede, at der var franske Trupper i Siælland. Dagen derpaa besatte vi alle Veye, som føre til Kiøbenhavn, dog ikke over 1500 alen uden for Byen. Jeg reed samme Morgen uden for Vesterport paa gl. Kongevei, hvor Baron Wedel af Garden til hest fortalte mig, at de havde besatt Fredriksberg. Vi tog derpaa 20 Gardere til Hest med os og saae et fiendtlig Jæger Piquet ved Slots Kroen, som vi nærmede os paa 100 Alen uden at fyre eller jage dem tilbage, thi endnu søgte man at undgaae alle Fiendligheder. Hommel var neede mod Søen, hvor Fienden havde besatt Svanemøllen og nu søgte at indslutte Kiøbenha[v]n fra Svanemøllen over Lundhuuset, Emdrup, Utterslow og ned til Fredriksberg. Vore Forposter rykkede nu bedre frem mod Fredriksberg Alle, Ladegaarden og Vibehuus.⁸ Hommel besatt[e] det yderste Kalkbrænderi, og nu blev der iderlig skudt fra begge Sider, saavel med Kanoner som med Musketter. De fiendtlige Jægere havde besatt alle Huuse, Grøvter og haver i Nærheden af vore Fortrupper og fyrede strax, naar de saae en ubedækket Mand. Men alle Kugler treffe ikke, og vi havde kun faae Saarede. 1 Underofficer af Hommels Battalion blev skudt, og nogle Artillerister og Skarpskytter saaredis disse 4 dage. Fra Hovedvolden blev idelig skudt, for det meste overflødig. Dog hindrede vi Fienden derved meget at anlægge sine Batterier, hvilket han tildeels gjorde om Natten. Især var Fienden meget stærk ved Svanemøllen, omendskiøndt han her⁹ blev meget beskudt af vore Kanoneerbaade, som idelig rykkede frem mod de fiendtlige Skibe og beskadigte dem meget. Det var snorrig at see, naar disse smaae baade med 1 à 2 Kanoner rykke[de] frem mod en Fregatt og gaav den et Skud lige for eller bag i Skibet. Overalt vare disse smaae Fahrtoyer meget kiække og gjorde Fienden megen Skade, især ved Svanemøllen, hvor Hommel tillige fra Kalkbrænderiet af idelig rykkede frem og beskiød dem. /3/ Af den fiendtlige Hovedarmee streifede en deel Corps omkring i Landet og besatte de smaae Kiøbstæder. Fredriksværk blev ogsaa besatt af Fienden, efter at det meste Krudt var transporteert til Kiøbenha[v]n og Kronborg. Bakkerne ved Skovshoved,

Ortrup, Gientofte, Lyngbye og der omkring var nu ganske bedækket med engelske Trupper. Vagtskibet i Sundet, som fra Helsingeur ville gaae til Norge, havde et engelske Orlogskib og en Fregat taget ved Skagen og bragt her paa Reden.

Den 21de August om Morgen[en] Kl. 3 gjorde vi et Udfald af¹⁰ Østerport for om muelig at forjage Fienden fra Svanemøllen og rouinere de der anlagte Forskandsninger. Dette Corps *commanderet* af *Oberstlieutenant* Vo[i]gt bestod af 2 *Battalioner* Jnfanterie, Kongens Liv Jægere, Garden till hest og nogle faae Ryttere samt 16 3 Pundige Kanoner. Da vi kom ud, var det nesten mørk, og det lykkede[s] os at komme frem mod Vibenshuus, hvor vore Kanoner begyndte en hæftig Jld, der i førstningen kun langsom blev besvaret af Fienden. Hommel rykkede frem forbi Vibenshuus paa bryggernes Vang og saaledes blev stedse fyret. Jnfanteriet og Garden holdt bagved. Jægerne fulgte Kanonerne. 3. *Battaillon* af Landeværnet under *General Major* Walterstorff skulle dække vores venstre Fløy, men blev – Gud veed hvorfor – tilbage. De fiendlige Kugler gik for det meste alle for høyt, og saa længe vi vare frem[?], fik vi kun faae saarede. Tilsidst saae vi, at fienden blev meget forstærket, og nu begyndte vi at retireere, maaske noget for tillig, men dog i følge den *Ordre Voigt* havde at skaane vores svage Garnison saa meget muelig. Vore Kanonbaade og Bombardeerpramme fyrede imidlertid bestandig paa Fienden, som efter alle Efterretninger led et betydelig Tab og maatte anlægge et stort Lazaret i Ortrup. Vort Tab var ialt 21 Døde og 58 Saarede. Blandt de sidste vare 10 Artillerister. *Lieutenant* Wedelfeldts hest blev skudt under ham. De fleste Døde og Saarede fik vi paa *Retraiten* ved og i Nærheden af *Kiøbkes Mølle*, hvor der regnede en græsselig Mængde Kugler. Vi havde ogsaa en deel døde og mange saarede *Artillerie* heste. Med megen Forundring modtog vi ved *Købkes Mølle* en Mængde kardæsk Kugler, da vi vare 12-1400 Skridt fra Fienden. Du vil med rette troe, ieg lyver, og ieg maae derfor skynde mig at opklare Tingen. Da vi vare kommen paa *Tøyhuuset*, fand vi [en] Kudsk, som havde faaet en¹¹ stor kugle igienem sin *Sartut*¹² *Louis* og streifet hans Knæ og saaret hesten. Karlen paastod at have seet Kuglen slaae ind i den for han værende *Krudtkarre*. Vi fandt derpaa en 12¹³ Pund *Granat* i *Karren*, hvis *Brandrør* til stor Lykke ei var bleven tændt, og denne *Granat* var fyldt med 56 stk. smaae *Jernkugler* tillige med *Kornkrudt*. Disse *Granaters* *Virkning* havde vi antaget for *Kardæskskud*. En mørk Taage hvilede over heele Omegnen, hvilket maae have hindret Fienden i at skionne den rigtig *Distance* og at ramme os med sine Kanoner. Vi derimod, som kiendte Egnen nøye, kunne treffe bedre, da vi bedre viste *Distancen*.¹⁴ Dagen derpaa gjorde vore sma[a] Kanon baade atter et *Angreeb* paa de fiendt-

Kjöbenhavn's Beleiring 1807.



Tegnet og lith. af Mamma.

Em. Bierensson 6-C lith. Inst.



Kort over Københavns Beleiring 1807. Kilde: H. J. Blom: *Krigstildragelserne i Sjælland 1807*, 1845.

lige Bombardeere og Canonbrigger,¹⁵ som efter 3 Timers fægtning maatte flygte med fulde Seyl og blev forfulgt af vore baade. Man saae siden et engelsk Skib i brand og en deel af dem synkefærdige. Vore smaae fartøyer beskiød imellertid idelig de fiendlige Værker foran Svanemøllen. Fra Kastellet og Kiøbenhavns Vold blev stedse fyret paa Fienden[s] Værker, og kun undertiden besvaret.

Vores forpostkiæde og de 16 Kanoner, der havde besatt de nærvedliggende Pasager, blev nu stedse trængt meere til bage og vedholdende beskudt af de fiendtlige Jægere, som laae i husene, Grøfterne og Buskerne, der omringer Fæstningen. Vi maatte derfor brænde ... Forstaden af, nemlig /4/ Vester Broes skiønnes Bygninger, som i den seenere Tid ere opbygget. Ligeledes blev Dagen efter Bygninger¹⁶ paa Nørre- og Østerbroe afbrændt, som stod i Vejen for os saaledes, at vi ikke kunne observere eller beskyde Fienden, som desværre nu laae tæt ved Pevlinger Søen og arbeidede skiulte paa Batteriers Anlæg i Haverne tæt omkring Byen. Vel kunne vore Kanoner paa Hovedvolden fyre paa Fienden, naar man kunne see ham, men du veed selv, at heele Omegnen – fra det gamle Pesthuus af, lige ovenfor Amager ved fredriksberg, indtil Classens have ved Kastellet – bestaar af Lystgaarde og haver, hvor Fienden, naar han først har satt sig der, ganske skiult og uhindret kan anlægge sine Batterier. Da Fienden i samme Tid næste[n] aldrig skiød paa os, saa var det ogsaa vanskelig at opdage disse Batterier. Jmidlertid skiød vi dog Natt og Dag og foruroligte Fienden uophørlig saa got, vi kunne. Ved det før omtalte gamle Pesthuus havde Fienden faaet et svært Batterie færdig, som laae lige for Tømmerpladsene og¹⁷ idelig beskiød et Par Kanoneerbaade, som af os vare henlagde uden for Langebroe og Kalleboe for at forsvare denne Pasage mod fiendlige smaa Fartøyer, og som fra denne Side kunne gaae ind ad Kalleboestrand mod Langebroe. Jeg fik Ordre en Morgen¹⁸ Kl. 3½ at anbringe nogle 6 Pundige Kanoner paa Pynten af Tømmerpladsen for derfra at beskyde dette fiendtlige Batterie. Vi havde bag Tømerpladsen en Piquet af 150 Mand deels af Landeværnet og 4 3 Pundige Kanoner. Captain Restorff, som siden blev skudt paa dette Sted, havde her Comando. Ved hans hielp fik ieg den Mængde af Tømmer bragt tilbage og 2 6 Pundige Kanoner plasseeret, ~~Jeg havde kun 4 Mand~~ saaledes at i sær den eene kunne beskyde fienden paa 1000 Alens Distanc fra Siden af. Kanoner baadene, som laae 200 Alen fra mig, blev stærk beskud. Lieutenant Zeuthen var død, og ieg saae hvert Øieblik døde og saarede blev bragt bort i baade. Jmidlertid fyrede vi uafsladelig, og efter at vi omtrent havde giort 20 Skud med hver af disse 2 6 Pundige Kanoner, holdt den fiendtlige Jld ganske op. Vi saae nu med Kikkerter, at Fiende[n] bragte sine Døde og Saarede bort. Noget derefter kom For-

stærkning af 2 12 Pundige Kanoner, 2 36 Pundige haubitzer og 4 100 Pundige Morteere, som alle blev plasser[et] i Linie med de første 2 6 Pundige. General Peymann kom selv Kl. 8 og gjorde et Epaulement af Tømmer ~~bedækket med Jord~~ langs med efter Tømmerpladsene, hvor vore Jægere og Infanterie kunne ligge bag. Dette Batterie gjorde fienden siden megen Skade og os megen Nytte, da denne Side kun er omgivet med et smal Grav og altsaa meget svag. Capitain Lutzow og Krebs afløste hinanden hver 24 Timer her. Og ieg har siden, efter Capitoulationen, selv seet Sporene af vore Kugler og Bombers Virkning paa de fiendtlige Værker, omendskiønt [de] dog hver Gang blev reparaerte om Natten. Samme Dag, den 26de August, trængte de fiendlige Jægere og bergskotter meget stærk frem paa vore Forposter. Mange af vore kiække Liv Jægere blev saaret og nogle skudte ved disse smaae Fægtninger. 12 Artillerister og Capitain Hommel, Lieutenant Fribo, Rothe og Ellefsen af Artillerie Landeværnet bleev saarede, og Kanonerne maatte reetirere ind til Ravelinerne. Men Fienden blev ogsaa betydelig medtaget af vores kartesk Jld. Kongens Liv Jægere viste sig særdeeles brav og forsvarede vore Kanoner paa det yderste, omendskiønt Fienden, der frem rykkede, var 3 gange saa stærk og laae skiult i de afbrændte Rouiner og Grøvfter. Fienden havde anlagt et Batterie paa Dæmningen /5/ tæt uden ved Ladegaarden imellem Nørre og Vesterport. Herfra blev vi Dagen efter beskudt, men det borgerlige Artillerie, som havde besatt alle Kanoner paa Kiøbenhavns Vold, bragte det til at tie. Fra Volden kunne vi see med Kikkerter, at de Engelske begrov dere faldne, og at de ~~opkastede batteri arbeidede paa batterier~~ exerceerede der[es] Trupper paa Brønshøj, Gladsaxe, og Emdrups Marker. Vore smaae Kanoneerbaade vare vedholdende i fægtning med de engelske Skibe og viste sig meget brave. Den 29de August hørte man paa Voldene en stærk Kanonade hen ad Roeskilde til /: Vi have desvære siden erfaret, at det var vores udisciplineerte feige Landeværns-mænd, der uden tilbørlig Anførsel, som Spurve, flygtede ved Kiøge /:. Fra Hovedvolden blev vedholdende fyret paa de fiendtlige Værker, og Fienden sendte undertiden nogle Kugler og bomber ind til os, som dog ei gjorde nogen synderlig Skade. Den 1ste September gjorde vi et Udfald ud af Kastellet for at recognoseere Klassens have samt at opbrænde de der værende bygninger og om muelig at afhugge den Mængde af Træer. Mandskabet til de dertil comandeerte 8 Kanoner under Capitain Bhul forsamlede sig om Natten Kl. 1 paa Tøyhuuset. Neppe vare vi kommen til Slotspladsen, førend en Rytter Ordonanz mældte os, at Fienden havde giort Landgang paa Amager. Oberstlieutenant Beck reed nu hen til Hovedquarteeret – som var forflyttet fra Kastellet til Raus paa Kongens Nyetorv – og bragte siden Ordre, at vi skulle blive holdende paa Slotspladsen

til videre Ordre. Mældningen var falsk, thi kun en¹⁹ fiendtlig Brig og et Par Schaluper havde nærmet sig Dragøe[r], som vore 2 Kanoner, hvilke med 100 Mand Infanterie var posteert, der havde jaget tilbage, efter at brikken havde giort nogle Skud og dræbt en syg blind Jndbygger i Sengen. Jmidlertid opholdt dette os desvære i 2²⁰ Timer, og det var ganske lyst, da vi kom til Kastellet, hvor vi fandt 3 *Batailloner* Infanterie, Skarpskytter af Garden, Kongens Liv Jægere og Skytterne fra Landet, tilsammen omtrent 1800²¹ Mand. Under Oberste Beck af Norske Liv Regiment, Liv Jægerne med 9²² *Skarp Skytter* havde Teten og de 8 *Kanoner* sluttede 3 Vogne med Skandsetø. Begkrandse, Fakler og andre brændbare Ting fulgte bagefter, tillige med 200 Mand Tømmerfolk. Da Jægerne og *Skarp Skytterne* vare kome paa Glassiet, formeerte de Kiæde foran Infanteriet, som satt[e] sig en Linie. De 8²³ Kanoner blev tilbage ved Stranden. Jægerne rykkede rask frem over Grøvten ind i Klasens have, hvor de blev modtaget af en levende Musketild, som blev ogsaa paa vores Side saa eftertrykkelig besvaret, at Fienden i største Hast retireerte ud af Haven til den bageste Grøvt. Men vi havde strax en deel Saarede, i sær af Liv Jægerne, som var paa høyre Fløy. Infanteriet rykkede nu ogsaa ind i Haven, og Fienden, som stedse fik Forstærkning, maatte nu forlade den bageste Grøvt. Kanonerne kunne slet ikke komme til Skud, men Musketilden var uden mindste Ophold. Og omendskiøndt Fienden var over henved 3000²⁴ Mand stærk, blev dog Classens Have ganske rensed, alle derværende bygninger afbrændte, og en stor Mængde Træer omhukket af Tømmerfolkene, /6/ hvoraf mange med store Trækvister maatte prygles frem i Jlden. Kanon havde Fienden i forstningen ikke, men tilsidst kom der 6 Stk. fra Svanemøllen og bagefter dem stærke fiendtlige Collonner fra Vibenshuus og Strandveyen. *Capitain* Schiøt rykkede nu med 4 Kanoner need til venstre paa Østerbroe og beskiød den ved Kiøbkes Mølle sig samlede Fiende, som havde 2 Kanoner og en deel Jægere med sig, som den strax retireerte, men blev dog længe beskud af vore 4 Kanon[er]. Havde vi kommet 2²⁵ Timer ud førend, saa havde vi kunnet virke langt meere. Jmidlertid opnaaede vi dog vores hensigt med dette Udfald, thi vi brændte alle de derværende skionne bygninger af og nedhukkede mange af de Træer, der skiulte Fienden. Vi fandt tillige, at Fienden ingen Værker havde anlagt i denne have, men derimod et betydelig Batterie længere tilbage ved Kartun fabrikken, som vi formedelst fiendens tililende store Forstærkning ikke fik Tid til at rouinere.²⁶ Fiendens Tab var meget betydelig, [og] den engelske General Bæket blev saaret. Jeg fulgte som Tilskuere langs med Stranden forbi Klasens have og saa mange Fiender falde og hørte dem skrige. Vi havde i alt omtrent 10 døde paa Stedet og 80 Saarede, hvoraf mange døde siden. 3 *Artillerier* blev blesseerte.



Kampene i Classens have 31. august 1807. C. W. Eckersberg. Kilde: Det kongelige Bibliotek.

Liv Jægerne – dette fortreffelige Corps, der bestaar af lutter frivillige unge Mennisker til deels Kiøbmands og Contoir-betienter – udmærkede sig her ligesom forhen med en utroelig Mod og Jver. Jeg saae dem bære mange af deres saarede Kamerater tilbage og strax derpaa at løbe frem igien i Jlden med største hastighed. Ligeledes fortienner vores Jnfanterie og dere Skarpskyttere at roses, thi de let saarede vedbleve at skyde og at gaae frem saa længe, de kunne. Retraiten skeete ogsaa med største Orden og langt Fahre, omendskiøndt Fienden tilsidst var over 2 Gange saa stærk og fyrede uden Ophold. Vores brave General Peymann, som stod paa Glassiet, fik ogsaa et tæmmelig betydelig Saaer i det venstre been. Kl. 7½ kom vi tilbage til Kastellet. Jmedens Affarten varede, beskiød vore Kanoneerbaade fienden fra Stranden af, men saa vidt ieg kunne skiønne, gjorde de ikke synderlig Virkning, thi dere Kugler gik for lav. Siden gjorde bomberne fra Fartøyerne og fra Kastellet god Virkning. Denne bombardeering vedvarede til Kl. 1 om Middagen. En en-

gelsk Brig blev af vore Kanonbaade skudt i Sænk, og 2 andre Fartøyer blev meget ilde tilredet.

Hidentil havde vi undret os over, at Fienden laae saa roelig og idelig lod sig beskyde af vore Kanoner paa Hovedvolden og kun sielden besvarede vore Skud. Vi troede sikkert, at han ville tvinge os til Flaadens Udlevering ved /7/ Hunger, thi det var umuelig at faae Tilførsel hverken til Lands eller Søes. Desuden viste vi, at den største deel af de *fiendtlige* Trupper vare langt ude i Landet og kun ~~noget~~ 1000 15-16000 Mand for Kiøbenhavn. De *fiendtlige* batterie[r] laae skiulte i Haverne saaledes, at de ei vare at opdage. Og kun ved Ladegaarden, Fredriksberg, det gl. Pesthuus [og] Svanemøllen troede vi, [at] *fiendtlige* Traverser og Værker [vare] anlagde for at imodstaae vore Udfald. En Storm troede vi med Sikkerhed at kunne afslaae. For at slukke Jlden i Tilfælde af et bombardement vare giorte de beste Anstalter.²⁷ Og da Staden tilstrækkelig var forsynet med Lævnemidler, og kun faae Artikler vare bleven noget dyrere, saa var hver Mand roelig og modig.

Den 2den September om Morgenen ved dagningen fyrede vi ligesom de andre dage vedholdende fra Volden derhen, hvor vi formode[de] noget fiendlig, men vi fand en besynderlig Rolighed hos Fienden, der kun af og til sendte os en Kugle eller bombe²⁸ uden at skade. Om Eftermiddagen vare heele Garnisonen og heele borgerbevæbningen paa deres Post paa Voldene for at blive mynstret af General Commandoen. Vi fik Efterretning om, at en *fiendtlig* General havde spiest med en Mængde Officeere paa Larsens Gaard ved Kastels Veyen ude[n] for Østerport, hvorfor vi fra Hovedvolden beskiød dette Sted over en Time. Neppe var ieg kommet tilbage til Tøyhuuset og havde satt mig udenfor Vagten for at røge en Pibetobak, Kl. 7½ om Aftenen, førend en bombe sprang lige over Tøyhuuset saaledes, at Stykkerne fløy os om Ørene, og nu begyndte et i sit Slags mageløst bombardement. Jeg løb op paa Altanen, hvor vi kunne over see den største deel af Staden. Du kan troe, det var en alvorlig Tiltale af Fienden. Da det begyndte at mørknes, saae man lutter Jld over byen. Morteerernes Torden udenfor og bombernes Springning indenfor gav en uafbrudt Kanonade, ligesom den Mængde Brand Rakter og Brandgranater foraarsagede et rædsomt Syn over byen. Over 30 Steder brød der Jld ud. Brandtromlerne acompagnerte af Vægterpiberne, og det evige Brand! Brand! Brand! syntes at forvise os om heel[e] Stadens Ødelæggelse. Men vore brandfolk viste sig overmaadet kiække og virksomme, thi kun 2 Steder blev afbrændte, omendskiøndt denne uhørte og utroelige Jld Regn uafbrudt varede til den anden Formiddag Kl. 9½ og altsaa i 14 Timer. Fra Kl. 10 til 1 var ieg omkring paa Volden, hvor alle Bomber, Rakter etc. gik over her. Vi kastede som oftes[t]



Kanon på Københavns vold under belejringen. Kilde: Norsk Folkemuseum, Oslo.

Brandkugler ud /8/ for at oplyse Omegnen og skiød idelig derhen, hvor vi med Vished kunne formode Fiende[n]s Batterier. En fiendtlig Collonone saae vi fremrykke paa Vesterbroe, men denne blev saa eftertrykkelig beskudt med Kardæsker, at den strax blev usynlig igien. Man kan omtrent regne, at Fienden reglakeerte os med 6 til 7000 bomber, Stykgranater, brandkugler, brandrækker og Gloendekugler i denne Natt. Naar du nu betænker disses Springning i byen og vore Kanoners og Morteeres Knallen, saa kan du nogenledes gjøre dig et svag begreeb om den evige Torden og bragen, vore uvante Øren hørte. Forestil dig tillige den Jld, der stedse idelig regnede ned, saa kan du tænke, hvilken hurlumhei her var, og hvilken Skraael og Skrig vore Damer og Børn gjorde, baade i husene og paa Gaderne. De fleste fiendtlige batterier vare rettede mod Frue Kirketaarn og faldt ned i Vimelskaftet, Nørregaden, gammel Torv og der omkring. Ligeledes faldt ogsaa mange bomber paa den østlige Kant af byen imellem Nørre og Øster Port.

Den 3de Septembervar den største Fløttedag, ieg nogetid har seet her i Kiøbenhavn. Alle Menisker flygtede og flyttede ud paa Christianshavn og Amager. En utroelig Trængsel af Oldinger, børn, Gamle og unge Fruentimere, store og lave, arbeidede sig frem hver med sin dragt paa Naken. Prægtige Equipager, Skarnvogne, Skupkarre, Bærebør etc. vare belæssede med kostbare Sager, og alting søgte et Asyle over Knippelsbroe under vedvarende Fyring, thi den fiendtlige Jld var ei saa stærk, men dog

endnu vedholdende indtil Middag. Jeg kom hiem til mine børn om Eftermiddagen Kl. 3²⁹ og fandt alle mine Værelser fulde af gode Venner og bekendtere – i alt 58 Personer – hvoriblandt en stør[re] Mængde deilige smaae børn og nydelige Piger og Koner. En Cousine af mig var komet i barselseng 3 dage forhen og var nu med sit spæde barn flygtet ud til mig. Vi vare dog³⁰ ikke sikker her paa *Christianshavn*, thi en Bombe kreperte lige over vore Kasserne saaledes, at et stort Stykke deraf faldt i Gaarden 3 Alen fra mine Vindver, 4 faldt ned i Grynmøllen og 2 paa Dokken uden at skade. ~~Om Aftenen begyndte bombardementet endnu stærkere og overgik den forrige Nats.~~ Om Eftermiddagen Kl. 5 kom ieg igien paa Tøyhuuset. Over Prindsens broe og forbi Tøyhuuset fløy idelig Gloende Kugler. Begge Skilderhuse uden for Porten vare reent bortskudte, da ieg ankom med 50 Mand, som skulle afløse nogle af vore Folk i Ravelinerne og Udenværkerne, og som kun havde været 4 Timer hieme i 8 dage. Af disse blev 2³¹ ...et saaret uden for Tøyhuus Porten. Ved min Ankomst hørte ieg, at Tømmerpladsen brændte. Jeg ilede op paa Volden og saae denne skrækkelige brand tæt bag det batterie, som ieg nogle dage forhen havde istandsatt. *Capitain* Krebs og *Lieutenant* Wedelfeldt vedblev stedse at fyre paa Fienden, indtil det Tømmer, som tiendte dem til brystværn, stod i lys lue,³² og de stod i Fare for at blive indebrændt, hvilket vi, som stod paa Volden, meget frygtede for, [at] Krudtmagazinet fløy i Luften, og en deel Bomber tændtes.³³ Vi sendte dem et Par Vogne for om muelig at bringe dere kvæstede ind. En Vogn kom tilbage med En, der havde mistet sit been, og noget derpaa saa vi med inderlig Glæde Krebs komme med sit heele Mandskab, der vel havde forbrænde Klæder og Fingere, men dog vare heel og holden. Den saayndede *Capitain* Restorff, som saa mandig og utrættelig i 3 Uger, Natt og dag, havde virket som Høystcomandeerende paa denne Post, fik en gloende Kugle lige paa brystet og døde paa Stedet. Mange bomber og andre smukke Jldsager var heele dagen fløyet ind i Byen, der kvæstede og dræbte mange Jndbyggere, men om Aftenen begyndte denne græselige /9/ Jldregn at blive endnu meere rædsom end den forrige Natt. Paa mange Steder opkom Jldløs, der ikke meere kunne betvinges, fordi brandredskaberne vare itu og ei tilstrækkelig. Desuden vare mange af brandfolkene kvæstede og udmattet og deres Antal for ringe til at virke paa saa mange Jld Steder, der til deels vare ledige for Folk, som havde Poster paa Voldene. Klokken 4 om Morgenen nedstyrtede Fruekirke-taarn³⁴ ~~som ligeledes var bleven tændt af det fiendtlige Brandgods~~ under Fiendens Fryderaab. Ved dagningen stod 10 Gader og flere Steder i Lys lue, og alle Slukningsanstalter vare nu aldeeles utilstrækkelig. Fienden kastede stedse de fleste bomber og øvrige smukke Rariteter paa de Ste-

der, hvor Jlden var stærkest, ~~Folk var nu ligesom vandte til~~ men glemte dog ikke den øvrige Deel af Staden, thi der findes neppe en bygning i heele Staden, naa[r] Christianshavn undtages, som ikke i det mindste har faaet noget bombe- eller Granat Stykke. Og mangfoldige Gaarde og huuse ere saa ramponeerte, at de have lidt lige saa meget, som om de vare afbrændte. Denne skrækkelig³⁵ brand og Jldreegn af adskillige Slags brandgods og Gloende Kugler vedvarede uafbrudt til om Løverdagen. Den kunne sagtnes noget imellem, men begyndte siden igien med største Heftighed. Om Søndagen blev der underhandlet med vores ædelmodige Fiende. Da ieg om Mandagen Kl. 9 om Formiddagen kom til hovedquarteeret, fik ieg Ordre at ride om paa Voldene med den Ordre: At ingen maatte fyre, selv ikke naar Fienden fyrede paa os. Du veed nok at hvor gierne, ieg slaar igien, naar ieg skulle faae Prygl og kan derfor slutte dig til, at denne Ordre modtoges og frembragtes af mig med en³⁶ bitter Følelse. Men da Fienden nu virkelig havde ophørt med al Fyring, saa fik ieg ogsaa vore borgerlige Artillerister dertil, som dog alle gierne ville vedblive, omendskiøndt Fienden ~~yderst seiden~~ ikke meere besvarede vore Skud. Om Middagen blev Capitulationen bekiendt. Om Eftermiddagen besatte Fienden Nyeholm og Kastellet. Proklamationen om Fredens Nødvendighed uddeeldes, og vores Flaade med alt det dertil hørende skulle nu overleverees til de Engelske. Hvo, som kiente Kiøbenhavns Jammer og Rædsler den fierde Natt af bombardementet, maae tilstaae, at det nødvendig ville have forøget Elendigheden langt meere at opbrænde Flaaden og at overlade Fienden dets Rouiner. Og det vare langt fra, at ieg paa nogen Maade skulle misbillige det Skridt, som den høyeste Nød tvang os³⁷ til, men min Ven! At dette maatte opfylde hver brav Danskmands hierte med Krænkelse og harme, at en hver retskaffen Soldat endnu gierne havde opoffret sig og vovet alt for at undgaae denne Krænkelse, føler du selv tillige med os. Jmidlertid var det, der skeede, nødvendig den 7de September eller efter den 4de Natt af bombardementet. Saaledes troede vi ikke, at Enden var blevet. Vore Soldater – baade de lønnede og ikke lønnede – viste sig stedse munter, mandig og kiække. Vore Artillerister gik glade paa de farligste Poster og vare i 14 Dage og Nætter ikke ud af dere Klæder. Smaa Saar kunne ikke formaae dem at forlade dere Kanoner. Mange kom tilbage, /10/ som de havde faaet, længe forend de bleve afløste. En Siællænder, der havde No 2 ved ham, fik et betydelig Saar i Laaret,³⁸ og da han faldt, raabte han = Diævelen gale i de hunde. Skyd, Kanonen er ladt! En anden fik sin Arm forskudt og raabte i det same = No 1 du maa rette lavere. Det sidste Skud var for høyt! Og saaledes kunne ieg anføre mange Prøver paa, at de faae Folk, vi havde, ere kiække og brave, og at vi kunne have virket meget paa



Gråbrødre Torv efter bombardementerne, malt af I. P. Møller. Kilde: Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

fri Mark mod Engelskmændene, hvis bevægelser er yderst langsomme og forsigtige, hvilket de især skal have udviist ved Landgangen den 16de August, da de i forstningen kun sendte enkelte baade med 30 Mand ad Gangen i Land, som ei af Frygt ville forlade Strandbredden.

I bombardeertiden leed ingen meere end borgerne paa Voldene, der maatte see dere huuse brænde og endmeere være i Uvished om deres Kone og børns Skiæbne og ei kunne forlade deres Post for at komme dem til hielp. Man kunne fra Volden af tydelig høre den Jammerskrig, der var i Byen. J sær kan man med Sandhed kalde den 4de og 5te September rædsomt. En femte deel af Staden blev lagt i Aske. Selv nøgne Koner og heelnøgne Børn løb huusvilde skrigende omkring i Gaderne,

hvor mange bleve myrdet og kvæstede af Bomberne. Oldinger laae under de græsseligste Pienster, og jammerende skielvede de af Frygt for de utallige Bombeslag. Mange unge skønne Piger /: hvor i b[1]andt 3 Frøknere Hornemann :/ miste Arm og Been eller bleve dræbte. Ved Voldene laae en utroelig Mængde Boeskab og saarede Mennesker, som der var henflygtet. Kort min Ven! Man maatte selv see den Jammer for at gjøre sig et rigtig Begreb derom. Vi Militaire have lid[t] **mest** mindst, og man kan med Sandhed sige: De engelske have ført Krig mod Kiøbenhavns Oldinger, Syge, Fruentimere og Børn. At vove en Storm mod Fæstningen turde de ikke, thi de viste, at det var løbet galt af for dem. Det havde de smaae Fægtninger viist dem, hvor de stedse vare langt stærkere end vi. Dagen efter reed ieg ud af Vesterport. Omtrent 1500 Alen derfra blev ieg med megen høflighed viist tilbage af et³⁹ *engelsk* Jæger Piquet. Med en⁴⁰ *Officer* og maltheser ~~korset paa brystet spurgte mig om~~ havde ieg følgende Samtale. **Han:** Mein herr, können Sie deutsch sprechen? **Jeg:** Mein herr, können Sie dan[i]sch sprechen? **Han:** Nein! Aber ich wollte Sie nur bitten mir zu sagen, ob der *Oberst* Specht von /11/ den husaren in *Kopenhagen* ist. **Jeg:** Sie wissen sehr gut, *Mein herr*, dass unsere husaren mit unsere übrigen Truppen in Holstein sind, und darum vogten die *engländer* diesen Überfall weil sie unsere Schwäche wust[e], sonst waren sie nicht gekommen, und waren gewis auch mit grossen Verluste zurücke gejagt. **Han:** dass hätte doch auf eine Probe ankommen müsten. **Jeg:** Die ganze *dänische* Arme wünscht[e] von ganzen Herzen die *engländer* diese Probe geben zu können. Siden *Capitulationen* har det daglig vrimlet⁴¹ af *engelske Officerer* her i *Kiøbenhavn*, som vi med største Harmen maatte see her. De ere meget tilbageholden i mod os danske *Officerer* og gaae gierne af Veyen, naar vi løber dem paa armen for at undgaae Stridigheder. Jeg har meget ofte været uden for Porten i Civile Klæder og beundret den Orden, Propriteet og Sonordination,⁴² der hersker i heele Armeen. De udmærke sig ogsaa med deres skønne Musik og med den Exactitude og Stilhed, der hersker ved deres Opstillinger og Exercice, som dog skeer med mange overflødige Kiks og urimelige Vidløftigheder. Deres Charing skeer yderst langsom, thi de have ingen cylindreske Ladestokke; men ieg troer, at de skyder bedre end vi omendskiønt meget langsomere, thi de ligge længe i Anslag for at sigte got og give 3 Stød paa ~~Patronen med Ladestokken naar der i Løbet~~. Deres Manouerering er derimod yderst langsom og afmaalt og langt under vores. Jeg har nogle Gange seet 10 a 12 Regimenter sammen, hvert paa 1000 Mand inddeelt i 10 Pelotons. Deres Retning en front var skøn, saa længe de stod stille; men alle dere Bevægelser yderst langsomme og gammeldags.⁴³ Soldaternes Mundering er skøn og af fiin Klæde. En Soldat har foruden sit hvedebrød 26



Skotske soldater i Søndermarken. Kilde: Marinens Bibliotek, København.

... daglig, og Officerer ere mere end dobbelt saa got lønnede som vi. Af Vore tydske Soldater ere nu 1100 Mand deserterte hvor i blant 900 Marinere. Af vore Artillerister ere deserte[rte] 2 tydske Underofficerer og 8 Mand, tildeels liderlige tydske og kjøbenhavnere, hvor af vi have hængt den Ene. Af Marinerne ere 10 a 12 Stk. grebne og hængt.⁴⁴

Artilleriet bestaar af lutter smukke og skøn mundeerte Folk. Dere heste ere meget gode og dere Kudske nydelig Mundeerte. Især er deres Sæletø fortræffelig. Men deres Jndret... af Affytage er meget at udsætte paa. Naar man forligner deres Militair med vores, saa brillere de uendelig meere end vi, thi de seer alle ud som vores Garde. Men ieg er dog fuldkommen forsikkert om, at de fik dygtig Skrup, naar vi sloges med dem paa fri Mark. Dere biergskotter – hvoraf 4000 Mand ligge i Fredriksberg bye – er skiønne, raske Karle med Skiørter paa og nøgne Knæer uden Buxer. J hvor gammeldags deres Exercits og bevægelser end ere, saa er de dog som feldt Soldater bedre end de andre. Hanovranerne ere ogsaa bedre Soldater end de engelske. De ere alle yderst misfornøede, og en stor deel af dem gik gierne over til os, naar det var muelig. Selv Officeere bande de engelske og længes inderlig efter dere /12/ hjem, hvor mange have Kone og Børn. Jeg har talt med adskillige og fundet

dem meere dansk end engelsk sindet. De have ingen Omgang med de engelske Officerer og ere nesten at ansee som en Armee for sig, der fortryde at have været nødsaget til at medvirke til den Skiendsel, deres Regering have begaaet mod os. Vores skønne⁴⁵ Flaade ligger nu ude paa Reden med engelsk Flag. Holmene ere udtømmet, ikke det mindste have de lævnet. J dokken lige over for mine Vindver have de bortranet alt og sammenhukket et Orlogsskib, som de ei kunne faae med sig. Hvert huk, de gjorde paa dette Skib, gik mig igienem Marv og been, og denne krænkende Musik Støy havde ieg heele dagen fra Morgen til Aften. Denne heele Periode fra den dag af, Capitulationen var giort, har været krænkende for os, og nu at see disse Karle gaae triumpherende her omkring, at vise sig i Mundering for dem, som ansee sig selv som vore Overvindere, er yderst krænkende. Dog vi see et lille Glimt af Haab til Hævn. Hanovranerne sige, at de vel holde deres Capitulation og reise herfra paa Mandag, men at de snart komme igjen for at besætte Kronborg og Kiøbenhavn. Vores Armee i Holsteen vil da vist kunne komme os til hielp, og da kan vi med Mod og Standhaftighed hævne den Skiendsel, vi nu maae sukke under. Da kan vi forebygge, at de igjen opkaste dere batterie tæt ved vores Glassie og bruge 70 Mortere og 40 svære Skibskanoner foruden Brand Raquette etc. etc. til at myrde og ødelægge vore værgeløse Jndbyggere og vore skønne Stad for at bortrane vores Flaade, som var dem en Skræk.

Mit heele Sind er forandret.

Noter

1. Brevet befinder sig: Landsarkivet i København: Würtzen, Christen Asleben Lindam von og hustru Henriette, født Rohde: Optegnelser 1816-1892.
2. Vilhelm Richter: *Den danske Landmilæteret 1801-1894*. Bind 1-2, København 1896-97; J. C. W. Hirsch og Kay Hirsch: *Danske og norske officerer 1664-1814*, håndskrift, Rigsarkivet.
3. Brev, s. 8.
4. Se breve i Landsarkivet i København: Würtzen, Christen Asleben Lindam von og hustru Henriette, født Rohde: Breve m.v. 1792-1870.
5. Formentlig rettet fra »fladde«.
6. Antageligt, muligvis rettet fra »11000«.
7. Rettet fra »giort«.
8. Bogstavret »Vibenhuuhsuus«.
9. Ordet er rettet, formentlig fra »der«.
10. Rettet fra »ff«.
11. Rettet fra »et«.
12. Ifølge Karsten Skjold Petersen, Tøjhusmuseet, menes der formentlig »surtout« (altdækkende, fr.), der blev brugt til at betegne en overfrakke i hæren på det tidspunkt.
13. Antageligt, men utydeligt.
14. Teksten fra »En mørk Taage ...« står lodret langs venstre margin og er indsat her ved hjælp af tegn.
15. »gg-« er rettet fra »ff«.
16. At dette ord hører til her vises ved et tegn.
17. »o« rettet fra »f«.
18. Bogstavret »Morgenen«.
19. Rettet fra »et«.
20. Rettet fra »3«.
21. Formentlig rettet fra »2000« eller »2600«.
22. Tallet er utydeligt.
23. Tallet er utydeligt.
24. Muligvis rettet fra »2000«.
25. Rettet fra »1½«.
26. Det lange afsnit, der begynder med »Captain Schiøt rykkede ...«, står egentlig længere nede i teksten, men er ved et tegn angivet at skulle ind på dette sted.
27. At denne sætning »For at ...« hører hjemme her angives i teksten med tegn.
28. Bogstavret »bonde«!
29. Rettet fra »4«.

30. »vare dog« er egentlig byttet rundt, men deres korrekte rækkefølge vises ved tegn.
31. Rettet fra »3«.
32. Rettet fra »lye«.
33. At sætningen fra »Krudsmagasinet ...«, der egentlig står nederst på siden, hører til her vises i teksten med tegn.
34. »-t-« er rettet fra »-æ-«.
35. Bogstavret »skrænkelig«.
36. Rettet fra »et«.
37. Rettet fra »og«.
38. »-e-« er rettet fra »-t-«.
39. Muligvis rettet fra »de«.
40. Rettet fra »En«.
41. Bogstavret »virmlet«.
42. At de to ord skal byttes rundt vises ved tegn. Mener måske »subordination«.
43. Dette lange tekststykke, der begynder med »som dog skeer ...«, hører hjemme her, hvilket vises med tegn.
44. Dette tekststykke, der begynder med »Af vore tyske ...«, hører hjemme her, hvilket vises med tegn.
45. Bogstavret »skionn«.

Peder Hegelund Dorphs optegnelser fra Møn 1807-1808

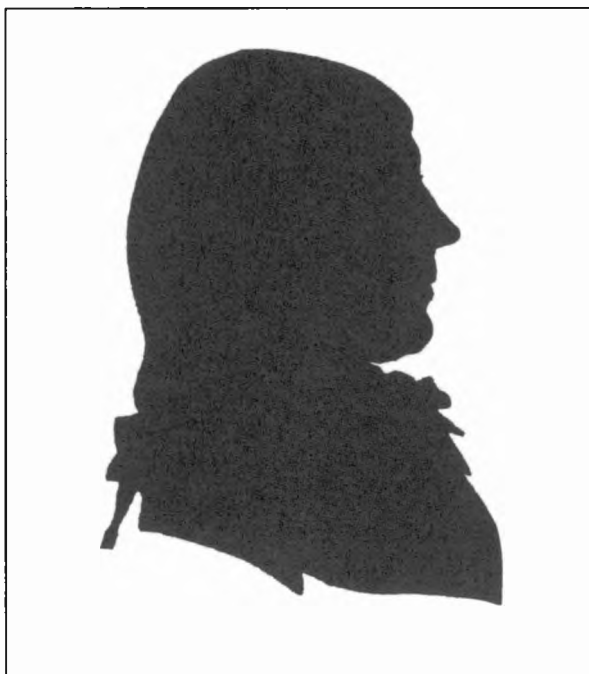
Af Michael Dupont

I slutningen af august måned 1807, mens englænderne stod for Københavns porte, sad en herredsfoged og byskriver på Møn og påbegyndte de optegnelser, vi i dag er så heldige at have bevaret. Her beskrev han sin hverdag, oplevelser, arbejdsopgaver, mennesker han mødte på sin vej og fester, han deltog i. Hans navn var Peder Hegelund Dorph. Gennem hans pen får vi et spændende indblik i, hvordan en lille del af Danmark – langt fra hovedstadens ulykker – oplevede 1807 og englændernes fjendtlige indtog i de danske territorier.¹ Artiklen indledes med en gennemgang af nogle væsentlige emner i Dorphs dagbog, og dernæst følger et uddrag af hans optegnelser.

Peder Hegelund Dorph

Peder Hegelund Dorph var herredsfoged i Mønbo herred samt byskriver i Stege. Han var født i 1744 i Næstved, døde i 1826 i Stege og var i 1776 blevet gift med Ide Margarete Schiern i hendes moders hus i Maribo. Sammen fik de adskillige børn, bl.a. sønnen Jens Friderich Siegfried Dorph, der blev forvalter under Klintholm gods. I 1801 boede Dorph sammen med sin kone, fem børn, fire tjenestefolk og sin hustrus søster på adressen Torvegade 8 i Stege.²

Peder Dorphs dagbog indeholder både optegnelser om hans arbejde samt notater af mere privat karakter. Det er dog kun sjældent, at han nævner sin familie, hvilket dog ikke var usædvanligt i samtidens dagbøger.³ Kun ét sted nævner han fx sin hustru,⁴ og hans søn, Jens Friederich Siegfried Dorph, omtales blot som »forvalter Dorph«. Dermed får man indtryk af, at optegnelserne skulle bruges i embeds medfør. Det modstrides dog af andre notitser, nemlig da han fortæller, at nogle af hans børn var fanget i København under belejringen. Den 13. september 1807 »fik jeg det første Brev efter Københavns Beleyring fra vore Børn, dateret 8. dennes, Dagen efter Capitulationen. Afsent Vogn efter Dem.«⁵ Hvornår børnene vendte hjem til Stege, nævner han ikke.



Silhuet af Peder Hegelund Dorph (1744-1826). Det kongelige Bibliotek (silhuetten i artiklen er billedbehandlet)

Peder Dorphs syn på englænderne

Den fædrelandskærlige Dorph følte sig ydmyget af englændernes hærgen i Danmark, og i dagbogen beskriver han dem med mange skældsord, bl.a. røvere, snigmordere og mordbrændere. Den 24. oktober fortæller han: »Man har i disse Dage hørt Canonade i Nordvest. Men troede, det var fra Kronborg ved Røvernes forby Seiling, men hr. Paludan fik Brev om, at det var Hanoveranere og Englændere, der havde Skudt paa Hinanden med Canoner. Det har da gaaet Glædeligt. Ifølge de Efterretninger, man haver, skal Snig Morderne have lagt sig over ved de Svendske Kyster, hvor man siger, de vil kaste 10000 Mand i Land.«⁶

Peder Dorphs syn på myndigheders indblanding

På flere områder følte Dorph sig meget krænket af andre myndigheders indblanding i hans arbejdsopgaver, fx når militæret tog stilling til, om mulige spioner skulle frigives, eller når landvæsenskommissionen skulle dømme i en ejendomsretssag. Den 9. december 1807 »kom Hr. Pfaff til mig og spurgte, hvad jeg meente om den Landvæsens Kiendelse, der i Dag skulle falde imellem Bønderne paa Selv Eier Godset No 3. Jeg svarte: at Landvæsens Commissionen var ligesaa incompetent til at kiende i

en Eiendoms Dispute, som han var det til at bedømme en Skippers Documenter, og om hans Ladning var Confiscable eller ikke.«⁷

Dorph lod i høj grad til at stole på sin egen dømmekraft og kunne heller ikke acceptere, at militæret tog sig for mange friheder, som når det indkvarterede folk uden hans vidende.⁸

Flere steder i dagbogen fremstillede han sig selv som en folkets beskytter; en der søgte at begrænse civilbefolkningens omkostninger og besværligheder. Et sted kommer Dorphs generelle syn på militæret til udtryk samt dets behandling af mønboerne og tilsidesættelse af øens øvrighed, heriblandt ham selv. Den 14. december 1807 »har de Militaire paa egen Haand bedømt Skipperens Papiirer uden andrag for den Civile Øvrighed [dvs. Dorph], Liigesom de indlegger og omlegger In-quarteringen her paa Landet efter eget behag og ordentlig ytrer, at man fornærmer deris høihed, naar man paa en beskeden Maade beder Dem at ændre de undertrykkelser, som for en stor deel Bønder er en Følge af deris Despotiske Behandling, der endog tydelig vidner om, at D'herrer aldeles ingen Kundskab har eller har søgt at erhverve sig om det Locale her paa Landet.«⁹

Selskabelighed og fester

Selv om englænderne havde tvunget København i knæ og nu sejlede omkring i de danske farvande, var der stadig tid og lyst til selskabelige sammenkomster. Peder Dorph var medlem af en af byens klubber, hvor man kunne diskutere dagens begivenheder og de sidste nyheder fra krigen over et gang brætspil. Ved lejligheder blev der oven i købet spillet musik, som fx den 18. september, hvor der var »Concert i Klubben af Huboisterne.«¹⁰

Dorph deltog desuden i private fester i anledning af barsel, fødselsdage, eller når en ven kom sikkert hjem efter en udenlandsrejse. Om aftenen den 18. oktober var der fx »stort Ball i Skyde Huset, hvor alle Officierer Dansede og vare glade, da det nu lakkede ad den Tiid, at de skulle settes over til Selland og pidske Englænderne af og predke et lidet Evangelium til Omvendelse for de Kiettere, som ere blevne Englænnise-rede [dvs. danskere i engelsk tjeneste].«¹¹ Stemningen gik højt, og for et øjeblik kunne officererne glemme deres frygt for englænderne og de rædsler, de ville blive vidne til, når regnskabet skulle gøres op på Sjælland.

Peder Dorph kunne også være en smule moraliserende, som når han fx oplevede en uforskammet person til en fest. Midt i julemåneden, den 16. december 1807, berettede han: »I Aften var vi i et nett lille Melitair og Civil Selskab hos hr: Robsahm, hvor vi blev liigesaa nett beværtet, da

et Ungt Subalterne Menniske kom ind efter Maaltidet med sin Meer-skums Pibe i Munden, slengte sig Øverst i Sofaen og Rygende trængte sig ind i dette Venskabelige, Ærbare Selskabs Spille Partie. Han blev ikke efter fortieniste slængt paa Døren, men denne hans uforstandige Plumpe Opførsel Anmærkes kun til Erindring om at bede hans Pleye Fader formane ham til Anstændighed, at han ikke oftere skal støde an imod velanstændighed, hvorved han kunde tilbringe sig ørefigen og Næsestyver.«¹²

Session

Dorph havde som herredsfoged mange forskellige opgaver og fungerede bl.a. som dommer, politimester og skifteforvalter i Mønbo herred.¹³ Som et resultat af krigen fik hæren brug for så meget militært mandskab som muligt. Som herredsfoged og dermed selvvalgt lægdsforstander skulle Dorph være tilstede ved sessionen.¹⁴ Den 22. december begyndte vurderingen af de værnepligtige bønder »Kl. 10 og endte Kl. 8 Aften, og Spiste da alle hos Hr: Kollin. Alle gl. Mænds og Enkers Sønner over 26 Aar, som havde været Forældrene Bevilgede, blev ved denne Session udskrevne til Landeværns Mænd og nu blev frataget, da de meest behøvede dette Beneficium.«¹⁵ Det ligger mellem linierne, at Dorph ikke var tilfreds med denne hårde, men desværre nødvendige udskrivning.

Kommunikation

Man havde kun få og relativt langsomme måder til at sprede nyheder og ordrer på, entet via skib, på hesteryg eller på gåben. I forbindelse med militærets opgaver samt den usikkerhed, der herskede på Møn om, hvornår og hvorvidt englænderne ville gå i land, så var det nødvendigt at have en hurtig kommunikation. Det klarede man ved at have et stående hold af stafetter, dvs. personer, der blev sendt rundt på øen med breve fra øvrigheden og militæret. Som herredsfoged skulle Dorph skaffe personer til at forestå dette arbejde: »December 30. Blev ieg fra Rittmester v. Arntz underrettet om, at i Kosters Færgegaard igien skal holdes en ridende Estafette [...] og at de 3 Estafetter, som hidtil var holdet paa Marienborg, nu skal møde dagligt hos ham i Steege.«¹⁶

Det voldte store problemer, når kommunikationen svigtede. Det kunne forsinke en ordre, betyde at militærets strategi blev ødelagt og i sidste ende, at englænderne overrumplede mønboerne. Dorph skrev den 15. november: »Expressen, som blev afsent, var Christen Pedersens Karl i Østermarche, hvilket Anmærkes, thi i steden for at ride til Grønsund med Brevet til Obristen indbildte han mig, at han leverede det paa Nøbølle Mark til en ridende Stafette, som han naaede, som skulle der til.

Dette kunde jeg just ikke have noget imod, men da den Stafette, han skulle have leveret Brevet til, lidet efter kom her og ikke kunde have været i Grønsund, gik min Stafette til Bekiendelse, at det var et gaaende Bud, han havde leveret Brevet. Han maatte altsaa flux afsted til Grønsund for at erfare, om Brevet var ankommet og oversent. Han kom sildig tilbage og sagde: ja.«¹⁷ Hvis Dorphs arbejdsindsats senere blev draget i tvivl, kunne han altid henvise til sine optegnelser som et bevis på, at han skam passede sine opgaver.

Peder Dorph som amtsforvalterens stedfortræder

Amtsforvalteren på Møn, hvis hovedopgaver var at ligne og opkræve skatter på landet, blev i forbindelse med krigen bedt om at sørge for indkvartering af soldater samt skaffe proviant.¹⁸ Han var dog ikke tilstede på øen i den periode, hvor der var mest brug for hans gerning, og derfor blev nogle af hans poster overdraget til Peder Dorph. Amtsforsvalterens organisering var af største vigtighed for at få det militære maskineri til at køre rundt, og for Dorph var det en fordel, at han var stedkendt og vant til at udstede ordrer. Man var tilfreds med hans indsats, og den 25. september 1807 skrev han i sin dagbog: »Hr. Krigsraaden paa-stod, ieg maatte vedblive disse og fleere Amtsforsvalter Forretninger og dertil ville forskaffe mig General Castenskiolds Ordre og Constitution m:v.«¹⁹ Nedenfor skal vi se nærmere på de opgaver, han som amtsforvalterens stedfortræder tog sig af.

Proviantering

I forbindelse med krigen var det nødvendigt at skaffe fødemidler til soldaterne. Det var almindeligt med naturalieskatter, så provianten blev formentlig taget af de indkomne skatter, der hørte under amtsforvalterens sædvanlige områder. Det var dog også nødvendigt at supplere med indkøbt korn. 1. oktober 1807 skrev Dorph: »Liigesaa at Krigsraaden og jeg maatte see at opkiøbe Hvede, Rug og Haure imod Contant Betaling for billige Priser eller og ved Licitation.«²⁰ Kornet skulle følgende forarbejdes til brød af de to bagere i Stege – Frederik Friegast og enken Christiane Frederikke Keilov – som begge nævnes i dagbogen.²¹ Når brødet var bagt, skulle det sendes til tropperne, og den 20. oktober »Gik over Færgen til Selland alle her værende Tropper, omtrent 4000 i Tallet. Herfra Byen blev nedsendt 400 Brød og 1 Anker Brændeviin. Fra Ullemark og Speilsbye blev mig Aften tilsendt 12 og fra Udbye 19 Brød.«²²

Måske i et forsøg på at mindske risikoen for, at fjenderne plyndrede og hærgede landet, sørgede danskerne også for fødevarer til dem – dog mod betaling. Den 8. september skrev Dorph »I Dag skulle fra Wording-

borg leveres 2000 Pund haardt Hvede Brød til Fienden ved Ringsted for Betaling.«²³

Dorph forestod også at skaffe foder til de danske militærheste: »September 15. Meldte Hr. Major v: Schreibvogel sig, som i Gaaer med endeel Jægere og Cavallerister var ankommet fra Falster hertil. Han Requirerede strax Fourage for i Dag og i Morgen til 67 Heste [...] Hauren blev strax taget af Beholdningen fra forrige Udskrivning og leveret til Rittmester Arntz paa Marienborg. Høet blev strax fordret fra Klintholm.«²⁴

Indkvartering

Peder Dorph skulle hjælpe til med at organisere militærets indkvarteringer hos private på Møn.²⁵ Det voldte ofte problemer, fordi en indkvartering var en stor økonomisk og ofte besværlig byrde for bønderne. Den 30. oktober 1807 »Kom Kosters Mænd atter og klagede, at foruden havende Inquartering af 9 Mænd paa hver Gaard blev de truede med endnu at skulle have hver 9 à 10 Mand i Dag; men til Aften var ingen Ankommet, og jeg lod en Skrivelse til hr. Rittmester v. Arntz saadant frabede dem.«²⁶ I begyndelsen af december var der dog stadig problemer med indkvarteringen.

Når soldaterne skulle indkvarteres, sendte Dorph ordren videre ned i magtens hierarki, til sognefogederne, der stod for det praktiske. Det kunne hænde, at nogle så deres snit til at favorisere sig selv, og den 1. november 1807 skrev Dorph fx om sognefogeden Peder Hansen: „Peder Hansen, som jeg i Dag Tiltalte for hans Partiske inddeeling af Inquarteringen saavel i Koster, hvor han havde forbiegaaed 2 Gaarde, som i Tiørnemarch, hvor han havde glemt sin egen Gaard, blev derover vred og frasagde sig sit Sognefoged Embede. Jeg tog ham paa Ordet, da jeg i lang Tiid har fundet ham /: 65 aar gl. :/ uduelig, og ad interim beskikkede jeg Rasmus Andersen i Lendemark.«²⁷

Modvilje mod at hjælpe fædrelandet

Et kapitel, der delvist er glemt af den historiske forskning om 1807, er, at det langt fra var alle, der havde lyst til at kæmpe for fædrelandets beståen. Årsagen var givetvis, at den nationalisme, der blomstrede i fuldt flor i midten af 1800-tallet, først var ved at tage form på dette tidlige tidspunkt. I byerne og de højere stænder var den allerede rodfæstet; men på landet tog udviklingen længere tid.²⁸ Den 26. august 1807 skrev Peder Dorph i sin dagbog: »efter, at Genneralen selv, som ankom omtrent Kl: 9, havde Oplæst for alle de Opstillede Rader hvor Dyrebare Kronprindses Brev til Landeværnet, og selv ved en kort Tale, som endog hos den Følesløseste maatte Opvække Agt, Kiærlighed, Fortroelighed og Til-



Koster færgebro, tegnet af C. W. Eckersberg, dateret 11. august 1829, kl. 5 eftermiddag. I privateje.

lid til hans Person og Millitaire Tallænder, greb han Phanen og Comanderede March og gik foran til Broen, men blev til skræk og Bestyrtelse ikkun fulgt af nogle faae, omtrent 50 Mand i Tallet, da man hørte nogle stemmer i svermen som raabte: Vend om [...] Siden efter tog Uroligheden meere og meere til, saa det fik udseende af et Mytterie og Oprør. Nogle ville bemægtige sig Kanonerne for at skyde paa dem, som godvil- lig ville følge deres genneral, men saadant blev med Dragen Sabel af Capitain Bierring forhindret, som derover blev sadt i Livs=Fare og havde vidst blevet Dræbt af Artilleristerne, havde ikke Kapitain Wachmand faaet Oprørerne ved sin Tale omstemmet.«²⁹

Formentlig følte oprørerne sig mere knyttet til deres hjemstavn end til riget som helhed. Livet var hårdt nok uden at skulle væk fra dagligda- gen. Dorph mærkede de blandede følelser ulme under overfladen, da han den 27. august 1807 skrev: »Og ved at blande os imellem Folket fandt ieg stemningen Tvedtydig og Mistænkelig, hvilket dog skal blive en hemmelighed hos mig selv.«³⁰

Desertører

En flok deserterede landeværnssoldater udgjorde en betydelig sikkerhedsrisiko, og den 30. august 1807 berettede Dorph: »Om Morgenen tidlig bragte Færgemanden Kollin den ubehagelige Efterretning, at en stort Hob landeværnsmænd stod ved Kallehauge og havde forlangt overfart her til Landet [...] Ieg lod derpaa bekendtgjøre, at hvis disse Desertører uden Pas eller Permission fra deres Officerer nærmede sig disse Kyster, skulle de holdes herfra som Fiender.«³¹

Dorph havde ikke magt og mandskab til andet end at underrette militæret om problemet. Kun når det drejede sig om få personer, kunne han tage hånd om det. Den 30. august »Klokken omtrent 1 kom Nyors Lotser med 3de Landeværnsmænd til Steege Borgervagt, hvor Gevæhr og Patroentasker blev dem frataget. Der efter fratog ieg dem Kongens mundering og lod Dem løbe til deres hiem, da ieg frygtede for Rebellernes Magt, som stod ved Færgegaarden. Hen imod Aften kom de igien og begjærede deres Gevæhr og Mundering, da de ville gaae over til Siælland, men saadant fant ieg ikke Raadeligt. Derimod lagde ieg lænker paa dem som æreløse Desertører og lod dem føre i Arrest til videre Forhør i Morgen.«³²

Privat initiativ til at hjælpe fædrelandet

På trods af, at mange ikke ønskede at kæmpe for Danmark, så var der dog andre, som på privat initiativ udrustede skibe med kanoner og mandskab. Den danske flåde var blevet stjålet af englænderne, så Danmark, der tidligere havde været en stolt sønation, havde nu kun begrænsede muligheder for at forsvare sig. Den 3. november skrev Dorph: »Den Holstenske Skibs Captain, Niss Hansen v. Bram, kom og anmodede mig at tilskrive General Castenschiold om, at hans her liggende og Eiende Fahr Tøy »Die Hoffnung« kaldet, 22½ Commerce Læst drægtig, som han ville udruste til Kaper Skib og selv besette med 50 à 60 unge Mænd, maatte Fra Tøy Huset eller andensteds fra [blive] forsynet med 8 à 10 – 3 og 6 Pundige Canoner, Flinte Pistoler, Krudt og Kugler, samt Sabler. Jeg fandt hans Project Godt, da han er Formuende, har god Conduite i Søevæsenet og er Modig og Fyrig som en Caper-Captain og derfor Recommenderede hans Ansøgning paa det beste.«³³ Generalen syntes også godt om projektet og sørgede for, at kaperkaptajnen fik det ønskede skyts.³⁴

Disse private initiativer skete sjældent på et totalt uselvisk grundlag, da krigsbyttet kunne give en betydelig økonomisk gevinst for det sejrende skib. At sejle som kaperkaptajn og borde fjendens skibe var nemlig lovligt sørøveri, selv om byttet først skulle overhændes til den lokale priiseret, før kaptajnen kunne få sin del.³⁵ Den 2. januar 1808 berettede

Dorph, »at vores herfra udløbne Kaper Captain Bram havde gjort 2 Priser af Svendske Fahr Tøyr med Engelske Ladninger under Bornholm, men at de der ved Priis Retten vare friekiendte og han tildømt at erstatte Omkostninger.«³⁶

Rygtespredning og underretning

I en tid med langsom kommunikation kunne det tage lang tid for nyheder at nå frem, og i mange tilfælde måtte man nøjes med uholdbar sladder.³⁷ Peder Dorph nævner adskillige rygter om krigens kampe, som fx den 1. september 1807, hvor han skrev: »Imod aften indløb 2de Breve hertil Byen med det behagelige Rygte, at i gaaer Morges skal være givet et Betydelig udfald fra København, hvorved Engelænderne skal have lidt et stor nederlag. Gud give, det var sandt; men vi ere saa ofte blevet skuffede i vort Haab ved Rygter, at man ei snart intet tør Troe.«³⁸ Dorph lyttede til rygterne, men vurderede gentagne gange deres troværdighed og opvejede det mod sin fornuft.

Rygterne kunne blive forvanskede og overdrevne som fx den 6. september, hvor to officerer fortalte, »at de Danske havde ved et Udfald fra København taget 3 à 4000 Mænd til Fange, bemægtiget sig 16 Canoner og ved Bombardement gjort en umaadelig Skade paa Fiendens Skibe, hvoraf vare skudte i Grund.«³⁹

Den usikre underretning kunne hurtigt sætte fantasien i gang, som da man fra Møn kunne se hovedstaden brænde.⁴⁰ Under Københavns bombardement berettede Dorph om den 4. og 5. september: »Et stort Knald hørtes Kl. 7, og derefter saaes Ild ud ad København til.«⁴¹ Mange forsøgte dernæst at gætte sig til en forklaring: »Han [dvs. major Tillits] forsikkrede, at den i Nat seete Ild over København ikke var i Byen, men i Skibene«,⁴² »Endnu i Aften [den 5. sept.] saaes Ilden ad København [...] Lotserne fra Nyord var af den Meening, at Ilden i Nat var ikke i København, men Vesten for«⁴³ samt »Kl. 1 Ankom atter et Brev til Generalen over Nyord, som jeg ved eget Bud iilende Befordrede til Grønsund. Dermed kom Efterretning om, at Ilden, som sees om Aftenen, ikke var andet end Lysning af Bombardementet.«⁴⁴

Man frygtede det værste, og derfor forsøgte man at bortforklare sine bange anelser om, at København stod i flammer. Først 7. september kom sikker underretning: »Kl. 3 kom de 5 afsendte Søe Folk tilbage med den Efterretning, at de ikke kunde komme ind til København og havde alle ne naaet Amager Rende, hvorfra de kunde see, at Frue og Frelsers Taarn Spir vare borte etc., men Christianshaun var uforandret m:v.«⁴⁵ Efterhånden blev den bedrøvelige nyhed om København og stadens overgivelse bekræftet af flere.

Også lokale rygter florerede på Møn, især om englændernes frygtede landgang. Dorph skrev den 4. september: »Siden indløb det Rygte /: Formodentlig ved Falsters Landeværns Mænd, som i Dag blev sadt her over :/ at Landgang kunde befrygtes ved Grønsund, hvorfor heele Landeværnet her fra, som i siden i Morges havde holdt sig paradt, blev ført med sine Kanoner dertil.«⁴⁶ Ofte skabte de blinde alarmer frygt og panik blandt øens beboere.

Spioner

Det eneste, der næsten var værre end englænderne, var danskere i fjendens tjeneste: »Førend vi kiørte fra Koesters Færgegaard, kom hr. Lindgreen, som var udsendt fra øvrigheden i Steege, og opbragte en her fra Landet forhen Rømt Person ved navn Christian Bille, der i gaaer som Mistænkelig og Pasløs var opbragt af Steege Borgervagt, hvilken Person som formodetlig Engelsk Spion blev atter om aftenen Sildig indført i Borgervagten til nærmere Forhør.«⁴⁷ Man tog ingen chancer og anholdt hellere for mange end for få.

Også udlændinge blev anset for at være spioner og i kraft af deres fremmede sprog mistænkeliggjort. Den 8. oktober skrev herredsfogeden i sin dagbog: »Rittmester Ludvigsens Ryttere opbragte 3 Arrestanter op til Vagten. Efter sigende vare de komne i Land ved Klindten fra et Engelsk Skib, Gav sig ud for baade Svendske og Tydskere og forstod godt det Engelske Sprog. Efter kort Samtale med de Melitaire blev de strax sadt paa frie Foed og løb deris Vey. [...] Saa meget slutter man dog fornuftig viis, at de ere virkelige Spitsbubs og indsendte her paa Landet fra Fienden for at spionere.«⁴⁸ Dorphs sidste bemærkning var en stikpille til militæret, der havde ladet de formodede spioner gå uden at underrette ham først. Han drog dog nogle vel hurtige konklusioner om, at de anholdte var spioner.

Kilden og udgiverprincipper

Dagbogen dækker perioden 26. august 1807 til 30. januar 1808 og består af 40 sider med pagineringen 186-225. Den var oprindeligt en del af Stege Byfogeds kopibog 1808-1815, men blev ved ombinding i 1969 indbunden for sig selv. Den findes nu som privatarkiv på Landsarkivet i København, hvor dens arkivsignatur er: *Peder Dorph: Krigsdagbog 1807-1808*.

Kildeafskriften er strengt bogstavret, og hvor der er foretaget ændringer for at lette meningen, er dette nævnt i en forklarende note. Mine egne tilføjelser er sat i skarp parentes, og teksten er tilføjet moderne tegnsætning. Forkortelser er opløst og den tilføjede del af et ord frem-

hævet med kursiv. Sidetallene i afskriften henviser til optegnelsernes egen paginering. I de ovenfor nævnte citater er det tekstkritiske apparat udeladt.

Uddrag af Peder Hegelund Dorphs optegnelser

[1807]

/186/ August 26. Møtte efter Anmodning fra hr. Baron Holstein i Kosters Færgegaard, hvor de 4 Companier Landeværn af hr. Major Køyes Battalion vare forsamlede med deres Officerer for at skulle overføres til Siælland for at bevirke i foreening med Officererne alt mueligt for at bringe den gemene Mand, der viiste uvillighed, til at afgaae til Lydighed og Pligt. Saadan skeete paa det Eftertrykligste og efter, at Generalen selv, som ankom omtrent Kl: 9, havde Oplæst for alle de Opstillede Rader hvor Dyrebare Kronprindses Brev til Landeværnet, og selv ved en⁴⁹ kort Tale, som endog hos den Følesløseste maatte Opvække Agt, Kiærlighed, Fortroelighed og Tillid til hans Person og Millitaire Tallænder, greb han Phanen og Commanderede March [og] gik foran til Broe[n] men blev til skræk og Bestyrtelse ikkun fulgt af nogle faae omtrent 50 Mand i Tallet, da man hørte nogle stemmer i svermen som raabte: Vend om. Den eene af disse, som ieg saae og kiendte, var Gaardmand Rasmus Møllers Søn i Frenderup, som ikke ville sige mig sit Navn, da ieg spurgte ham derom.

Siden efter tog Uroligheden meere og meere til, saa det fik udseende af et Mytterie og Oprør. Nogle ville bemægtige sig Kanonerne for at skyde paa dem, som godvillig ville følge deres genneral, men saadant blev med Dragen Sabel af Capitain Bierring forhindret, som derover blev sadt i Livs=Fare og havde vidst blevet Dræbt af Artilleristerne, havde ikke Capitain Wachmand faaet Oprørerne ved sin Tale omstemmet.

Klokken 3 om Eftermiddagen kom Generalen atter fra Kallehaugne herover til denne Side for at bevæge Folket til at følge dere[s] Phane, men en halv times Arbeyde derpaa var forgiæve[s], og ikkun nogle faae Mand fulgte ham til Siælland.

Da nogle faae Mand derefter med et ungt Menneske gik fra Broen i en Baad for at følge Generalen, opkom Huden og skrigen, og den Oprørske Flok løb efter Dem med Steenkast, hvorved /187/ en Landeværnsmand fra Udbye blev Blesseret i Hovedet og Ansigtet og derved hindret fra at komme til de, som var foran i Baaden. Derpaa gik et Skud fra denne Rebelske Mængde ud efter Baaden.

For at tvinge Disse tilbage, tragte Baron Holstein blank Sabel og bandede sig Plads fra broe[n] og til færgegaarden. Derefter kom endnu et Brev fra Generalen, hvori han formanede dem for sidste Gang til at

følge deres Phane og Officerer endnu inden Aften, men alt, alt forgiæves.

Alle 4re Companierne blev derpaa af Deres Officerer Hr. Major Køye, Kapitainerne hr. v: Hemmer, hr. v: Bierring og hr. v: Wachtmann uden just megen uroelighed opbragt deels paa Vogne og deels til Foeds til Steege, hvor de bleve Indkvarterede Natten over, hvor de vel forholdt sig roelige, men tillige meget Mistænkelig[e], især de Falsterske Folk.

De, som ieg har anseet som de fornemste Ophavsmænd til Oprøret i Færgegaarden, ere Foremelte Rasmus Møllers Søn i Frenderup, Christen Røeds Søn i Haarbølle, en Landeværnsmand fra Baagøe Michael Hemmingsen, gaardmand i Nørrestud, og Mads Madsen [hul i teksten]. Men vidst stikker andre og flere, som opæggere der under, hvilket min for min Hukomelse til sin Tiid anmærkes.

Ud paa Aftenen kom Capitain Wachtmann til mig med den glædelige Efterretning, at den største Deel af Kapitain Henscheldeys Companie, som han Commanderede i Hincheldeys Sygdom, havde melt sig hos ham med Fortrydelse over deres Forhold i Dag i Færgegaarden, og at de nu ville følge ham med Glæde, hvorhen det end skulde være. Han sagde mig og, at samme stemning var nu fattet af de fleeste i de øvrige Companier. Dette⁵⁰ beroligede meget Byens Indvaanere.

/188/ August 27. Strax om Morgenen blev slaget Allarm, og adskillige Fartøyer samt store baade laae færdige ved Steege Skibbroe for at føre Folkene Companieviis til Kallehaug Færgegaard. Kl: omtrent 10 afgik Capitain Wachtmann med den første Transport omtrent 70 til 80 Mand af Capitain Hincheldeys Companie. Resten fulgte strax efter i et mindre Fartøy. Derefter gik Major Køye, og Resten af hans Companie /: da en deel af samme havde fulgt genneralen i gaaer /: fulgte strax efter.

/: Det anmærkes her, at Michael Hemmingsen var den sidste Mand, som med stor Forbitrelse gik om Borde paa Skibet, som bragte det Companie, hvorved han var Underofficer, til Kallehaug /:

Endelig gik Kapitain Bierring med sit Companie om Borde paa et stort og nogle mindre Fartøyer, og Kl: 3 var saaledes alle Mand under Hurra og Fryde Raab udløbet her fra Byen, saa al Roelighed igien fandt Sted.

Ud paa Eftermiddagen blev det Vindstille, hvor for ieg med flere af Byens Folk kiørte til Færgen og lod os oversætte til Kallehaug. Vi fik der den behagelige Efterretning, at den Lollandske Battallion, som var ankommen i gaaer Aftes til Koester, efter at Major Koyes Battallion var afgaaet til Steege og nægtet at lade sig overføre, nu da den saae de Møenske Companier lægge til Kallehaug Færgebroe med Spil og Musik, strax føere over Vandet og vare allerede alle paa Siællands Grund, førend den sidste Transport herfra ankom. Ved Kallehaug Færgegaard fant vi Ma-

lene at holde sine Færger tilbage ved denne Side, men endog at faae Siællands Færge bragt herover, men den havde Landeværnsmandene alt taget i Besiddelse. Ieg lod derpaa bekiendtgjøre, at hvis disse Desertører uden Pas eller Permission fra deres Officerer nærmede sig disse Kyster, skulle [de] holdes herfra som Fiender.

Klokken omtrent 1 kom Nyors Lotser med 3de Landeværnsmand til Steege Borgervagt, hvor Gevær og Patroentasker blev dem frataget. Der efter fratog ieg dem Kongens mundering og lod Dem løbe til dere[s] hiem, da ieg frygtede for Rebellernes Magt, som stod ved Færgegaarden.

Hen imod Aften kom de igien og begiærede deres Gevær og Mundering, da de ville gaae over til Siælland, men saadant fant ieg ikke Raadeligt. Derimod lagde ieg lænker paa dem som æreløse Desertører og lod dem føre⁵³ i Arrest til videre Forhør i Morgen.

Derefter [fik] ieg efterretning om, at Folkene, som laae ved Kallehaug Færgegaard, vare af 2de Fremmede Officerer formaaede at gaae tilbage.

/190/ Do 30te. Fra adskillige kan der indløbe Efterretning om, at Slaget ved Køge aldeeles var Tabt, og at intet andet en[d] Landeværnets Feighed og skammelige troløshed var Aarsag dertil.

August 31. Om Morgenen indløb en Skrivelse fra Kammer Raad Dahlstrøm til Kammer Raad Jørgensen, hvori han fra Stiftamtmand Munthe Morgenstjerne anmoder om, at de Landeværnsmand, som vare ankomne til Kallehaug Færgegaard, maatte Forbyde[s] at gaae herover. Da Kammerraad Jørgensen sendte mig dette Brev, tegnede ieg derpaa:

Forrestaaende Foranstaltning er allerede, som hr. Kammerraaden bekiendte i gaaer, skeet.

Kort derpaa kom Efterretning om, at landeværnet atter laae ved Kallehaug Færgegaard, at det allene var Møenboer, og at de nu havde General Karstenskiolds Tilladelse til at gaae hiem. Overfarten blev dem altsaa Tilladt, og enhver af dem⁵⁴ har nu søgt sit Huus og hiem. Deres Relationer⁵⁵ om Slaget i eller ved Kiøge ere ligesaa forskiellige som Personerne, der fortæller det.

De i gaars Arresterede⁵⁶ Personer, som ere Michael Hemmingsen i Nørre Vestud, Jens Larssen Smed og Rasmus Olsen i Borre, er i Dag afhørte, og da de øvrige ankom, blev disse udladt af Arresten med Reservation.

September

Den 1ste. Kl: 10 ankom Kapitain Baron Adler, som var oversendt her paa Landet, for som høystkommanderende at Organisere og Kommandere Landeværnet og Kystmilicen her paa landet. Strax udgik ordre til samtlige lægmænd at sammenkalde heele Landeværnet til møde med Mundering og Gevær her i Steege i Morgen tidlig Kl: 6. Ligeledes blev

alle Kystbestyrere paa den Østre Kant at tage Kystmilisen samlet i Morge[n] til de af hr. Kapitainen bestemte Tiider.

Efter Kapitainens Meening har Engælænderne i Dag indtrukket i Nestved. Siden kom den Efterretning, at det havde været sammensankede Danske Folk, som havde draget derind.

Strax blev udstedt Ordre til Nyords Lodser at optage og skiule alle Baade paa Sellands Kyst fra Kallehaugue til Jonshoved *inclusiv*.

/191/ Do 1ste. I Eftermiddag stod Genneral Karstenskiold med et lidt Corphs ved Kallehaugue for paa første Vink at oversættes hertil. Imod aften indløb 2de Breve hertil Byen med det behagelige Rygte, at i gaer Morges skal være givet et Betydelig udfald fra *København*, hvorved Engælænderne skal have lidt et stor nederlag. Gud give, det var sandt; men vi ere saa ofte blevet skuffede i vort Haab ved Rygter, at man ei snart intet tør Troe.

Lotserne paa Nyord gav Rapport om, \at/ ordren til Baadenes Optagelse var efterkommet.

September 2. Landeværnet var samlet om Morgenen ved Captainens Qvarteer, hvor det syntes, hand Mynstrede dem. Men \om/ han derved kunde underrettes om Absentere vides ikke, siden han ikke forlangte Rullerne over Mandskabet fra mig; dem jeg i hast havde udskrevet Sogneviis, og hvorefter Mandskabet ved No og Navn kunde været opaabt og strax erfaret hvem, der var udeblevet og Aarsagen dertil. De Møtte erholdt Brød og Lehning.

Kl: 11 kom en huzar fra General Castenskiold med Brev til Amtsforvalteren til⁵⁷ den Mand i Steege, som forretter hans Embede. Amtsforvalterens Svoger Hr: Casserer Møller, leverede mig det og er saa lydende:

Pro Memoria!

Hr. Amtsforvalteren i Steege vilde behage at foranstalte de ved Færgestedet og Stranden nærmest liggende Byer anviist til Indkvarteering for Hovedkvarteret 20 Officerer med 38 Heste, desuden 20 Officerer med 400 Cavallerister det Hastigste mueligt. Ligesom og at møde ved Koesters Færge 20 Vogne ufortøvet for at Transportere Bagagen og den behøvende Faurage paa 438 Heste a ½ skpr. Havre, 9 Pund Høe.

Kallehaugue Færgegaard den 3die Septembær 1807.

Carstenskiold

Til Amtsforvalteren i Steege.

I følge deraf lod ieg strax ved Sognefogderne beordre alle Selv Eierne i Damsholt, Steege og Kieldby Sogner at levere til Hoved Qvarteret i Tiørnemarch, eller hvor samme anviser, i Morgen Kl. 10 hver Mand 2 skpr.

Haur[e] og 38 Pund Høe, Nordfeldts og Aalebechs Gods til Fredag den 4de saa og Klintholms Gods. Godset No 2 \og Marienborg/ til Løverdag. /192/ Do 2. Om Aftenen kom det Rygte, at 30 Engelske Husarer havde Plyndret i Nestved.

Septembæ 3. Om Morgenen Kl. 3½ Ankom følgende Skrivelse fra den høist Commanderende Officeer for Landeværnet paa Møen:

Pro Memoria

Da et Detasement⁵⁸ Corps Engelændere af 400 Mand have været paa Rakker bakken ved Wordingborg og erkyndiget Dem om Overfarten til Møen enten ved Kallehauge eller Gaabense, saa er det nødvendigt, at en Stafet herom strax gaaer til Kystmelicen. Adler.

Modtaget Kl: 3½ Morgenen den 3. Septembæ og Kl: 4 bekientdgiort Kystbestyrerne. Dorph.

Kl: 3 Efter Middag kom Generalens Adjutant med Ordre, at 2/3 af Landets Kystmelice skulle hastigst mueligt møde med deres Bestyrere og Anførere ved Sprove og 1/3 ved Kosters Færgegaard. Deroft blev strax afsent 2de Stafetter øster og Vester til Alle Kyst Bestyrere, Liigesom i Morges skeete. Man formodede Landgang ved \hielp af/ et Svensk Fahr Tøy i Færgeløbet. Siden indløb det Rygte /: Formodentlig ved Falsters Landeværns Mænd, som i Dag blev sadt herover :/ at Landgang kunde befrygtes ved Grønsund, hvorfor heele Landeværnet her fra, som i siden i Morges havde holdt sig paradt, blev ført med sine Kanoner dertil.

Kl: 6 blev den Østre Kyst Melice, som begyndte at komme hertil Byen, Contramanderet til at forblive i deres District og være der Aarvaagne. 18 Cavallerister, som havde ligget i Lendemark, reed igiennem Byen med 1 Lieutnant, som alle skulle inqvarteres i Udbye.

Lotserne blev beordret at opbringe alle de ved Sellands Kyst optagne og deres egne Joller hertil. Liigeledes alle, fra Tærøe og Langøe.

Borger Vagten blev i Dag afløst med Landeværnet, og da det trak ud i Landet, har ingen været i Byen.

Et Corps Engelske Husarer 5-600 havde været i Wordingborg.

4. Natten over var roelig, og Kyst Vagterne intet fornemmet indtil Kl: 9, da et Bud fra hr. Pfaff berettede, at en Engelsk \Brik/ giordte Anstalt til Landgang \ved Liselund/. Strax sent Express herom til Kyst Melicen og Landeværnet Vester paa.

Kl: 9½ Marcherede en Eschadron Cavallerie her igiennem /193/ øster⁵⁹ paa, og Christian viiste Veyen.

Et Brev ankom til Generalen ved Nyords Lotser fra Selland, befordret ved Staffet.

4re Vogne blev Requireret for at føre Victualier fra Steege til Armeen Vester paa.

5 paa Forspands Heste fra Kl: 7 hver Aften at holdes parat til Kanonerne Flytning ved Kosters Færgegaard. Begge deele tilsagt ved Staffet af Kioldbye Sogn.

Den i Morges af Marcherede Escadron Cavallerie kom Kl: 12 om Natten herigennem Byen og til Grønsund. Ingen Landgang var skeet. Et stort Knald hørtes Kl. 7, og derefter saaes Ild ud ad København til.

5: Ved Skrivelse fra en Hr: Uldall Requireret efter Generalens Ordre 50 tdr. Haure og 15 Læs Høe. Staffeter udsent. Strax efter blev denne Udskrivning Contramanderet.

Kl: 10 kom Generalen Selv hertil Byen og befalede, at alle Skibe og Baade med Master skulle Seile om til Stubbekiøbing.

Generalen Proponerede, at jeg skulle foreslaa Landmanden at sammenskyde Proviant af røget Flesk, Saltet Kiød, Erter, Brød Gryn etc. for at sendes med en Skipper og et Skib, som hr. Hage Anviste, til Kiøbenhavn. Stift Amtmand Munthe Morgenstjerne havde ved Skrivelse til Hage ønsket det samme og Troet det mueligt, da Amager ikke var besadt af Fienden. Alle Landets Jorde Gods Administrateurer og⁶⁰ Forpagtere paa Marienborg, Nordfeldt, Aalebechgaard og Klintholm blev ved Circulair fra mig inviterede til Møde hos Hincheldej i Aften for herom at raadslaae og Overlegge.

Generalen med sit⁶¹ Følge reiste herfra Kl. 11, og Kl. 12 var han kiørt fra sit Hoved-Quarteer til Grønsund, og om Aftenen var alt Cavalleriet overført til Falster.

Om Eftermiddagen fulgte jeg hr: Resch til Færgen. Der ankom en Hr. Major Tillits,⁶² som i Morges Kl: 8 var kiørt fra Kiøge. Han forsikkrede, at den/ i Nat seete Ild over København ikke var i Byen, men i Skibene, og at Møen aldrig blev hiemsøgt med Landgang, og at Ingen Englændere var meere at see paa denne Side [af] Kiøge og Næstved.

I Min Fraværelse havde Captain Baron Adler været hos os for at tage Afskeed, da han Med Landeværnet drog til Falster efter Armeen. Han havde sagt til min Kone, at Kystmelicen kunde gjerne afgive deres Gevær til den, de havde imodtaget dem af, hvilket ieg strax berettede hr. Møller, som var her i Byen.

Endnu i Aften saaes Ilden ad København.

/194/ Septembæ 6. Lotserne fra Nyord var af den Meening, at Ilden i Nat var ikke i København, men Vesten for.

Kl. 8 Ankom over Nyord et Brev til Generalen.

Udstædt Skrivelse til alle, som have leveret Fourage til Armeen, at opgive hvem og hvor meget.



Stege by, begyndelsen af 1800-tallet. Her havde Peder Hegelund Dorph sin bopæl. Ukendt kunstner. Kilde: Møns Museum.

Kl. 1 Ankom atter et Brev til Generalen over Nyord, som jeg ved eget Bud iilende Befordrede til Grønsund. Dermed kom Efterretning om, at Ilden som sees om Aftenen, ikke var andet end Lysning af Bombardementet.

Kl. 4 var endnu ikke alt Landeværnet Overført til Falster. Jeg tog til hr. Paludan og derfra saae overfarten i Kikkert af Cavallerie og Landværn.

Om Eftermiddagen Seilede alle Kiøbmands Skibene efter Generalens Ordre i Gaar herfra til Stubbekiøbing. Vi saae dem Liigeledes løbe forbie Lang-Tærøe og Farøe.

Om Aftenen kom 2 Jæger Officerer fra Grønsund til hr. Paludan og bad om Logement. De berettede, at endnu omtrent 40 Mand af deris Corps var tilbage og ikke kunde blive overført før i Morgen. Det Møenske Landeværn havde giort Modstand og ikke ville gaae over, men en Officer havde ved et Sabelhug i en Mands Haand bragt dem alle til Lydighed.

I Aften saaes ingen Ild, kun nogle Engelte Glimt.

De fortalte og med megen vished, at de Danske havde ved et Udfald fra *København* taget 3 à 4000 Mænd til Fange, bemægtiget sig 16 Canoner og ved Bombardement gjort en umaadelig Skade paa Fiendens Skibe, hvoraf vare skudte i Grund.

7. Rygter med Postbuddet indløb om Englændernes Forhold i Wordingborg og Nestved, meget sørgeligt efter Sædvane, som man haaber – liigesom det øvrige – vil befindes Løgn.

Kl. 3 kom de 5⁶³ afsendte Søe Folk tilbage med den Efterretning, at de ikke kunde komme ind til *København* og havde allene naaet Amager Rende, hvorfra de kunde see, at Frue og Frelsers Taarn Spir vare borte etc., men Christianshaun var uforandret m:v., som alt med Stafet blev meldet Generalen paa Falster. [i venstre margin:] NB Sparres ord.

/195/ do do. Om Aftenen indløb mig 2 Breve fra Generalen ved Christian, som med Krænchel havde været i Stubbekiøbing.

Det blev befaleet mig at samle alt mulig Armatur og sende til *Lieutenant* Lund i Nyekiøbing.

At samle de udeblevne Landværner den 9de ved Middags Tiid i Dame.

September d 8. Saadant blev foranstaltet strax om Morgen ved Circulair til *Propreitairer*, Kyst-Bestyrere, Sognefogder og Lægsmænd og endnu samme Dag afsent et Depot. Rygterne fra Selland vare slette. Fienderne havde Streiffet fra Wordingborg og Nestved til Corsøer, Callundborg etc.; men ingen vare paa denne Side [af] Kiøge og Nestved eller deri. I Dag skulle fra Wordingborg leveres 2000 Pund haardt Hvede Brød til Fienden ved Ringsted for Betaling. I Dag lod hr: Kollin afsende til Generalen 60 stk. Gevæhrer og 54 Patron Tasker, som ieg med Andet lod befordre og med Skrivelse til Generalen adressere til Hoved Quarteret i Falster.

9. Om Formiddagen blev hver Mand her i Byen affordret ved udsendte fra Byefogden sine Gevæhr.

Kl: 11 drog ieg med Alle Lægsmænd til Dame, hvor hr: Lietnant Weinholt møtte med en Comando Husare og imodtog de sammen samlede overblevne Landværns-Mænd efter Optegnelse fra mig, som Kl. 2 blev overført til Falster. De løsnede endeel Skud under overfarten. Det blev sagt, at i Morges var Omtrent 500 Mand af vore Tropper fra Holsten komne til Falster, og at i Alt 6000 Mand var Landet i Lolland med Canoner etc: Denne Dag gik mange Stafetter over Landet med Breve til General Castenskiold.

Om Eftermiddagen blev videre Armatur herfra atter sendt til Nyekiøbing med Adresse til *Lieutenant* Lund.

Ved hjemkomst om Aftenen indløb mange Skrivelser fra Selland med den bedrøvelige Efterretning, at *København* var overgivet, Castellet overtaget af Fienden og 1/5 deel af Byen Brændt.

10. Det samme Rygte blev bekræftet af Fleere. Atter afsent videre Armatur til Nyekiøbing.

Om Aften Ankom Skrivelse fra Obriste Bruun at lade alle Lægs Bestyrere vide, at de til 19. September *dette aars* udkrevne Nationale ikke møde førend efter nærmere Befaling. Circulair herom strax udstædt ved Expresses.

/196/ September 11. Ankom Officiel Beretning \til Byfogden fra Bielke/ om, at *København* var Overgivet ved Capitulation den 7 dennes, Fienden indrømmet Citadellet Christianshaun og Overleveret Floden. Herved blev Sparres Ord, som Hage og jeg lagde Mærke /: efter hans villie :/ bekræftet.

NB til mig kom intet fra Bielke om ovenstaaende.

Et Brev /: formodentlig fra General Castenskiold :/ indløb med en Ordinantz fra Grønsund til en Major von Schrobvogel⁶⁴ a Grønsund, levert til Jørgensen, men Ingen vidste, hvor denne Major var at finde.

Om Natten Kl. 12 kom en Stafette fra Færgemand Castensen i Grønsund og forespurgte, om han torde lade sin Færge Gaae over til Falster efter Anfordring af Personer, som hverken kunde Legitimere sig med Brev eller Pas fra Generalen eller anden Øvrighed. Jeg svarede, at han nok kunde lade den løbe derover, men Ingen Føre hertil, uden de viste sig lovlig berettiget til at Reise herover. Rygtet gik, og i nogle Dage havde gaaet, at hr: Kammer Herre Bielke havde udi Præstøe Amt i Selland befaleet at samle alle Gevær og aflevere dem til Englænderne, og at Kiøbstæderne skulle Bage Brød til Dem. Til at foranstalte Formalingen til Brødet til Fienden skal Byfogeden i *Wordingborg* have viist sig meget Ivrig og udvidet sin Jurisdiction til *Langbæk Mølle* og fleere Steder.

12. Blev herfra afsent videre Armatur til Nyekiøbing, og endnu Een udeblevet Landeværns Mand afsent tilligemed til Hoved Qvarteret, nemlig [hul i teksten] *Skovmark* i *Lendemark*.

13. Blev omtalt at endeel af de fra Holsteen Ankomne Grønne Jægere skulle Overføres fra Falster og Inqvarteres herpaa Landet, men i Aften var endnu ingen Ankommet. I Dag fik jeg det første Brev efter *Københavns* Beleyring fra vore Børn, dateret 8 dennes, Dagen efter Capitulationen. Afsent Vogn efter Dem.

14. Poul Bendsen og [hul i teksten] Smed i Røylille faaed Reise Pas til Falster. I gaar afgik min Vogn til *København* for at afhente Børnene. Hage Reiste og dertil med sin Vogn, og i det, de var kommet over Færgeren, mødte de en Trop Engelske Husarer, som lod begge Vognene Høflig passere.

Hr: Resch, som i Dag var hos os, sagde, at Saaledes skulle fremdees 18 Mand Englændere ligge paa Vagt i Kallehauge.

/197/ September 15. Meldte Hr. Major v: Schreibvogel sig, som i Gaer med endeel Jægere og Cavallerister var ankommet fra Falster hertil. Han Require[re]de strax Fourage for i Dag og i Morgen til 67 Heste, 8 tdr. 3 skpr: Haure og 75 Lispund 6 Pund Høe. Hauren blev strax taget af Beholdningen fra forrige Udskrivning og leveret til Rittmester Arntz paa Marienborg. Høet blev strax fordret fra Klintholm.

Af Byen sagde han at have Requireret 354 Brød til at leveres den 17de.

6⁵ Officerer Heste blev Requireret til at leveres i Qvarteret Tiørnemarch i Morgen. Derom blev strax udstædt Circulair til alle Herregaarde. De vare Inqvarterede i Koster, Tiørnemarch, Nøbbølle og Ebbelnæs Byer samt paa Marienborg.

16. Leveret 2 Heste fra Klintholm, den eene til 60 rd. og den Anden til 36 rd. For det udskrevne Qvantum Fourage haver Rittmester Arntz Qvittering.

Endeel Grønne Jægere Ankom, Liigesaa endeel Cavallerie, som alt blev Inqvarteret Øster paa. Major Schribvogel⁶⁶ afreiste igien til Falster og lod mig ved Forvalter Dorph hilse etc: NB.

I Dag blev udpantet paa Nordfelds Gods for udeblivelse fra tilsagt høst Arbejde. Derved havde jeg en Comando Huzarer fra Rittmester Arntz af 8 Mand og 1 under Officier.

2de Breve ang. Landvænet Ankom fra Baron Adeler. Det eene om endeel efterlatte Monderinger og det Andet om at indkalde endeel af Officierne selv, hiempermitterede Syge og Andre Landeværns- og ikke Landeværnsmand. Strax expederet ved Circulair til Lægsmændene.

17. Ankom Obristlieutenant Wegner, som blev Inqvarteret hos Captain Hemmer. Med ham [var] atter endeel Jægere og Cavallerie. Fourage blev atter udskrevet og strax foranstaltet leveret. Alle Ankomne Krigs Folk holde God Mands Tugt. Min Vogn kom Tom tilbage til Færgen, men maatte ikke komme over.

18. Blev alle udskrevne Fourager præsterede, saavel for Rittmester Arntz paa Marienborg som Rittmester Ludvigsen i Borre for 4 Dage til den 19. inclusive. Min Vogn, som havde været i København, maatte ikke komme over Færgen tilbage. NB: Efter ordre fra en Office[r]. I Aften var Concert i Klubben af Huboisterne.⁶⁷ Brev fra Adler.

19. Blev mig fra Amt Manden Communiceret, og at han havde Comiteret kammeraad Jørgensen til at udskrive 50 Cavallerie Heste her af Landet til General Castenskiolds Armee i Falster og begierte, at jeg derved ville være Assisteerlig. Kammer Raaden kom til mig, og Udskrivnin-

gen blev strax expederet og Liigningen forfattet. Af leveringen skal gaae for sig paa Mandag den 21. om Morgenen i Grønsund Færgegaard.

Afsent Landeværns Monderinger med Sadelmærket Brink til Baron Adeler. Givet Svar *angaaende* de Requirede Landeværns Mænd og afgivet General Røgning til *Lieutenant* Lund paa alt leveret Armatur og begiæret *qvittering* derfor

/198/ *September* 20. Med 3 Landeværns Mænd øster fra blev endnu sent en Monderings Trøye til *Captain* Adler, som blev mig sent fra *Sognefogæden* A. Jørgensen med Beretning at have fundet den ved sin Dør uden at vide af hvem, den var lagt.

Videre Fourage blev forlangt og udskrevet.

Rittmester Arntz var derom Selv her.

2de Tydskere Deserteret fra den *Engelske* Leyr kom Kl. 3 hertil fra Staurebye og strax blev sent til Falster.

25 Mand blev i Dag liigesom i Gaaer beordret til Gravning ved Grønsunds Skandse til i Morgen.

Liigesaa 25 Mand til Kisters Færgegaards Skandse.

21. Hr: *Obristlieutenant* Wegner lod mig ved hr. Baron *Lieutenant* Hachhausen sige, at Kyst Melicen ikkun om Natten skulle have Vagt hold ved Kysterne og høje Steder, men ikke om Dagen, da saadant af de *Militaire* besørages.

Fourage Requiredet af Hr. Rittmester Ludvigsen paa 4 Dage fra 21. til 24. *September inclusive* for 76 Heste, 19 Tdr. [havre] og 5 Læs, 11 Lispund Høe. Strax sent til Borre Præstegaard 10 tdr. Haure.

Igaaer blev liigeledes af Rittmester Arentz Requiredet for 4 Dage til 24. *September inclusive* til 68 Heste, 17 Tdr. Haure og 115 Lispund, 8 Pund Høe. Strax leveret 40 Lispund Høe herfra og fra Hielm 40 Lispund. I Dag blev gjort Leveranse af de udskrevne 50 Heste. Der blev Casseret ⁵⁶⁸ for Klintholms Gaard og Gods, 1 for hr: Gad og 1 for hr: Kirchheiner, Altsaa ikkun leveret 43 og gived Ordre at levere Andre i Steden for de 7 Casserede i Morgen i Torkildstrup paa Falster; *Commisarie*erne til Hestenes Modtagelse var Major v: Thinen og Rittmester Seidelin.

I Dag Kl: 1 lod jeg Afgaae Stafette til *General Castenskiold* og bede om Ordre til Færgemanden i Koster at oversette mine Heste og Vogn, og

Den 22. om Morgen Kl. 7 indløb *Generalens* Ordre til det forlangte.

Kl. 10 Afsendte ieg Magnus, og om Eftermiddagen kom alt Velbeholden Hiem, hvorved baade Hages og Krænychels Vogne og kom herover.

Af Klintholm er leveret det fulde til den 24. Requirede Høe til Rittmester Ludvigsen. Ikke desmindre sendte jeg ham i Dag fra Udbye 45 Lispund [høe], som *hand* ikke ville have.

I Dag udskrevet endeel Haure og Høe til fremskud af Nordfelds Gods,

Landeværnsmand på Møn, tegnet af konservator Aage Wulff, Tøjhusmuseet, i 1950'erne.
Kilde: Møns Museum.



Søemark og Stubberup, Kioldbye, Ullemark og Speilsbye Selv Eiere og Godset No 2.

I Aften afsendte Forvalteren fra Klintholm de resterende Heste. 25 Arbejds Folk blev Requireret og fremdeeles Daglejere til Skandsen ved Grønsund.

/199/ September 23. Blev efter Requisition i Aftes 110 Mand Jægere som havde ligget i Sprove etc./ Inquarteret i Windebech, Haarbølle og Dame, samt nogle med Canoner fra Falster Ankomne Artillerister.

9 Tdr. Haure leveret til Rittmester Ludvigsen som rest af det til den 25. inclusive Requirerede. Liigesaa 7 Tdr. Haure til Rittmester Arntz paa Marienborg.

24. Var Obristlieutenant Wegner paa Liselund for at beseer Kysterne. Om Aftenen var ieg paa Marienborg for at gjøre Afregning om Fouragen med Rittmester Arntz. Jeg blev der til ud paa Natten for at kiøre Hiem i Maaneskin. Imidlertiid var Ankommet Hr: Krigsraad Langeland.

25. Om Morgenen meldte han sig hos mig, foreviiste Aabe[n]t Brev, som Authoriserer ham til at Disponere over den ved Forordning af 22de August 1807 paabudne Extra Ordinære Udskrivning af Korn Vahre og Fourage, nemlig af Ager og Engs Hartkorn, af hvad Navn nævnes her ... I skp. Rug og 3 skp. Haure. Han forlangte Udskrivningen strax i Værksadt og om mueligt endnu i Aften eller i Morgen tiilig leveret 50 Tdr. Rug til Bageren her i Steege. Strax gav ieg Anviisning paa Gaard og Gods No 2 paa disse 50 tdr. Rug.

Hr. Krigsraaden paastod, ieg maatte vedblive disse og fleere Amtsforvalter Forretninger og dertil ville forskaaffe mig *General Castenskiolds Ordre* og Constitution m:v: NB:

Faaed Requisition fra hr: Rittmester Arntz fra 25. til 28. *inclusive* paa 15 tdr. 6 skp. Haure og 141 Lispund, 12 Pund Høe. Høet Anviist paa Marienborg Gords og Hauren strax leveret herfra, nemlig Aschebye Haure 3 tdr. 4 skp., Windebech 4 tdr. 1 skp., Wollerup og Haarbølle 8 tdr. 1 skp., er 15 tdr. 6 skp.

I Dag skal Rittmester Ludvigsen have faaed det Requi[re]rede for 4 Dage til *den* 29. *inclusive*, nemlig fra Hoved gaarden *Søemark*,⁶⁹ No 3 – 7 tdr. Haure og 70½ Lispund Høe og fra Liselund og Stubberup 24 Mand, 96 Lispund Høe og 12 tdr. Haure.

Requireret og Anviist til i Morgen:

2 *extra* Heste til *General Evalds Afhentelse* Kl. 10 i Grønsund, 12 Løse Heste og 2 Vogne til Canoners Afhentelse i Morgen tilig fra Stege, hvortil de i Aften med en Lieutenant Stanley er Ankommet og Inqvarteret. Qvarteer til alle i Hovedschov, Ovre og Speilsbye.⁷⁰ 30 Mand med Skovle, Hakke og Spade etc. til Skandse Gravning.

Blind Allarm Opvakes ved Rygte om Landgang, som ikke var andet end 2 Danske Skibs Folk, som 2 Bønder Drengene blev Arresteret for ikke at have anholdt, af *Captain Knorr*.

/200/ *September* 26. Et Qvantum Rug blev leveret til Friegast af og Madam Keilov af Godset No 2.

Requi[re]ret for 3de Gang og strax Anviist 4 Heste til *General Evalds* /: som Ankom hertil i Aften :/ Afreise herfra.

27. Rittmester Ludvigsen Requireret til at leveres den 29de 19 Tønder Haure og 171 Lispund Høe paa 76 Heste i 4re Dage, Altsaa til 3. *October inclusive*.

Hauren Anviist af *Klintholm* og Høet fra *Aalebech* og *Nordfældts Gods*.

Rittmester Arntz Requireret for 62 Heste, 15½ tdr. Haure og Restantz 4 skp. og Høe 139 Lispund, 8 Pund til i Morgen. Restantsen blev anviist hos de Resterende i Sønner sogn⁷¹ og hos 31 Bønder af Godset No 2/ Anviist 15½ tdr. Haure og 139½ Lispund Høe.

En Lieutenant i *Kosters Færgegaard* Requirerede 24 Mænd til i Morgen med Hakker, Skovle, Spader og 6 Hiulbører til Skandse Gravning samt 100 Pæle, 4 tommer tykke.

Folkene blev Anviist hos Peder Hansen, men paa Pælene kunde jeg kun give Anslag paa *Marienborg Skove*, der ~~at dem~~ [er] til kiøbs hos *Kiøbmænd*.

Lieutenant Stanley Requireret Vogn til i Morgen tilig til Grønsund og til 1 *Expresse*, begge deele Anviist i *Hovedschov*.

Om Aftenen Requireret af Hr. Scholden Haure 4 tdr. $\frac{1}{2}$ skp. Høe 20 Lispund, 5 Pund og Halm 20 Lispund, 5 Pund til 13 Heste paa 5 Dage fra 28. September til 2. October inclusive.

Høet og Halmen Anviist af Godset No 2 og Hauren leveret herfra. 28. er alt forestaaende leveret.

Hr. Lieutnant Stanley Requireret og faaed Anviist 2 Vogne fra Hovedschov og 1 do samt 12 Løse Heste til at fløtte 2 Canoner etc: igien i Morgen tiilig Kl. 6 fra Wennikke Huset til Koster. Hastige, men paa Arbejde og Kiørsel bekostelige Forandringer.

I Dag tilskrevet Rittmester Ludvigsen at han herefter ikkun kunde Requirere 5 Pund [Høe] og 5 [Pund] Halm dagligt pr: Hest.

29. Ankom Canoner etc: hertil Byen fra Ulfs Hale, men i Steden for at gaae til Koster blev givet Contra Ordre, at alt skulle forblive her. Om Aftenen sildig Requi[re]rede Lieutnant Stanley Vogn Kl. 6 i Morgen tiilig at befordre ham til Kosters Færgegaard, derfra til Grønsund og derfra tilbage. Men da ingen Vogn paa saa kort Tiid kunde blive /201/ Til-sagt⁷² fra Landet, Gav ieg Anslag paa at tage Fore Mands Vogn fra Stege til Koster, Lod ved eget Bud tilsige en Vogn at møde der Kl. 8 for at kiøre med ham til Grønsund og gav ham selv en Anviisning til Sognefogden i Aschebye paa Vogn der fra til Steege.

I Dag givet Ordre til Tøvelde, Bidsinge, Tiørnemarck og Kosters Byer at levere deres Skatte Rug i Morgen. Liigesaa til Udbye og Hovedschou.

I Aften Ankom en Literatus Ørsted med Tydsk Pas fra Kammerhæere Bielke til at besøge sin Familie i Lolland, men han skal have medbragt Depecher til vores gode Cron Printz /: Give Gud de maatte have været Trøstende for denne Landets bedrøvede Ven og Venlige Bestyrer /: og afreyste strax efter Audients hos Obristlieutenant Wegner herfra til Falster. Han var ellers Officier.

Requireret af Rittmester Ludvigsen 95 Lispund Halm. Anviist i Aalebech.

30. Blev Requireret Fourage.

Af Rittmester Arntz for 58 Heste paa 5 Dage, fra 2. til 7. October inclusive, 18 tdr. 1 skp. Haure, 90 Lispund 10 Pund Høe og 90 Lispund, 10 Pund Halm. Hauren sendes herfra og Høe og Halm Anviist paa Marienborg.

Major Lønborg for 13 Heste, 4 tdr. $\frac{1}{2}$ skp. Haure, 325 Pund Høe og 325 Pund Halm. Fo[d]eret anviist af Godset No 2 og Hauren herfra.

Den Extra Ordinære Udskrivning af Rug og sammes aflevering til Bageren gaaer nu hver Time for sig.

Imod Aften kom 7 Søe Officerer med en Baad fra Præstøe hertil, der-



Klintholm gods, ca. 1850. Kilde: Litografi af F. Richardt.

iblandt Lieutnanterne Brun og Paludan. Denne udreise fra *København* synes ikke at være gode Tegn.

October den 1. Requireret af Rittmester Ludvigsen for 78 Heste fra 3. til 7. October inclusive, 24 tdr. 3 skp. Haure, 127 Lispund, 8 Pund Høe og 26 Lispund, 10 Pund Halm, Hvori maatte Lequideres de forhen leverede 95 Lispund Halm. Anviist paa Aalebechs Gods 124 Lispund, 6 Pund Høe og 23½ Lispund Halm og af Klintholms Gods 24 tdr., 3 skp. Haure.

Er Requireret og leveret en Felt Jæger Hest af H. J. Raae i Oure for sig selv og 5 [for] Frenderup Selv Eiere.

Felt Commissariatet over Lolland, Falster og Møen tilmeldet mig, at Lieutnant Christesen var Ansadt i Stedet for *Krigsraad* Langeland til at Disponere over *Extraordinære* udskrivninger efter *Forordningen* af 22. August 1807. Liigesaa at *Krigsraaden* og jeg maatte see at opkiøbe Hvede, Rug og Haure imod Contant Betaling for billige Priser eller og ved *Licitation*.

Endnu skal udskrives heraf Landet 28 stk: Støk[?] og 1 Officier Hest, /202/ hvorover *Krigsraaden* hos mig i Aften gjorde Liigningen 105 à

106 Tdr. Hartkorn af Bønder Gods pr. Hest og 1 fra hver af de 5 Herregaard[e], 1 fra Liselund og 1 fra Aalebechsgaard.

Om Aftenen sildig kom de 4re unge Studenter Paludan hertil fra København over Land til Windbyholt og derfra til Søes til Broen. De fortalte ikke andet fra København end det, vi forhen vidste at Englænderne prædominerede, og Alting var forstemt.

3. Drog Krigsraaden og jeg Vester paa for at faae⁷³ Tinge Korn til Kgl. Tienste. Hr. Hegelund havde intet, Forpagter Møller ey heller noget at selge, Hr. Inspecteur Sparre Tegnede sig for [intet nævnt], Hr. Paludan for [intet nævnt].

Vi forblev langt ud paa Aftenen hos ham og kom sildig Hiem.

4. i Samme Ærende Øster paa hos Præsterne, paa Nordfeldt, Klintholm og Liselund, hvor vi traf hr. Birkedahl, som med hr. Pfaff [og] forvalter Dorph lovede at give skriftlige tilstaaelser og skaffe det samme fra hr. Gad, Kirchheiner og Holm om hvad, de ville selge til Kongelig Tienste. Hr. Lund lovede det samme.

I Dag kom Efterretning om, at de Engelske stærk havde besadt Kysterne i Selland fra Præstø til Wordingborg, at Cron Prindsen skulle være kommet til Odense, og at Prindsen af Holsten Beck kunde ventes hertil Byen med et Compagnie Cavallerie.

Krigs Raad Gross har i Dag beseet Landets Kyster og Instrueret Bestyrerne.

5. Requireret af Rittmester Arntz fra 8. til 12. October for 57 heste, 17 tdr. 6½ skp. Havre, 1425 Pund Høe og 1425 Pund Halm. Anviist paa Marienborg Gods.

Hr. Major Louborg: 4 tdr. ½ skp. Haure, 325 Pund Høe, 325 Pund Halm. Anviist paa Godset No 2.

Hr. Lieutenant Stanley Requireret endeel Materialer til en Vagthytte ved Haarbølle Skandse, som efter hr. Obristlieutenant Wegeners nærmere Anviisning blev taget hos hr. Hage. Om Aftenen Kl. 7 kom Requisition fra en Lieutenant Prangen om flere Materialer til samme Skandse at møde ham der Kl. 7 i Morgen Tiilig. Naturligviis kunde dette ikke skee.

6. Afsent de af Lieutenant Stanley Requirerede Materialer til Haarbølle Skandse med 2 lange og 1 kort Vogn og min egen med Lieutenanten Selv.

Requireret af Rittmester Ludvigsen for 78 Heste fra 8. til 12. October inclusive, 24 tdr. 3 skp. Haure. Anviist af Klintholm og 121 Lispund, 14 [Pund] Høe og 121 Lispund, 14 Pund Halm. Anviist af Nord Feldts Gods.

Af Obristlieutenant Wegener paa samme Tiid til 10 Heste, 3 tdr. 1 skp. Havre, 15 Lispund, 10 Pund Høe og 15 Lispund, 10 [Pund] Halm. Leveres herfra.

7. Af Lieutenant Stanley Reqvireret til 13 Styk Heste fra 8. til 12te, 3 tdr., 1 skp. Havre, 250 Pund Høe, 250 Pund Halm. Anviist her.

I gaær har et Engelsk Skib ved forbiesegling sent en Kugle ind i Lielunds Klindt, som Veyede 11 Pund. Udtaget 28 Styk Heste. [...]

Noter

- Der er skrevet meget om Københavns bombardement 1807, bl.a. i diverse Danmarkshistorier. Af mere specialiserede værker kan nævnes Lars Lindeberg: *Englandskrigene 1801-14*, 1974; Jan Møller: *1807 - en by i flammer*, 1982 (2. udg. 2007); Robert Fisker: *Bomber, krig og bankerot*, 1988. Hans Gregersen: *Fra storhed til fald. Danmarks krige mod England 1801-1814*, 1990. Peter Henningsen (red.): *København 1807*, 2007; Rolf Scheen: *Flådens ran - tabet af den dansk-norske flåde 1807*, 2007; Rasmus Glenthøj og Jens Rahbek Rasmussen (red.): *Det venskabelige bombardement*, 2007. I bogen H. J. Blom: *Krigstildragelserne i Sjælland 1807*, 1845, findes der på s. 212-214 en fyldig liste over den ældste litteratur om emnet.
- Folketælling 1801: Stege købstad. Den grund, som Dorph ejede, er måske identisk med matr. 109a (Storegade 21), hvor en nyere bygning i dag er bygget (Sys Hartmann (red.): *Stege inden for volden*, 1981, s. 164-165).
- En karakteristik af dagbøger i 17- og 1800-tallet (ganske vist bondedagbøger) findes i Jens Christensen: *Bondebøger- og regnskaber i Danmark*, i: *Fra Als og Sundevad*, bd. 64, 1986 (kildeudgivelse af Christen Hansens dagbog, Elstrup 1766-1810), s. 9-10.
- Dagbog, 5. sept. 1807, s. 193.
- Dagbog, s. 196.
- Dagbog, s. 207.
- Dagbog, s. 216.
- Dagbog, 20. jan. 1808, s. 224; 1. dec. 1807, s. 215.
- Dagbog, s. 217-218. Se også dagbog, 5. nov. 1807, s. 210. Her påpeger han manglerne ved en ordre og bliver dernæst fornærmet af officeren, der gav den: »Men nu blev han vred for Alvor og tilskrev mig et langt Brev fuld af Grovhed og Vandige Moraler, som jeg strax in Originalis sendte hr. Rittemester v. Arnts med Begiering, at han for uefterrettelighed i Kongens Tienste maatte Reprimanderes, da jeg paa den Maade ville oversee hans Fornærmelser imod mig.«
- Dagbog, s. 197. Om klubbers opståen, se bl.a. Juliane Engelhardt: *Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstal 1769-1814*, 2006.
- Dagbog, s. 205.
- Dagbog, s. 218.
- Om herredsfogedembedet generelt, se Birgit Løgstrup: *Dommer og administrator. Herredsfogeden 1790-1868*. 1982; Harald Jørgensen: *Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970*, 1985, s. 141-157.
- Jørgensen (se note 13), s. 220.
- Dagbog, s. 219.
- Dagbog, s. 221.
- Dagbog, s. 212.
- Om amtsforvalterens sædvanlige opgaver, se Jørgensen (se note 13), s. 108-115. Dagbog, 2. sept. 1807, s. 191.
- Dagbog, s. 199. Se også dagbog, 2. sept. 1807, s. 191.
- Dagbog, s. 201.
- Folketælling 1801: Stege købstad. Dagbog, 26. sept. 1807, s. 200.
- Dagbog, s. 205.
- Dagbog, s. 195.
- Dagbog, s. 197.
- Om indkvartering se bl.a. Karsten Skjold Petersen: *Geworbne krigskarle. Hvervede soldater i Danmark 1774-1803*, 2002; Henrik Fangel: *Haderslev bys historie 1800-1945*, bind 1, 1975, s. 149-159; Svend Aage Bay: *Di Haassens Hæjstfolk. Horsens som garnisonsby fra 1724 til 1842*, i: *Vejle Amts Årbog 1981*, s. 104-146; Flemming Jensen og Jørgen Mikkelsen: *Skælskør-egnen under englandskrigene 1801-1814*, 1992, s. 22-27.
- Dagbog, s. 208.
- Dagbog, s. 209.
- Om identitetshistorie, se bl.a. Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, 1-4, 1991-1992; Thomas Lyngby: *Den sentimentale patriotisme. Slaget på Reden og H. C. Knudsens patriotiske handlinger*, 2001; Rasmus Glenthøj: *På fædrelandets aller. National identitet og patriotisme hos det danske borgerskab 1807-1814*, 2007.
- Dagbog, s. 186. Se også dagbog, 6. sept. 1807, s. 194.
- Dagbog, s. 188.
- Dagbog, s. 189.
- Dagbog, s. 189. Se også dagbog, 11. jan. 1808, s. 222.
- Dagbog, s. 210.
- Dagbog, 6. nov. 1807, s. 211. Se også dagbog, 16. og 17. nov. 1807, s. 212.
- Om kaperkaptajner, se bl.a. Kay Larsen: *Danmarks Kapervæsen 1807-1814* (genudg. 1972), 1915; Boris Koll: *Kaperkaptajn Jens Lind - manden bag myten*, 2000.
- Dagbog, s. 221.
- Om rygter, se bl.a. Ulrik Langen og Jakob Sørensens (red.): *Rygternes magt*, 2004.

38. Dagbog, s. 191.
 39. Dagbog, s. 194.
 40. Om et spændende rygte, nemlig om afsættelsen af Englands konge, se dagbog, 25. nov. 1807, s. 214; 26. nov. 1807, s. 216.
 41. Dagbog, s. 193.
 42. Dagbog, s. 193.
 43. Dagbog, s. 193-194.
 44. Dagbog, s. 194.
 45. Dagbog, s. 194.
 46. Dagbog, s. 192.
 47. Dagbog, s. 188-189.
 48. Dagbog, s. 203.
 49. Rettet fra »et«.
 50. Rettet fra »Dettet«.
 51. Ordet er blevet rettet.
 52. Ordet er blevet rettet, men lader bogstavret til at være »Conformation«.
 53. Bogstavret »fore«.
 54. Bogstavret »den«.
 55. Bogstavret »Redationer«.
 56. Rettet fra »Aarresterede«.
 57. Egentlig »den«, men det giver indholdet mere mening med »til«.
 58. Dvs. detachment.
 59. Ordret »September 4. øster«, men det første af sætningen er slettet, da det ødelægger meningen.
 60. Slettet bogstav foran »og«.
 61. Ordet er rettet.
 62. Måske forstås som »Tillisch«.
 63. Slettet ord foran »5«, nemlig »dem 5«.
 64. Der menes »Schreibvogel«, som forfatteren tidligere omtaler.
 65. Tallet er rettet.
 66. Ordet er rettet.
 67. Dvs. »Hoboisterne« (oboisterne).
 68. Tallet er rettet, formentlig fra 6.
 69. Det fremgår ikke tydeligt, om »Søemark« skal stå her eller efter Liselund.
 70. Ordret »Speilsbøe«, men der må menes »Speilsbøe«.
 71. Der er intet sogn på Møn, der hedder »Sønder sogn«.
 72. Ordret: »Sept. 29 Tilsagt«, men det første af sætningen er slettet, da det ødelægger meningen.
 73. Bogstavret »for«.

Michael Dupont, født 1980. Cand.mag. i Historie samt overassistent på Landsarkivet i København. Redaktør af Personalhistorisk Tidsskrift. Har bl.a. udgivet »Byloven står over Kongens Lov«. Et mikrohistorisk studie af fællesskabet på Drejø 1792-93 om retsudviklingen fra bylov til Danske Lov, i: Fortid og Nutid 2006:1 samt *Arv og skifte. Arve- og skiftepraksis i Helsingør i 1570erne*, i: Personalhistorisk Tidsskrift 2007:1. Privatadresse: Stenager 216, st. th., 2600 Glostrup. E-post: michaeldupont@wanadoo.dk. Tak til arkivar Jørgen Mikkelsen for hjælp undervejs.

Et brev om krig

Av Tor Weidling

I august 1807 kom det et brev til postkontoret i Fredrikshald med store nyheter.¹ Brevet var fra postmester David Ulrich Sommer i Helsingør, og innholdt noe av den første informasjonen som kom til Norge om den engelske landgangen på Sjælland og beleiringen av København. Sommer kunne også fortelle om situasjonen i Helsingør og nord på Sjælland. Det framgår tydelig at det var vanskelig å holde seg orientert om hva som virkelig skjedde. Det var ingen direkte kommunikasjon med hovedstaden, og Sommer ventet forgjeves på postforsendelser fra København.

Postmester Johan Christian Conradi i Fredrikshald må raskt ha sendt brevet til de militære myndigheter på Fredriksten festning. Her hadde prins Christian August sitt hovedkvarter. Prinsen var både kommanderende general sønnafjells, regimentssjef og kommandant på Fredriksten. En påskrift på brevet vitner om at nyhetene ble ansett som svært viktige. Påskriften er underskrevet »Juul«, som må være oberstløytnant Nils Juul. Han var prinsens nestkommanderende både som regimentssjef og festningskommandant.

Vanskelige år

Krigsutbruddet i 1807 ble starten på en turbulent og vanskelig periode i norsk historie.² Den engelske blokaden og konfiskasjonen av skip medførte et sammenbrudd for norsk sjøfart og eksportnæringene i 1808-1809. Landet var normalt avhengig av en betydelig kornimport. I 1808-1809 stoppet importen nesten helt opp samtidig som det var misvekst i Akershus stift. I dette store stiftet ble 1808 et nødsår, og 1809 en hungerskatastrofe. Fra høsten 1809 bedret forholdene seg takket være at engelskmennene begynte å gi lisenser for skipsfart. Men allerede fra 1812 ble den engelske blokaden gjenopptatt, og på nytt brøt skipsfart og eksportnæringene sammen, og kornimporten ble igjen drastisk redusert.



Fredriksten var fra 1660-årene Norges viktigste grensefestning. Festningen hadde vært i kamp mange ganger, og også under Napoleonskrigene spilte den en viktig militær rolle. I forgrunnen Imanuelskirken i Halden (tidligere Fredrikshald) og den store tømmerrennen. Fotografi fra tidlig 1900-tall, NRA, Fotografisamlingen EA-4060D114.

Den nye blokaden falt sammen med nye uår i landbruket, denne gangen over hele landet. Dette førte til en ny hungerskatastrofe. I kjølvannet av alle prøvelsene vokste det fram en sterk misnøye med kongens utenrikspolitikk. Skjebneåret 1814 førte med seg store endringer. Unionen med Danmark ble sprengt, det ble etablert en selvstendig norsk stat, og til slutt måtte Norge gå inn i en personalunion med Sverige. Selv om postmester Sommer i augustdagene 1807 skjønnte at det var viktige begivenheter som utspilte seg, kunne han vanskelig ha forestilt seg hvor skjebnesvanger denne krigen skulle bli for Danmarks og Norges historie.

Transkribsjon

/1/ Efterat en engelsk Flaade, bestaaende af nogle og 50 Orlogsskibe, hvoriblandt en Tredækker, anført af 4 Admiraler og 1 Commandeur, og henved 200 Transport-Skibe med Landtropper og Ammu[n]ition af alle Slags, havde samlet sig her paa Rehden, og lagt her i henved 8te Dage, seilede den i Løverdags op mod Kiøbenhavn. I Søndags sadte den Tropperne iland ved Webeck, omtrent midtveis mellem dette Sted og Kiøbenhavn, uden nogen Modstand, og derpaa seilede videre til Kiøbenhavn, hvor Fiendtelighederne begyndte i Mandags, med Bombe og Kanon-skydning, som vedvarede den hele Dag indtil kl. 8 om Aftenen, da de engelske Skibe trak sig tilbage. Igaar blev atter skudt, og mellem kl. 5 og 6 Eftermiddag var Bataillen meget hæftig. Paa 3 engelske Fregatter, som indseilede fra Nordsøen i Gaar Middags blev skudt fra Kronborg, men uden Virkning, da de holdte tæt under den svenske Kyst.

Een engelsk Brig og et Do Koffardie-Skib skal være brændt ved Kiøbenhavn.

I Dag har man hørt meget faa Skud for Kiøbenhavn.

De landede engelske Tropper have spærret Komunikationen mellem dette Sted og Kiøbenhavn, saa at man nu hverken kan give eller faae Efterretninger til og fra sidstbemelte Sted, kun veed man saa meget, at det forsvarer sig tappert.

Der skal ved Kiøbenhavns Nørre-Broe være forefalden en Fægtning, men man er her uvidende om dens Beskaffenhed og Udfald.

De engelske Landtropper have udstrakt sig til Frederichsborg, og i Gaaraften ere et Detachement /2/ af samme marcheret mod Frederichsværk, men om der skeer Modstand veed man endnu ikke.

Her og paa Kronborg haves nogle 1000 Mand til Forsvar, men endnu have vi havt Roelighed, dog ere Fruentimmer og Børn tilligemed Effecter for en stor Deel flyttede herfra ind i Landet.

De Engelske betale alt med Penge, og begegne enhver, som ikke sætter sig til Modværge, meget artig.

Deres Paastand er allene, att de Danske skal udlevere dem deres Orlogs-Flaade, og at denne skal henføres til en engelsk Havn og der forblive indtil den almindelige Fred er sluttet, hvorefter den i samme Stand skal vorde tilbageleveret, saavel som at det, ved at besætte Sielland anseer Danmark som forbunden med Engelland, men begge Deelee ere afslaaede af vor Regjering.

Det store Belt er spærret af nogle engelske Krigsskibe, saa at man for dette første ikke kan faae nogen af Tropperne fra Holsteen herover, thi

havde man nogle af dem nu, ville de landede Engelsmænd strax blive udjagne, dog dette vil nok skee alligevel.

Dette meldes til Underretning; og har ieg til den Ende ladet Posten afgaae herfra, da den fra Kiøbenhavn i Nat forventede Post ikke endnu kl. mellem 12 og 1 i Dag er ankommen hertil og ikke heller kan forventes for det første.

Helsingørs Postcontoir, den 19de Aug. 1807
Sommer

Til
Det Kongelige Postcontoir i Frederichshald

/3/

Pro Memoria

Dieses ist per faveur eingetroffen!
in grøster Eil !

untertanichst
Juul

Noter

1. (Det norske) Riksarkivet, Generalstabens krigsarkiv, Sakarkiv, XIV Forskjellige saker, pk. 384.
2. Om krigstiden og 1814, se Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk, *Mellom brødre 1780-1830*, bd. 7 i Knut

Helle et. alt (red): *Aschehougs Norges historie*, Oslo 1996, s. 88-163, samt bibliografi s. 231-232.

Hospital i skudlinjen

– Sct. Hans Hospital flytter til Roskilde

Af Anne Dorthe Suderbo

I dag ligger Sct. Hans Hospital i skønne skovrige omgivelser ved Roskilde fjord, men i begyndelsen af 1800-tallet var situationen en helt anden. Belejringen af København og bombningen af hovedstaden i 1807 fik omfattende konsekvenser for det psykiatriske hospitals fremtid.

Sct. Hans Hospital i 1700-tallet

Siden 1768 havde Københavns hospital for sindssyge, Sct. Hans Hospital, haft til huse i Københavns Slots gamle ladegård, som lå omtrent der, hvor Radiohuset på Rosenørns Allé ligger i dag. Københavns Fattigvæsen, hvorunder institutionen sorterede, havde samme år købt Ladegården af Landmilitæretaten, som siden 1733 havde benyttet bygningerne til Krigshospital.¹ Fattigvæsenet håbede med erhvervelsen at forbedre indlæggelsesforholdene for en stor gruppe mennesker. Det drejede sig om to kategorier. Den ene bestod af »Afsindige og Tossed«, den anden af »Almisselemmer med ulægelige og gyselige Sygdomme, saasom Kræft, Vanførhed og deslige«. ² I 1772 blev klientellet udvidet med en tredje kategori af patienter, nemlig de venerisk syge.³ Trods de bedste intensjoner, så var forholdene på Ladegården absolut ikke optimale. De syge levede under kummerlige forhold, hvor der hverken var tale om psykiatrisk behandling eller kvalificeret pasning. I dag ville vi betegne stedet som en opbevaringsplads for mennesker med problemer, man ikke umiddelbart kunne løse.

Kritik af forholdene

Også i samtiden lød kritiske røster, anført af skribenten N. D. Riegels. I 1788 skildrede han i skarpe vendinger de syges uacceptable forhold.⁴ Riegels fandt, at patienterne næsten var husvilde, fordi bygningerne ikke skærmede ordentligt for vind og vejr. Væggene skulle efter sigende være så skrøbelige, at patienterne kunne bryde ud direkte gennem dem. Et stort antal personer levede under disse forhold. De venerisk syge talte 180 personer, medens de to øvrige kategorier tilsammen udgjorde 324 personer.⁵

Riegels skildringer bevirkede, at der strømmede donationer ind til hospitalet. Ingen dog så store som Claudi Rossets (1687-1767) donation ca. 20 år tidligere. Claudi Rosset var katolik og indvandret fra Frankrig. Han havde efter datidens forhold tjent en betydelig formue ved sit virke som silke- og klædekræmmer i København, og denne formue, i alt 41.396 rd., testamenterede han til Sct. Hans Hospital, som på dette tidspunkt blev kaldt Pesthuset, og som lå ved Kalvebod Strand. I Fundatsen fra 1766 gav han yderst detaljerede retningslinjer for anvendelsen af donationen. I eftertiden blev han kendt som hospitalets velynder, og ved en kongelig konfirmation af gavebrevet blev det bestemt, at institutionens nye navn herefter skulle lyde »St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse.«⁶ Navnet vandt dog aldrig rigtig indpas i folkemunde.

Riegels engagement var medvirkende til, at der blev skabt basis for forbedringer. I 1794 blev der ved kongelig resolution nedsat en kommission til at undersøge hvorledes »de ved St. Hans Hospital til Bygning legerede og sammenskudte Kapitaler med paaløbende Renter paa bedste Maade kunde anvendes til Stiftelsens sande Tarv og Nytte, og hvad der kunde tjene til en forbedret Indretning for de Afsindige og Vanvittige, hvorved deres Kaar kunde lettes og deres Helbredelse efter Mulighed befordres.«⁷ Der skulle gå otte år, før kommissionen afgav en betænkning, som 18. juni 1802 blev kongeligt approberet. I tiden herskede en generel positiv stemning for at skabe bedre forhold for det enkelte menneske, herunder de syges kår.

Forkastede planer om et nyt hospital

Efter reformationen havde verdslige myndigheder i det protestantiske Europa overtaget omsorgen for de fattige og syge, og i denne periodes anstalter fandt man, som i Danmark, en blanding af kronisk syge, smittomt syge og mentalt syge. I det attende århundrede og begyndelsen af det nittende søgte foregangsmænd imidlertid at få udskilt de »gale« fra alle dem, der led af andre former for sygdom, for derved at give de enkelte grupper større chance for helbredelse. Derfor blev planlægning af særlige sindssygehospitaler en naturlig konsekvens af disse bestræbelser. Allerede inden kommissionen begyndte sit arbejde, havde disse tanker vundet indpas i København. I 1792 havde Andreas Kirkerup på opfordring af Sct. Hans Hospitals inspektør Johannes Bernhard Matzen udarbejdet en plan til et nyt hospital. Planen baserede sig dog på en traditionel sammenblanding af patienterne, som bestod af sindssyge, venerisk syge og uhelbredeligt syge. Forslaget blev forkastet primært af økonomiske grunde, men et nyt forslag var allerede på trapperne i 1798. Dette projekt var udarbejdet af C. F. Harsdorff. Hans plan var nyskabende;

den gik ud på at opføre bygninger til hver kategori af syge, ydermere var der i bygningen for de rolige sindssyge en separat fløj for de bemidlede patienter, medens de »rasende« med deres støj og uro var tænkt placeret så langt væk som muligt fra de andre patienter. Dette projekt blev dog ligeledes forkastet.⁸

Umiddelbart efter århundredeskiftet besluttede kommissionen, at der på Nørre Fælled, ikke langt fra det eksisterende Sct. Hans Hospital, skulle opføres et hospital udelukkende for psykisk syge. Kommissionen var yderst grundig i sin forberedelse. Medlemmerne indhentede oplysninger om sindssygehospitaler rundt om i Europa, bl.a. fra London, Lübeck, Berlin, Wien og Toledo. Den næste byggeplan, som Philip Lange udarbejdede i 1802, viste da også stor lighed med Joseph II's Narrenturm i Wien. Men da denne institution allerede var berygtet, blev Langes projekt også forkastet.

Kommissionens valg for det nye hospital faldt på et visionært projekt fra 1804-05, som ville anbringe København på sindssygehospitalernes landkort. Projektets ophavsmand var lægen, arkitekten, justitsråd og borgmester Jens Bang (1737-1808). Grundtanken for hospitalsplanen var, at man i videst mulig udstrækning skulle adskille patienterne fra hinanden. Planen indeholdt separate rum til hver patient, rum til terapeutisk udstyr og haver til motion og adspredelse. På københavnerkort fra tiden ses det nye hospital indtegnet på Nørre Fælled, men projektet blev aldrig realiseret.⁹ I dette tilfælde skyldtes det hverken manglende økonomiske resurser, skortende velvilje eller manglende tilslutning til projektet. Dramatiske begivenheder på nationalt plan kom på tværs.

1807 og Sct. Hans Hospital

Krigen mod England var begyndt, og i midten af august 1807 gik englænderne i land på Sjælland, først ved Vedbæk og senere ved Charlottelund, og inden månedens udgang var hovedstaden belejret. Englænderne lå nu i en ring om byen fra Svanemøllen i nord til Kalvebod Strand i syd, og deres tilstedeværelse prægede i høj grad Københavns omegn. Tæt ved Sct. Hans Hospital lå både engelske infanteristyrker og et belejringsbatteri.¹⁰ Denne placering fik alvorlige konsekvenser for hospitalet. Ved forsvaret af København forsøgte man fra voldene at beskyde fjenden, hvilket resulterede i bombningen af hospitalsbygningerne. Som det beskrives i skriftet *Beretning om St. Hans Hospitals og Claudi Rossets Stiftelses Forflytning til Bidstrupgaard* fra 1808, har oplevelsen af bombardementet været ganske forfærdelig.¹¹

»St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse, som dermed er forbunden, havde i sidstafvigte Sommer en haard Skjebne, hvortil Stedet, det



»Bombardementets rædselfuldste nat«, koloreret kobberstik af Niels Truslew (1762-1827). Det Kongelige Bibliotek. Kobberstikket gengiver med al tydelighed det frygtelige skue, som viste sig på himmelen natten mellem den 4. og 5. september 1807. Bomberne regnede ned over København og satte ild til Vor Frue Kirkes spir. Scenariet er set fra Sct. Hans Hospitals have, som lå omtrent der, hvor Radiohuset på Rosenørns Allé ligger i dag.

ligger paa, gav den nærmeste Anledning. Fienden søgte Skjul bag dets Mure, for derfra at udføre endeel af hans Brandkrig imod Staden. Skjulet var dem gunstigt. Voldens Kanoner maatte derfor rettes imod Hospitalet, for at forurolige eller fordrive ham, endog medens dets usle Syge, dets ulykkelige Afsindige, dets andre ynkværdige Almissemlemmer der endnu opholdt sig. Kuglerner gjennemstreifede deres Vaaninger og satte dem i vedholdende Forbauselse, fordi de ideligen truedes med Qvæstning og Død.«¹² Så medens en stor del af København blev lagt i ruiner af englændernes terrorbombardement, var det dansk skyts, som fløj patienterne om ørerne.

Flytning af de syge

Situationen syntes ganske uholdbar. »Alt blev forsøgt for at formaae de fiendtlige Høistcommanderende til en Forening om Vaabenstille paa denne Punct i saa lang Tid som udfordredes for at flytte de Ulykkelige andensteds hen; men alle Begjeringer derom vare forgieves, indtil Fienden selv fandt, at de vare ham i Veien. Nu besluttedes deres Flytning; men

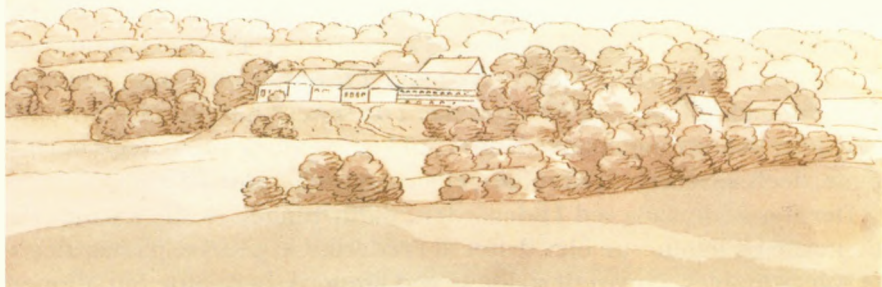
Beslutningen udførtes paa en Maade, som characteriserer Beleirerne. Pludseligen gaves Befaling til Flytningen. I 4 Timer skulde mere end 400 Personer, alle gamle eller syge, de fleste sengeliggende eller afsindige, være borte. Under Paaskud, at alt maatte være færdigt naar Vognene kom, blev befalet, at alle Sengeklæder og andre Inventarier skulde samles i Gaarden for i Hast at paalæsses, men ikke engang kom saa mange Vogne tilstæde som kunde modtage Personerne. Endeel maatte udvandre til Fods. Sengeklæder, Linned og andet Inventarium, som fra et Hospital ere uadskillelige, og hvorpaa især i de senere Aaringer var anvendt betydelig Bekostning, maatte lades i Stikken, og bleve siden deels bortranede, deels anvendte til Skandser, eller til Strøelse under Heste.«¹³

Der herskede kaos ved Ladegården, da flytningen skulle i stand. Patienterne og lemmerne blev flyttet til Frederiksberg Kirke, på nær nogle få syge, som blev henvist til staldene ved Frederiksberg Slot. Situationen var ganske ustabil. De syge, sammen med deres opsyn, var indespærret i kirken i 40 timer, hvor de havde »... intet eller kun lidet til Vederqvælgelse, men vare færdige at vansmægte i den bedærvede Luft, som maatte blive en Følge af Indespærringen.«¹⁴ Efter opholdet i Frederiksberg Kirke blev alle flyttet langt væk fra krigens rædsler. Turen gik til Frederiksborg, atter engang ved hjælp af for få vogne, så mange måtte gøre turen til fods. Det viste sig, at man på Frederiksborg ikke var forberedt på at modtage de mange syge mennesker, så flere blev sendt videre til Frederiksværk, medens andre blev indlogeret i den gamle badstuebygning ved Frederiksborg Slot; de fleste blev dog installeret i stalden ved Slottet. Disse indkvarteringssteder blev anvendt til begyndelsen af november, hvor Ladegårdens beboere kunne vende hjem. I al hast blev bygningerne nødtørftigt sat i stand, og der blev købt nyt inventar, så de syge kunne modtages.

Nye planer for Sct. Hans Hospital

Havde forholdene inden krigen mod englænderne været ringe, var det intet imod de forhold, som man vendte tilbage til. Det storstilede projekt for et nyt sindssygehospital, som inden krigen lå klar på tegnebrættet, kunne det kun gå for langsomt med at påbegynde. Men til stor fortrydelse satte krigsbegivenhederne en stopper for dette. Efter krigen besluttede militæret nemlig at udvide demarkationslinjen omkring København, så en gentagelse af den katastrofale belejring var udelukket. I april 1808 modtog hospitalets direktion en kongelig befaling til hurtigst mulig at flytte de indlagte, da hospitalsgrunden var nødvendig for en udvidelse af Københavns befæstning.¹⁵ Beliggenheden virkede nok heller ikke så attraktiv som tidligere.

*St. Hans Hospital paa Bidstrup Gaard.
10. Aug. 1827.*



»St. Hans Hospital paa Bidstrup Gaard« Tegnet den 10. August 1827 af Ole Jørgen Rawert (1786-1851). Det Kongelige Bibliotek. Dette er den ældste gengivelse af hospitalet efter udflytningen til Bistrup Gård, som forfatteren har kendskab til. På tegningen ses tydeligt de små højtsiddende vinduer i cellefløjene for de sindslidende.

Fattigvæsenet stod nu i en situation, hvor de eksisterende forhold var uholdbare, og de forventede forbedringer i form af et helt nyt hospital bygget til formålet var kuldsejlet. Noget nyt måtte ske. Det var nødvendigt at finde et område udenfor København, og med en grund i natur-skønne omgivelser kunne man tilgodese den i tiden gældende opfattelse, at sindslidende havde godt af ro og fred i smukke omgivelser. Fattigvæsenet havde kendskab til en lokalitet udenfor Roskilde, som på optimal vis matchede et sådant behov. Tæt ved Roskilde fjord lå Bistrup Gård, også kendt under betegnelsen Bistrup Gods, som Frederik III i 1661 sammen med hele Roskilde len havde skænket staden København som tak for de tjenester, byens borgere havde ydet dels under belejringen i 1658-60 og dels under enevældens indførelse i 1660. Men da København efter storbranden i 1795 fattedes penge, blev Bistrup Gård i 1801 solgt ved offentlig auktion. Salget indbragte København 35.350 rd. og en årlig kanon (ydelse) af 1.048 rd.¹⁶ Men da ejendommen efter Fattigvæsenets overbevisning var ideel med hensyn til beliggenhed, bygninger og tilliggender for anlæggelsen af et nyt hospital, ønskede man at generhverve den til formålet. Med kongelig approbation blev ejendommen den 19. maj 1808 købt tilbage til Københavns kommune af Fattigvæsenet. Nu var prisen 99.800 rd. foruden den årlige ydelse!¹⁷

Fattigvæsenets direktion havde store planer. På de nyerhvervede 650 tdr. land ønskede man at opføre en helt ny sindssygeanstalt, som for-

uden københavnere også skulle have plads til at optage sindssyge fra hele Sjælland. En stor koloni for fattige og en plejestiftelse for børn indgik også i planerne. De mange hænder, som derved blev samlet, skulle så arbejde med dyrkning af jorderne, hørdyrkning og tilvirkning af linned. Udførelsen af disse planer måtte dog vente. I første omgang gik man i gang med at skaffe plads til de syge, som skulle genhuses. Af de 521 personer, der var tale om, blev der til de 174 venerisk syge fundet plads i Fattigvæsenets bygning Almindelig Hospital i Amaliegade. Den resterende gruppe, bestående af 73 sindslidende og 274 syge fattiglemmer, skulle til Bistrup Gård ved Roskilde.¹⁸

Sct. Hans Hospital på Bistrup Gård

Der skulle gå otte år, inden dørene officielt blev slået op til det nye Sct. Hans Hospital udenfor København. Dels tog det tid at organisere den nye helbredelsesanstalt, dels var den påtænkte udvidelse af Københavns befæstning gået i stå, så Ladegården modtog stadig sindssyge. Men i året 1816 blev den første overlæge Johan Henrik Seidelin ansat på hospitalet, og en ny æra begyndte.

I de nye omgivelser søgte man at opdele den inhomogene patientgruppe. I Bistrup Gårds hovedbygning indrettede man rum til de sindssyge. Og i sidefløje, som blev opført i perioden 1810-20 delvis af byggematerialer, som kom fra en begyndende nedrivning af den gamle Ladegård i København, blev der indrettet celler til urolige og farlige sindssyge; en fløj forbeholdt mænd og en anden fløj forbeholdt kvinder. Bistrup Gårds ladegårdsbygninger kom efter mindre ombygninger til at huse det gamle hospitals fattiglemmer, hovedsagelig vanføre, blinde, fjollede og epileptiske.¹⁹

Hvis man i dag besøger hospitalet, vil man lede forgæves efter ladegårdsbygningerne. De er for længst revet ned. På deres plads ligger i dag det nyrenoverede Fjordhus, som blev opført i begyndelsen af 1870'erne som kvindeplejestiftelse. Men den gamle hovedbygning med de tilførte fløje står stadig. Fløjene rummer i dag hospitalets håndværkerafdeling, men de højtsiddende små vinduer minder stadig om deres oprindelige anvendelse, med celler for urolige sindssyge.

Københavnerne tog godt imod hospitalets nye placering langt væk fra hovedstaden. I løbet af første halvdel af det 19. århundrede blev det tydeligt, at behovet for en udvidelse af hospitalet var stærkt påkrævet. Overbelægningen i de gamle Bistrup Gård-bygninger var meget stor. Ved årets begyndelse i 1816 var der indlagt 144 patienter i lemmeafdelingen og 25 i sygehospitalet. Ved begyndelsen af 1817 var tallene henholdsvis 153 og 75, og ved begyndelsen af 1860 henholdsvis 265 og 202 patienter.²⁰



Fugleperspektiv af Sct. Hans Hospital og omegn. Koloreret stik af Alexander Nay, 1866 (Sct. Hans Hospitals Museum). Mellem træerne i midten af billedet skimtes hovedbygningen for Bistrup Gård; bygningerne som efter 1808 skulle huse psykisk syge patienter fra København. Til venstre i billedet ses avlsgården, som primært kom til at huse de syge fattiglemmer. Til højre i forgrunden ses Sct. Hans Hospitals nye og efter tiden meget moderne Kurhus, tegnet af Michael Gottlieb Bindsbøll (1800-1856) og indviet i 1860. I baggrunden knejser Roskilde Domkirke.

I 1860 startede atter en ny epoke for Sct. Hans Hospital. Et nyt efter tidens forhold meget moderne Kurhus blev indviet. Arkitekten var Michael Gottlieb Bindsbøll (1800-1856), som døde inden indvielsen. Københavns kommunes 2. magistrat overtog forvaltningen af hospitalet efter Fattigvæsenet i København. Herefter blev kun psykisk syge indlagt, og de øvrige patientgrupper var efterhånden overflyttet til andre institutioner. Men det er en helt anden historie.

Noter

1. Sct. Hans Hospital før 1800-tallet, se Barbara Zalewski: Det hårde kors af vanvittighed. St. Hans Hospital i det 18. århundrede. *Historiske Meddelelser om København*, 1984, s. 21-60.
2. C. A. Gad: *Sanct Hans Hospital og Claudi Rossetes Stiftelse. Et Mindeskrift*. København 1866, s. 5.
3. Gad 1866, s. 5.
4. N. D. Riegels: Pesthuset som det er, og hvorledes det kunde blive. I *Maanedsskriftet Københavns Skilderie*. 1787-88, s. 229-86. N. D. Riegels: Det sidste om Pesthuset. I *Maanedsskriftet Københavns Skilderie*. 1788-89, s. 248-61.
5. Gad 1866, s. 5.
6. Gad 1866, s. 4-5.
7. Gad 1866, s. 5.
8. Beskrivelsen af de fire hospitalsprojekter bygger på Christine Stevenson: St. Hans Hospital. Plans for reaccommodating lunatics at St. Hans Hospital, 1794-1808. I *Architectura 8, Arkitekturhistorisk Årsskrift*. København 1986, s. 82-112.

9. Christine Stevenson: St. Hans Hospital. Plans for reaccommodating lunatics at St. Hans Hospital, 1794-1808. I *Architectura 8, Arkitekturhistorisk Årsskrift*. København 1986, s. 82-112. Kort over København, 1806, tegnet af A. C. Krebs og stukket af G. N. Angelo. Det Kongelige Biblioteks Kortsamling.
10. Lars Lindeberg: *De så det ske. Englandskrigene 1801-14*. København 1974.
11. *Beretning om St. Hans Hospitals og Claudi Rossets Stiftelses Forslytning til Bidstrupgaard*. Af Malling, Pontoppidan og Jessen. Kjøbenhavn 1808. 46 sider. Skriftet er tilegnet »Disse Stiftelsers Velyndere og Velgjørere især tilegnet af hospitalets specielle Direction«. Bistrup er fejlagtig benævnt Bidstrup.
12. Malling m.f. 1808, s. 3.
13. Malling m.f. 1808, s. 3-4. I det anførte citat står »ndfordredes«, hvilket må betragtes som en sættefejl. Kan læses som forredes.
14. Malling m.f. 1808, s. 4-5.
15. Gad 1866, s. 6.
16. Gad 1866, s. 9.
17. Gad 1866, s. 9. Malling m. f. 1808, s. 21.
18. Gad 1866, s. 7.
19. Gad 1866, s. 10.
20. Gad 1866, s. 28-29.

Saaledes føler Engelsmanden for den lidende Menneskelighed!

Johan Hendrich Bäreus og Københavns Bombardement

Af Peter Wessel Hansen

Som medlem af Københavns Fattigvæsens direktion fulgte og beskrev juristen J.H. Bäreus de lidelser, den københavnske befolkning gennemgik under og efter Københavns Bombardement i 1807. Bombardementet havde imidlertid også betydelige personlige konsekvenser for Bäreus.

»Ildkuglernes Funklen og de sig selv overladte Luer oplyste fjerne Egne. Gader brændte; Mennesker og Dyr vare som uddøde; der hørtes ikke Lyd til Klage; og dette Stille, det var ængsteligere end knagende Luer, styrtende Ruiners Buldren, eller Jammerskrig af qvæstede Oldinger, Qvinder og Børn, ængsteligere end Døden selv«. ¹

Sådan skildrede juristen Johan Hendrich Bäreus (1761-1813) den uhyggelige stemning under de skrækkelige bombardementsnætter i september 1807 i tidsskriftet *Penia eller Blade for Skole- Industrie- Medicinal- og Fattigvæsen*. Bäreus forfattede og udgav i årene 1806-1812 *Penia* – opkaldt efter fattigdommens gudinde i den græske mytologi – og tidsskriftet udgør en værdifuld kilde til datidens fattigforsorg. I dagene og månederne efter Københavns Bombardement benyttede Bäreus *Penias* spalter til at berette om ødelæggelserne, københavnernes lidelser og de mange tiltag fra både offentlig og privat side til hjælp for hovedstadens fattige og brandlidte.

J.H. Bäreus

Bäreus var ud af en jævn borgerlig embedsmandsfamilie. Hans far Johan Georg Bäreus var kammerråd og tysk assignationsbogholder, og Johan Hendrich fulgte efter datidens skik i faderens fodspor som embedsmand. J.H. Bäreus blev således juridisk kandidat i 1782 og efter i en årække at have været fuldmægtig, blev han i 1788 udnævnt til assessor i Hof- og Stadsretten. Året forinden var han blevet ansat som sekretær i

kommissionen, der arbejdede for fattigvæsenets bedre indretning. Arbejdet med fattigvæsenet og de fattige skulle blive et hoveddomdrejningspunkt i resten af Bärens' karriere. Som resultat af sin interesse for både jura og fattigvæsen blev han i 1792 medlem af og i 1799 justitiarius i Fattigvæsenets Politiret. I 1799 indtrådte han tillige i Københavns Fattigvæsens direktion. Bärens var også en af hovedmændene bag udarbejdelsen af Københavns nye fattiglov af 1. juli 1799, som satte helt nye ambitiøse standarder for fremtidens fattigforsorg. I 1807 var J.H. Bärens med sin position i Direktionen for Københavns Fattigvæsen på toppen af sin karriere.²

Ødelæggelserne

Bombardementet og krigshandlingerne i september 1807 fik store konsekvenser for Københavns indbyggere. Nok var tabstallene forholdsvist lave, men tusinder af københavnere mistede deres bolig og mange tillige deres indbo. Ødelæggelserne var enorme: 305 gårde og huse nedbrændte og mere end 2.000 havde fået skader efter bomberne – ca. 7.000 familier blev tvunget til at forlade deres bolig pga. af bomber eller brand:³ »Mangen god Moder er bleven barnløs, mangan elskværdig Hustru er bleven Enke, mangan trængende Børneflok uden Forsørger, mangan Olding uden Støtte; Mange leve endnu med Tab af Lemmer og Helbred. (...) Kostbare Ejendomme, selv et Gudstempel, forvandlede til Askehobe; paradisiske Egne til en Ørken.«⁴

Men det var ikke kun Københavns brandlidte, der stod ruinerede og fattige tilbage efter bombardementet. Københavns Fattigvæsen, hvis fattighjælp nu i endnu højere grad end normalt var nødvendig for mange indbyggers overlevelse, kunne i efteråret 1807 opregne store tab efter englændernes besættelse og bombardement. Adskillige af fattigvæsenets stiftelser var blevet skadet af bomber under bombardementet. Skt. Hans Hospital – byens sindsygehospital uden for voldene – havde englænderne dels plyndret dels brugt som skanse under kampene mod de danske forsvarere af den indesluttede hovedstad. »Saaledes føler Engelsmanden for den lidende Menneskelighed!« rasede Bärens i Penia over englændernes plyndring af hospitalet, som i efteråret 1807 kunne gøres op til 2844 rdlr. for bygningsskader og uhyrlige 22.178 rdlr. for mistet inventar mv.⁵ Til sammenligning tjente en københavnsk arbejdsmand årligt mellem 80 og 100 rigsdaler i denne periode, hvilket skulle kunne brødføde en lille familie.⁶

Endnu værre var det gået fattigvæsenets Tvangsarbejdshus i Pustervig, som i blot syv år fra 1800-1807 fungerede som fængsel og arbejdsanstalt for indfangede betlere og almisselemmer, der havde forbrudt sig mod fattigvæsenets love. Hele bygningen brændte ned til grunden på få ti-



Nørregade og Vor Frue Kirke i ruiner efter Københavns Bombardement. Gebauer. Københavns Bymuseum.

mer efter at være blevet ramt af en af englændernes brandbomber, skønt den ifølge Bärems, der selv havde været til stede under branden, kunne have været reddet af »en eneste Sprøjte med noget Mandskab«. Med bygningen mistede fattigvæsenet tillige husets inventar, redskaber, materialer og færdige varer samt hele fattigvæsenets lager af produkter fremstillet af lemmerne i fattigvæsenets forskellige arbejdsindretninger. Endelig brændte store dele af fattigvæsenets arkiv og bibliotek, som ellers var henlagt i husets 'bombe- og brandsikre' kælder. »Dette var et for Fattigvæsenet højst føleligt Tab«, skrev Bärems kort efter bombardementet.⁷ En del af inventaret, arbejdsmaterialerne og det færdige arbejde blev søgt reddet ved, at lemmerne og personalet – deriblandt Bärems selv – flyttede det ud i husets have, men dér blev det antændt af gnister fra branden. Bärems mente, at denne sidste ulykke kunne »tilskrives en Bagboers gode Viinkjelder«, for brandfolk og tvangshusfanger var mere interesserede i at tilrane sig så meget vin og brændevin som muligt end i at beskytte tvangshusets inventar mod gnister. Ja faktisk måtte flere af brandfolkene »kjøres beskjenkede bort«.⁸

Et livsværk op i røg

J.H. Bärems var med andre ord vidne til, hvordan englænderne på få dage ødelagde mange af de ting, han selv havde været med til at bygge op i årtierne omkring år 1800. Især tvangsarbejdshusets brand må have

været et hårdt slag for Bäreus, idet han var hovedinitiativtageren bag dets stiftelse i 1800. Han havde selv kæmpet for at redde det fra flammerne, men blev som nævnt i stedet vidne til, at hele molevitten gik op i lys lue. For at føje spot til skade led Bäreus et betydeligt personligt tab i forbindelse med husets brand. Ved fattigvæsenets biblioteks brand fortærede »de mest rasende luer« flere af hans endnu utrykte manuskripter samt – »hvad intet Bibliothek har« – en næsten fuldstændig samling danske og udenlandske skrifter om fattigvæsen.⁹ Nogle år senere mindedes Bäreus med ærgrelse »det engelske Bombardement, for hvis Magt en formentlig bombe- og brandfri Kjelder i Fattigvæsenets Tvangshus ikke blev sikker (...) Mit Manuskript [til en lovhistorie] brændte, og ved Siden af det brændte dels nogle og tyve Aars Excerpter af mange i forskjellige Fag læste Bøger, dels Manuskriptet til de danske Lovkyndiges Historie (...), og en Haandbog for Gaard og Husejere i Kjøbenhavn«.¹⁰

Andetsteds i byen brændte desuden hele Bäreus' private bibliotek på op mod 4.000 bind, som han havde ladet »henlægge paa Loftet over det Værelse, hvori hans syge Moder laa, for som han troede, mueligen at sikre hende mod nedfaldende Bomber. Hans gode Villie opnaede imidlertid heller ikke her sin Hensigt. Da Husets Trapper næsten vare nedstyrtede, og hans syge Moder desaarsag blev baaret bort derfra, brændte dette, og dermed hans i saa lang Tid og med saa megen Oprofrelse samlede Bibliothek«.¹¹ Bäreus, der som ugift boede under samme tag som sin gamle mor, hørte med andre ord selv til blandt de brandlidte, efter at familiens hjem var blevet raseret af en engelsk brandbombe. For J.H. Bäreus blev englændernes bombardement – som for så mange andre københavnere – intet mindre end en personlig tragedie. Det var så godt som hele Bäreus' livsværk, der gik op i røg i disse skæbnesvangre dage.

Ikke desto mindre – eller måske netop derfor – var han en af de mest ihærdige kræfter i arbejdet med at indsamle midler til de fattige brandlidte i dagene og månederne efter bombardementet. I kraft af sin stilling som direktør i Københavns Fattigvæsen var han på nærmeste hold vidne til den forarmelse af ellers selvhjulpne familier, der fulgte i kølvandet på ødelæggelserne. For at afhjælpe den nød, han oplevede, gjorde Bäreus ligesom mange andre en stor indsats for at indsamle penge, mad og andre fornødenheder til de fattige brandlidte i tiden efter bombardementet.

Bombardementets følger

Bombardementet fik langtrækkende konsekvenser og satte det endelige punktum for de gode tider, det københavnske handelsliv havde oplevet i de foregående årtiers »florissante handelsperiode.« Genopbygningen

af de sønderbombede kvarterer og afhjælpningen af de mange brand- og skadelidte københavneres nød var en enorm opgave. Københavns Fattigvæsens økonomi var imidlertid så svækket efter bombardementet, at det ikke for alvor havde mulighed for at hjælpe de mange brandlidte, men først og fremmest kun de, der allerede fik fattighjælp inden bombardementet. Rehabiliteringen vanskeliggjordes yderligere af, at englændernes bombardement af København blev efterfulgt af syv hårde krigsår med blokade, handelsstandsning og kraftig inflation, der endte med statsbankerotten i 1813 og tabet af Norge i 1814. Der skulle gå årtier, før landet for alvor gik bedre tider i møde.¹² Men det skulle ikke blive J.H. Bärens beskåret at opleve dette. Han døde allerede som 51-årig i 1813, blot to år efter at han havde ægtet Anna Cathrine Thonboe og kort efter, han var blevet æret med udnævnelsen til etatsråd. Bärens blev efter eget ønske begravet på de fattiges kirkegård.¹³

Noter

1. J.H. Bärens: *Penia eller Blade for Skole- Industri-Medicinal- og Fattigvæsen*, 3. årg. (1808), no. 1, s. 2.
2. J.H. Deunzer: »Bärens, Johan Hendrich«, C.F. Bricka (red.): *Dansk Biografisk Lexikon, bd. 3 Brandt-Clavus*, 1889, s. 301-303.
3. J.H. Bärens: *Penia*, 2. årg. (1807), no. 19, s. 294f. – Vedrørende dødstallet, se Mia Lade Krogaard: »Bomberegningens følger. Refleksioner over antallet af civile døds ofre«, Peter Henningsen (red.): *København 1807. Belejring og bombardement*, 2007, s. 206-233.
4. J.H. Bärens: *Penia*, 3. årg. (1808), no. 1, s. 2.
5. J.H. Bärens: *Penia*, 2. årg. (1807), no. 18, s. 286f. – Københavns Fattigvæsens forhandlingsprotokol 1807, nr. 268 og nr. 321, Fattigvæsenets arkiv (FV) 218, Københavns Stadsarkiv (KSA). – Underdanigst Indberetning til Deres Kongelige Høihed Kronprindsen angaaende det Kiøbenhavnske Fattigvæsen, 14.11.1807, FV 128b, KSA.
6. Poul Thestrup: *Mark og skilling, kroner og øre. Pengeenheder, priser og lønninger i Danmark i 350 år (1640-1989)*, 1991, s. 34.
7. J.H. Bärens: *Penia*, 2. årg. (1807), no. 18, s. 287f. – Henning August: *Om Fattigvæsenets Tuangs Arbejds Anstalt fra dens Oprettelse i 1800 til dens Ophør i 1807*, s. 138-140, FV128b, KSA. – Henning August: *Om Kjøbenhavns Fattigvæsen fra 1ste Julii 1799 til 31te December 1815*, FV 128b, KSA.
8. J.H. Bärens: *Penia*, 2. årg. (1807), no. 18, s. 288.
9. J.H. Bärens: *Hvorledes kan Regjering og Folk sikkerst og værdigen forskaaffe de under dansk Styrelse forenede Stater fuld Erstatning for hvad de ved Englands uretfærdige Oversfald have lidt, og længe endnu ville lide?*, 1808, s. 3. – P.W. Heiberg: *Johan Hendrich Bärens's Biographie*, 1813, s. 15f og 29. – J.H. Bärens: *Penia*, 2. årg. (1807), no. 20, s. 313f.
10. P.W. Heiberg: *Johan Hendrich Bärens's Biographie*, s. 9f.
11. P.W. Heiberg: *Johan Hendrich Bärens's Biographie*, s. 8.
12. Peter Wessel Hansen: »Hjemløs i en sønderbombet by. Fattigdom og fattigvæsen efter bombardementet«, Peter Henningsen (red.): *København 1807. Belejring og bombardement*, 2007, s. 280-297.
13. J.H. Deunzer: »Bärens, Johan Hendrich«, C.F. Bricka (red.): *Dansk Biografisk Lexikon, bd. 3 Brandt-Clavus*, 1889, s. 301-303.

Peter Wessel Hansen, født 1977, arkivar på Rigsarkivet, pwh@ra.sa.dk. Har skrevet artikler om Københavns Fattigvæsen ca. 1750-1850. Senest artiklen »Hjemløs i en sønderbombet by. Fattigdom og fattigvæsen efter bombardementet« i Peter Henningsen (red.): *København 1807. Belejring og bombardement*, 2007.

Brødrene Struves ulovligheder

Kilderne fortæller

Af Adam Lindgreen

Har man straffede personer blandt sine forfædre, er der ofte et særdeles righoldigt kildemateriale til belysning af deres ulovligheder. Dette er historien om brødrene Gotfred Wilhelm Struve og Carl Frederik Struve. De barske fængselsforhold i 1800-tallet afholdt dem ikke fra at begå ulovligheder, og selv om deres mor tidligere havde været dømt for hæleri, virkede dette heller ikke som en bremseklo. Hvad var det for ulovligheder, brødrene begik, og hvad var årsagerne?

Familien Struve i Saksøbing

Saksøbing var en driftig handelsby i 1800-tallet, hvor håndværk og industri blomstrede op. Ifølge førsteudgaven af *Trap Danmark* var der tre væverier, et farveri, to garverier, et kalkbrænderi, et pottemageri, et skibsværft og flere brændevinsbryggerier i byen. Man dyrkede endda også tobak. En skole blev opført i 1847, og der var et 148-mand stort brandkorps, men derimod hverken borgervæbning eller et egentligt politikorps.¹

Gotfred Wilhelm Struve og Carl Frederik Struve trådte deres børnesko i Brogadestræde 5-7, der løber øst og vest om kirken nord for bytorvet.² Forældrene Christian Frederiksen Struve og Karen Jacobsdatter var blevet gift i Saksøbing 28. november 1817. Vielsen fandt sted efter, at man havde erhvervet kundskab om, at den ugifte og protestantiske Christian Frederiksen Struve var født i Preussen, og at han var flygtet derfra for at undgå værnepligten.³ Han var garver; men engang omkring 1828-1831 blev han af ukendte årsager daglejer. Christian Frederiksen Struve døde af kolera 7. april 1838, hvorimod enken Karen Jacobsdatter først døde i 1870. Der blev født seks børn i ægteskabet.⁴



Ejendommen i Brogade-
stræde 5-7, hvor Struve-
familien boede, her set
fra baggården. Fotogra-
fiet er fra omkring 1910,
og bygningerne blev
nedrevet ca. 1928. Foto:
Sakskøbing lokalhistoris-
ke Arkiv.

Gotfred Wilhelm Struve

Brændevin, konditorkager, pantalokker og parfume

Livet igennem var Gotfred Wilhelm Struve i konflikt med loven. Første gang, han overtrådte loven, var han blot 18 år gammel. Sidst han blev fængslet, var han 64 år gammel.

Den første gang, Gotfred Wilhelm Struve kom i konflikt med retsvæ-
net, var i 1840.⁵ Forhøret blev optaget hos byfoged Ravnkilde. Den 29.
april 1840 havde købmand Hallager opdaget, at butiksdøren stod på
klem en halv time efter, han havde lukket sin butik om aftenen. Den skuf-
fe, »hvori Smaamønt gemmes, og for hvilken der ikke er Laas«, var så
godt som tom, viste det sig, og dét til trods for, at der tidligere havde været
»en ikke ubetydelig Del Smaamønt i Skuffen«. I øvrigt var det ikke første
gang, der var taget af skuffen, idet »der tidligere tvende Gange er stjalet
Penge af hans Butiksskuffe, nemlig en Gang 7 og en Gang 10 Rbd.«

Hallagers mistanke faldt straks på drengen Gotfred Wilhelm Struve, som havde købt tobak for 2 skilling på det tidspunkt, hvor butikken blev lukket. Derfor eftersøgte Hallager og politibetjent Hansen drengen, først hos hans mester, rebslager Knudsen, og derpå hos hans mor, daglejer Struves enke Karen Jacobsdatter, hvor de fandt ham. Struve gik til bekendelse og fortalte, hvorledes han var kommet ind i butikken ved at skyde butiksdøren op. Derfor måtte drengen allerede have planlagt tyveriet, da han købte tobakken – meddelte købmand Hallager – for man måtte trække den nederste jernskodde til side indefra, før man kunne komme ind i butikken uden nøgle.

I retsmøderne fra 30. april til 9. juni 1840 blev et betydeligt antal vidner afhørt, og arrestanten Gotfred Wilhelm Struve gik til sidst helt til bekendelse. Det efterfølgende er oplysninger fra vidneudsagnene.

Smedelærling Lars Schalberg fortalte, at Gotfred Wilhelm Struve fastelavnsmandag havde haft tre piger med til bal, »for hvilke han betalte, foruden Drikkevarer, som for hans Vedkommende var en Flaske Vin«. Endvidere havde han forud for ballet købt to kasketter. Det var ikke klart, hvorfra arrestanten havde pengene til dette; men man vidste, at hver dreng til ballet havde fået gaver, som beløb sig til 1 Rbd.

Skomagerlærling Alexander Ennen, som sammen med arrestanten havde arrangeret ballet, havde flere gange set, at Gotfred Wilhelm Struve var i besiddelse af penge, og på markedsdagen 26. februar tidligere samme år havde arrestanten taget »tvende Rigsdalersedler op af sin Lomme i Værtshusholder Mogens Olsens Skjænkestue, hvor han traktede Deponenten [Alexander Ennen] med en Portion Mad, og samme Dags Formiddag skal han have trakteret andre Drengene.«

En gang havde Alexander Ennen sagt til arrestanten, at denne »var en Pokkers Karl, der saaledes altid havde Penge«. Til det havde arrestanten forklaret, at han havde tjent penge ved at sælge en kridtpibe og en lodsnor til tømmer Brun og en del snørelidser til byens købmænd. Derudover havde hans svoger i Nykøbing Falster, Johan Henrik Danielsen, givet ham penge og en lodden hue for en porcellænspipe med rør. Pibe-hovedet havde Gotfred Wilhelm Struve købt på Maribo marked, mens piberøret ifølge skomagerlærling Hans Larsen skulle være købt hos købmand Mackeprang. Piberøret solgte arrestanten til bagerlærling Adolph Sparre for kun 2 mark.

Adskillige gange havde »Wilhelm Struve købt Conditorkager hos Bager Karlsen for 1 à 2 Mark om Gangen, og selv har Deponenten [Alexander Ennen] en Gang købt saadant Slikkeri til ham for 2 Mark«. Skomagerlærling Hans Larsen bevidnede, at arrestanten havde købt »baade Hvedebrød, hvoriblandt en Kringle til 1 Mark, og Conditorkager hos

Bager Karlsen«, og at Struve også havde trakteret ham med brændevin hos købmand Elsner. Bagermester Karlsen bekræftede, at arrestanten sidste vinter ofte havde købt konditorkager hos ham, og da denne »aldrig gik hjem til sin Mester, som bor i Nærheden af Deponenten [bager Karlsen] med Kagerne, men den modsatte Vej, saa troede Deponenten, at det var til en Familie i Byen, han hentede«. Som oftest betalte arrestanten med småmønt. Endelig forklarede tjenestepigen Sidsel Jensdatter, at arrestanten flere gange havde »afkøbt hende, der gaar med en Brødkurv, Hvedebrød, nogle gange for 6, nogle Gange for 8 og nogle enkelte Gange for 12 Skilling, men for hvor mange Penge han i det Hele har købt, og hvor mange gange«, var hun ikke i stand til at erindre. Han købte hvedebrødene på sin moders bopæl, hvor han sædvanligvis var om morgenen, når han gik ærinde for sin mester.

Hos købmand Dorph havde Gotfred Wilhelm Struve mod kontant betaling fået leveret en del chokoladekager, og én gang ville drengen »have haft af den fineste Slags, men da han erfarede, at Prisen paa denne var højere, uden at Kagerne var større, saa foretrak han den simplere Sort, han før har købt af«. Hos købmand Mackeprang havde han ofte købt appelsiner.

Kammerjæger Ennens enke, Alexanders mor, fortalte, at arrestanten havde fået lavet chokolade hos hende to gange, som han dernæst bød af. Han medbragte også kager og hvedebrød. Pengene til den nødvendige mælk havde han også givet. Enken vidste ikke af, hvorvidt arrestanten var kommet uærligt til chokoladen og pengene, fordi han havde fortalt, hvorledes han havde tjent penge ved at sælge sengebånd og snørelidser.

Bagerlærling Christian Jensen forklarede, at Gotfred Wilhelm Struve sidste vinter havde købt en sort kjole og en bomuldsvest af ham. Betalingen for kjolen skulle have været 15 mark; men da den var mølædt, lod Christian Jensen sig nøje med 2 Rbd. For vesten til 1 Rbd. og 3 mark manglede arrestanten stadig at betale 1 mark.

Ifølge købmand Elsner havde arrestanten sidste vinter næsten daglig, undertiden flere gange om dagen, været i hans butik for at drikke en halv pægl polak eller et glas vin, og arrestanten havde til tider beværtet andre drenge. Han havde også købt en hue, en flaske eau de cologne og et par ørepantalokker med tilhørende ringe. En anden gang havde han stjålet en flaske eau de cologne i købmand Elsners butik. De to flasker eau de cologne og ørepantalokkerne havde drengen givet til fruentimmeret Antoinette Marie Ennen, Alexanders søster. Da tiden nærmede sig for hendes konfirmation, havde han spurgt, om »hun havde faaet noget Halsbaand«, og da hun svarede nej, »ytrede han [Gotfred Wil-

helm Struve], at han nok skulle skaffe hende et, hvorpaa han nogle Dage efter forærede hende et«.

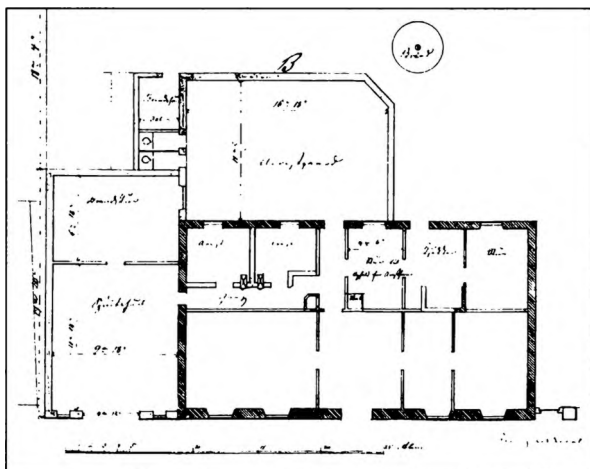
Rebslageren havde ofte spurgt sin læredreng, om han havde nydt slikkeri og stærke drikke; men han havde aldrig set ham i besiddelse af penge »uden forsaavidt nogle faa Skillinger angaar«. Kort tid efter, at han var startet hos rebslageren, havde Gotfred Wilhelm Struve stjålet 10-11 favne piskesnøre til en værdi af 2 skilling favnen. Snorene »vandt han af et Nogle, som laa paa Bordet i dennes [rebslager Knudsens] Stue, en Dag han var ene i Stuen for at passe hans Mesters Børn«.

Endelig havde rebslageren fornylig i drengens seng opdaget et halvt pund hampeblår, som uden hans tilladelse var taget fra loftet. Drengen prøvede først at benægte tyveriet: »skjønt han redte Sengen, rørte han dog ikke synderligt ved Sengehalmen«. Måske det var rebslagerens bror, rebslagersvend Knud Knudsen, som havde lagt hampeblåren i sengen, prøvede arrestanten. Denne bror havde nemlig sovet i sengen forrige efterår. Dét kendte Knud Knudsen imidlertid intet til, men oplyste, at han somme tider lagde »en Slump sigtet Hampeblaar, saaledes som den er tilberedt til at spindes, under Hovedgæret, naar dette var for lavt, men dette blev hver Morgen taget bort og spundet«. Det blår, som var blevet fundet i sengen, var i øvrigt ikke spundet blår, men rent hampblår. Tjenestepigen Maren Knudsdatter kunne fortælle, at hun en dag, hvor hun redte læredrengens seng, havde fundet »en temmelig stor Visk keglet Blaar under Hovedgæret i Sengen«. Dette havde hun vist sin mester og dernæst lagt op på loftet.

En købmand havde set drengen stå bag en butiksdisk med et piberør i hånden uden at have fået tilladelse til det. Drengens hensigt havde formodentlig været at stjæle piberøret, og derfor tog købmanden »Piberøret fra ham, gav ham et Par Ørefigener og jog ham bort«. Provisor Friis forklarede, at drengen to gange havde købt en flaske vin på apoteket. Endelig havde arrestanten foræret legetøj fra købmand Bøttern til et søsterbarn, og en tobakspibe havde han givet til sin svoger i Nykøbing Falster.

Arrestantens mor, Karen Jacobsdatter, blev også afhørt og forklarede, at hun aldrig havde grebet ham i tyveri. Enkelte gange havde han for penge, som hun gav ham, købt for 4-6 skilling hvedebrød til kaffe. Hun havde også set ham spille kort med andre drenge »om en Marks Penge«; men det var ikke mere, end »hvad hun kunne formode, at han var kommen til på lovlig Maade«. Karen Jacobsdatter havde i øvrigt givet sin søn 1 Rbd., så han kunne købe en kjole. Pengene til vesten og bukserne havde han betalt med drikkepenge og penge, han havde tjent ved at sælge kridtsnøre.

Moren havde aldrig set ham med chokolade, konditorkager eller vin. Endelig vidnede hun, at hendes søn var kommet hen til hende for at



Grundplan fra omkring 1849 over Saksøbing Arresthus. Det arresthus, som Gotfred Wilhelm Struve sad i, blev nedrevet 1888. Saksøbing lokalhistoriske Arkiv.

hente et par strømper, hun skulle have stoppet. Til sidst oplyste Karen Jacobsdatter, at hun »tvende gange har leveret sin Søn Wilhelm Hørgarn til deraf at spinde Snorer«. Det var også rigtigt, at hendes søn havde bedt hende om at opbevare en sort kjole og en rødstripet vest.

25 stokkeslag og nattearrest

Tre-fire år forinden havde Gotfred Wilhelm Struve begået et tyveri, for hvilket han var blevet straffet »med Ris af Skolelæren under Fogdens Opsigt«. Til trods for dette forhold og de nye tyverier bestemtes det, at arrestanten skulle sættes på fri fod, hvis han lovede at »forholde sig ordentlig, og hans Mester vil modtage ham«. Helst ville Struve i murerlære eller stå til søs, men var dog rede til at komme tilbage til rebslager Knudsen. Det erklærede rebslageren sig villig til under betingelse af, at drengen arbejdede, og at han hver aften blev indsat i byens arrest, idet »han den senere Tid har vist ubetingeligt Hang til at Løbe ud om Natten, og Knudsen Hus er saaledes indrettet, at han ikke kan sikre Drengens Tilstedeværelse ved Nattetid«. Endelig blev arrestanten dømt 25 slag med en stok.

Inde om dagen, ude om natten

I 1841 var den gal igen.⁶ Den 18. november brød Gotfred Wilhelm Struve og daglejer Niels Rasmussen et vindue op i Mads Larsens hus og stjal tre pund flæsk, en potte med fedt og tre pølser. De to mænd blev arresteret og indsat i Saksøbing Arresthus, hvorfra de i december imidlertid tre gange brød ud om natten for at begå nye indbrud og tyverier.

Første nat slog de en rude itu til Madam Juniors spisekammer og stjal

fem pund ost, et stykke brystkød og et stykke rå flæsk. Senere samme nat fjernede de en vinduesramme hos købmand Holst, så de kunne stjæle to pund smør, to pund fedt, fem pund ost og et stykke kød.

Anden nat hev de en krampe ud med en knibtang i købmand Dichmanns pakhus, så de kunne sprænge dørens indvendige lås op. Efterfølgende stjal de en slump mellemskrå og ni ruller skråtobak, to klipfisk og to flasker vin. I toldkasserer Lunds kontor brød arrestanterne en pult op og tog ikke blot rede penge, men tilligemed to guldlodder til en urkæde, nogle nøgler til forskellige skuffer og to vinglas.

Tredje nat brød de ind hos Madam Trybsehen og fjernede en stor mængde »Sølvragelse«. Derudover fortærede arrestanterne en del syltetøj. Under disse natlige eventyr havde arrestanterne stjålet for i alt 55 Rbd., 3 mark og 6 skilling. Til sammenligning var den almindelige dagløn i for eksempel Odense på det tidspunkt 32 Rbs. Det betyder, at værdien af tyverierne svarede til mere end 165 daglønne.⁷

Spørgsmålet var, hvordan det var lykkedes de to arrestanter at bryde ud af fængslet om natten. Det viste sig, at Niels Rasmussens kone udvendigt fra Rådstuegården havde åbnet låsen til arresthusets lokumsdør. Arrestanterne tog låsen fra krampen, men lod den sidde for at narre arrestforvalteren. Dermed kunne de komme og gå, som de ønskede. En eller to gange var Gotfred Wilhelm Struve også krøbet gennem arresthusvinduet jernstænger efter at have lukket lokumsdøren efter sig.

På sine natlige togter havde Niels Rasmussen besøgt sin kone Ane Hansdatter og givet hende tyvekosterne. Senere overgav hun flere af dem til Struves mor, Karen Jacobsdatter. Sidstnævnte var i øvrigt vel vidende om arrestanternes natlige udbrud fra arresthuset. Hun havde også skjult flere af tyvekosterne. Endnu værre var det – blev det sagt i retten – at hun havde understøttet sønnen i hans slette handlinger i en sådan grad, at den yngre søn Carl Frederik Struve nemt kunne komme til at følge i sin ældre brors fodspor.

Retten blev oplyst om, at Carl Frederik Struve havde modtaget penge fra sin bror og Niels Rasmussen for at give dem videre til moren og Ane Hansdatter. Han var også bekendt med arrestanternes natlige togter. Derimod var det ikke tilstrækkeligt bevist, at han vidste, at pengene var stjålne, førend han havde afleveret dem. Her var den yngre søn snarere at undskylde end at drage til ansvar.

Flere års hårdt fængselsarbejde

Retsdommeren opsummerede, at det var tilstrækkeligt bevist, at arrestanterne (undtagen Carl Frederik Struve) havde begået de omtalte forbrydelser. At de fleste tyverier var blevet begået om natten var i øvrigt en



Møns Tugt- og Forbedringshus, sidenhen Stege Sindsygeanstalt. Fotografiet er fra omkring 1915. Foto: Sakskøbing lokalhistoriske Arkiv.

skærpende omstændighed. Derimod kunne man ikke formode, at Gotfred Wilhelm Struve og Niels Rasmussen under deres tyverier ville have anvendt vold. Man skelede også til, at arrestanterne tidligere havde været straffet. For eksempel var Karen Jacobsdatter 9. juli 1828 blevet dømt to gange fem dages fængsel på vand og brød for ulovlig omgang med hittegods. Alt dette betød, at de to mænd blev idømt 16-års arbejde (senere nedsat til 10 og 12 år): Gotfred Wilhelm Struve i Møns Tugt- og Forbedringshus og Niels Rasmussen i Københavns Stokhus. Karen Jacobsdatter og Ane Hansdatter skulle arbejde i to år (senere nedsat til 18 måneder) i Møns Tugt- og Forbedringshus. Derimod blev den yngre bror Carl Frederik Struve frikendt for videre tiltale.

Carl Frederik Struve

Under retssagen mod den ældre bror var Carl Frederik Struve som sagt blevet afhørt og frikendt for at være indblandet i tyveri og hæleri. Så heldig var han imidlertid ikke siden hen. Efter forhør i perioden fra 27. september til 27. november 1854 blev der afsagt dom ved Merløse og Tudse herreds ekstraret 20. januar 1855. Dommen lød på, at arrestanten, skomager Carl Frederik Struve af Bjerresø, havde begået »Røveri, Bedrageri samt Falsk«. Justitssagen blev prøvet ved Den kongelige Landsover- samt Hof- og Stadsret i København. Den beskikkede anklager var prøveprokurator From, og den beskikkede forsvarer var Jørgensen. Det første retsmøde fandt sted 12. februar 1855, mens den endelige dom over Carl Frederik Struve faldt 5. maj samme år.

Medbringende 19 dokumenter var anklager From mødt velforberedt.⁸ Han indrømmede blankt, at arrestanten Carl Frederik Struve havde gode skudsmål, og at det alene var hans store familie, trange kår, syg-

dom i familien samt en gæld på 20 Rbd., som havde foranlediget ham til at begå ulovlighederne. Når From nu alligevel ønskede Carl Frederik Struve dømt, skyldtes det, at arrestanten nøje havde planlagt tre ulovlige forhold, og at han bagefter hårdnakket havde benægtet disse ved »løgnetagtig Opspind«.

Bedrageri og falsk

Carl Frederik Struve var taget til København sammen med hønsekræmmer Jørgen Olsens søn, Christen Jørgensen af Gislinge.⁹ Hos urtekræmmer Frederik Dithmer havde Carl Frederik Struve anmodet om at få varer for 27 Rbd., 3 mark og 2 skilling bragt til gæstgivergården Hvide Svane, hvor han ville afregne. Imidlertid blev dette løfte ikke indfriet, for selv om Christen Jørgensen tog varerne med til Holbæk, erlagde Carl Frederik Struve ikke den nødvendige betaling. Urtekræmmeren sendte derfor hurtigt bud til både Christen Jørgensen og hans far om, at Carl Frederik Struve havde til hensigt at begå bedrageri. Da arrestanten derfor ikke kunne få varerne udleveret fra hønsekræmmeren, der jo vidste, hvad der var på færde, mødte han op hos urtekræmmeren og bad om en regning, som han så lovede at afregne med hønsekræmmeren.

På vej hjem standsede Carl Frederik Struve ved købmand Lønstrup i Roskilde, hvor han selv lavede en påtegning om, at de omtalte varer nu var blevet betalt. Da han viste påtegningen til hønsekræmmeren, anede denne straks uråd og nægtede at udlevere varerne, også efter at Carl Frederik Struve senere begik falsk ved at få købmandslærling Schøitz i Holbæk til at skrive et brev i urtekræmmer Dithmers navn om, at varerne var betalt, og at Jørgen Olsen derfor blot skulle udlevere dem. Det betød altså, sammenfattede anklager From, at arrestanten Carl Frederik Struve havde planlagt og begået bedrageri og falsk. Endelig blev retten oplyst om, at urtekræmmer Dithmer, der med en enkelt undtagelse havde fået sine varer retur, ikke udbad sig nogen erstatning.

Falsk og tyveri af skydevåben

Den 4. september 1854 havde Carl Frederik Struve indfundet sig hos isenkræmmer Amundsen i København og foregivet at være Christoffersen fra Frenderup. Han havde købt en lommebog, flere skydevåben, et krudthorn og en del redskaber med anmodning om, at de skulle bringes til gæstgivergården De tre Hjerter på Vestergade, hvor de ville blive betalt. Da budet ankom med varerne, sagde Carl Frederik Struve, at det ene skydevåben ikke var det, han havde købt, hvorfor budet tog våbnet og en skruetrækker med sig, mens de andre varer blev efterladt i gæstgivergården. Disse varer havde en værdi af 8 Rbd., 2 mark og 8 skilling. Da

budget vendte tilbage, var arrestanten forsvundet med ét af skydevåbnene (benyttet under nedenstående røveri). Selv om isenkræmmer Amundsen ikke fik alle sine varer retur, frafaldt han dog krav om erstatning. I dette forhold, forklarede anklager From, begik arrestanten altså både tyveri og falsk.

Var det mord- og drabsforsøg?

For at afklare sin gæld besluttede Carl Frederik Struve at begå røveri mod en vis Christen Jørgensen. Det skulle ske, mens vedkommende var på vej hjem fra København, fordi han så ville have penge på sig. Til røveriet ville arrestanten benytte den dobbeltløbede pistol eller gevær, som han havde stjålet fra isenkræmmer Amundsen.¹⁰ Carl Frederik Struve købte derfor ¼ pund poleret krudt hos købmand Kornerup i Holbæk. Da købmanden ikke havde de største dyrehagl, men blot de mindre rævehagl, som var for små efter arrestantens mening, undlod han at købe hagl. Dog hævdede Carl Frederik Struve senere under retssagen kun at ville frarøve Christen Jørgensen hans penge og ikke skade ham.

På landevejen mellem Holbæk og Roskilde standsede arrestanten Carl Frederik Struve ved mørkets frembrud ved Maltes kro, hvor han fik at vide, at man ventede Christen Jørgensen fra København. Arrestanten drev herefter om på landevejen og mødte ved landsbyen Aagerup hønsekræmmer Peder Hansen af Veddinge, der oplyste, at han netop havde forladt Christen Jørgensen på Lindeborg Kro. Næste morgen 27. september dukkede Christen Jørgensen i vogn endelig op ud for Elverdamskroen. Arrestanten hoppede op, satte sig bag Christen Jørgensen og af-fyrede sin ladte pistol i hans nakke oven for frakkekraven. Imidlertid havde skuddet ikke den formodede virkning. Carl Frederik Struve sprang af vognen, og da Christen Jørgensen løb efter ham, truede han ham med sin pistol. En anden person kom til, så arrestanten måtte flygte og gemme sig i et nærliggende krat.

Skuddet havde strejft den venstre side af Christen Jørgensens hoved og øre, og ét hagl blev siddende i huden. Han måtte forbindes med et tørklæde og var så forstumlet, at han ikke selv var i stand til at køre sine heste hjem. Ligesom urtekræmmer Dithmer forlangte han heller ikke nogen erstatning. I øvrigt overlod anklager From det til retten at tage stilling til, hvorvidt skuddet kunne have bragt Christen Jørgensens liv i fare. Hvis det var tilfældet, skulle arrestanten tiltales for drabsforsøg.

Ugen efter, den 19. februar 1855, var turen kommet til forsvarer Jørgensen, der medgik, at Carl Frederik Struves forbrydelser var blevet tilstrækkeligt godtgjorte. Forsvareren benyttede derfor sin tid på at oplyse retten om arrestantens fortvivlede forhold. Der burde nemlig tages hen-

Thi K. f. Ret.

Arrestanten Skomager Carl Frederik Struve af Bjerresøe bør at sættes til Arbejde i Tugthuset i otte Aar, saa bør han og at udrede alle af Aktionen [dvs. sagen] lovlig flydende Omkostninger [...] København den 5. maj 1855. Bang.

Bang.

»Thi kendes for Ret. Arrestanten Skomager Carl Frederik Struve af Bjerresøe bør at sættes til Arbejde i Tugthuset i otte Aar, saa bør han og at udrede alle af Aktionen [dvs. sagen] lovlig flydende Omkostninger [...] København den 5. maj 1855. Bang.« Kilde: Landsarkivet i København: Landsover-, samt Hof- og Stadsretten, Justitskontoret: Pådømte sager: 5. maj 1855, arrestantnummer 88.

syn til, at han var en vellidt og kærlig familiefar, og at han kun havde foretaget sine forbrydelser for at kunne brødføde familien. Struves »ungdommelige Mangel på Eftertanke«, fremførte forsvarer Jørgensen, viste, at han næppe nogensinde kunne være farlig for samfundet. Han burde derfor straffes så mildt, som det nu var foreneligt med lov og ret, fordi det ville være tilstrækkeligt til, at han ikke ville begå nye ulovligheder.

Fem års tugthusarbejde

Den 5. maj 1855 blev der afsagt dom i sagen mod Carl Frederik Struve. Værdien af tyverikosterne var på 36 Rbd., 10 skilling. På det tidspunkt var en dagløn for en arbejdsmand på omkring 56-72 skilling.¹¹ Arrestanten skulle ikke alene udrede alle omkostninger i forbindelse med straf-

fesagen, herunder 8 Rbd. til anklageren og forsvareren; men han blev også hensat til fem års arbejde (dog en nedsættelse af underrettens oprindelige dom på otte års arbejde) i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset.

Efterskrift

Det er interessant at se, at der er betydelig forskel på de forbrydelser, de to Struve-brødre begik. Den ældre bror Gotfred Wilhelm Struve stjal alene for at kunne føre sig frem: mad, drikke og gaver til familie og en pige, han havde brændt sig varm på. Egentlig mad, mindre slikkerier og klæder fik han af sin mester. Derimod var det ulykkelige omstændigheder, som medførte, at den yngre bror begik sine ulovligheder. Carl Frederik Struve havde pådraget sig en gæld, der blandt andet skyldtes, at han havde en stor familie at forsørge. Gennem voldshandlinger forsøgte han derfor at skaffe midler. Denne forskel anerkendte retten da også: Carl Frederiks straf var blot den halve af Gotfred Wilhelms straf.

Hvad hændte der efterfølgende for de to brødre?¹² Efter sin løsladelse fra Møns Tugt- og Forbedringshus blev Gotfred Wilhelm Struve først gift med Magdalene Christensdatter, der allerede døde i 1872, kun 48 år gammel, hvorefter han giftede sig med Elna Pedersdatter. Fra begge ægteskaber har han nulevende efterkommere, herunder også i Sakskøbing. Gotfred Wilhelm Struve indlagdes flere gange til tvangsarbejde på Maribo Amts Tvangsarbejds-, Arbejds- og Daareanstalt på grund af drukenskab og arbejdsvægring. Det var her, han døde 1. december 1886.

Carl Frederik Struve døde i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset i 1859, ikke engang 34 år gammel.¹³ Ligesom sin ældre bror har Carl Frederik Struve nulevende efterkommere, ikke blot i Sakskøbing og det øvrige Danmark, men også i Nederlandene.

Overordnet set illustrerer artiklen, at der ofte findes et stort kildemateriale, når man arbejder med politi- og retssager. Det betyder, at man kan komme meget tæt på sine forfædre, hvis de har været straffet. I nogle tilfælde kan man få mere at vide om en straffet person end om en, der hele sit liv holdt sig indenfor lovens rammer. I stedet for at skamme sig over en straffet ane, som mange slægtsforskere tidligere gjorde, kan man med udgangspunkt i kildematerialet søge at forstå, hvad der fik en forbryder til at handle, som han gjorde.

Noter

1. Palle Brandt: *Den lille by vokser: Fra lilleputkøbstad til storkommune*. Nykøbing 2001.
2. Rigsarkivet: Folketælling 1834, Sakskøbing.
3. Landsarkivet i København (herefter LAK): Sakskøbing pastorat: Kirkebog.
4. LAK: Sakskøbing pastorat: Kirkebog. Børnene var: Marie Struve (født 29. maj 1816), Frederik Wilhelm Struve (født 4. maj 1818), Jacobine Maren Christine Struve (født 22. november 1820), Gotfred Wilhelm Struve

- (født 22. december 1822), Carl Frederik Struve (født 18. maj 1825), Peder Christian Struve (født 25. juni 1828) og Frederikke Valine Struve (født 15. juni 1831).
5. LAK: Saksøbing byfoged: Politit- og ekstraretsprotokol 1839-1846. Alle omtalte begivenheder samt citater vedrørende Gotfred Wilhelm Struves første forhold er fra denne protokol for året 1840, nemlig 30. april (s. 88-89), 1. maj (89-93), 2. maj (93-95), 6. maj (95-98), 9. maj (98-100), 12. maj (100-103), 16. maj (103-109), 20. maj (109-111), 23. maj (111-112), 1. juni (119-125), 3. juni (125-126) og 9. juni (127-128). Der er i citaterne foretaget enkelte omskrivninger. For eksempel er navneord, som fejlagtigt ikke er skrevet med stort, blevet rettet, mens der andre steder er byttet om på grundledet og udsagnsleddet for at få teksten til at flyde korrekt.
 6. LAK: Københavns Stokhus: Ærlige og uærlige slavers domme og generalier: Slaverulle 1824-1843. Alle omtalte begivenheder samt citater vedrørende Gotfred Wilhelm Struves andet forhold er fra denne slaverulle. Der er i citaterne foretaget enkelte omskrivninger (se note 5).
 7. Poul Thestrup: *Mark og skilling, kroner og Øre. Pengemønter, priser og lønninger i Danmark i 350 år (1640-1989)*. København 1991. Omkring midten af 1800-tallet gjaldt det, at 1 Rbd. (rigsbankdaler) svarede til 6 Rbm. (rigsbankmark) eller 96 Rbs. (rigsbankskilling). For derfor at have et indtryk af den faktiske værdi af brødrenes forbrydelser er eksempler på lønninger og priser på dagligvarer angivet ved nogle af forbrydelserne.
 8. Disse dokumenter omfattede skrivelser fra Holbæk arresthus, udskrift af Underrettens dom, udskrift af Merløse og Tudse herredsrets, Dragsholm birks og Roskilde købstads politiprotokoller, en skrivelse fra Nykøbing Sjællands byfoged og birkedommer, Københavns kriminal- og politiretskammers udskrifter og endelig Carl Frederik Struves straffeattester.
 9. LAK: Den kongelige Landsover-, samt Hof- og Stadsret, Justitskontoret: Pådømte sager: 27. april 1855 – 14. maj 1855. Carl Frederik Struves sagsmappe er identificeret dels ved hans arrestantnummer (88), dels datoen for hans dom (5. maj 1855). Alle omtalte begivenheder samt citater vedrørende Carl Frederik Struves tre forhold er fra denne sagsmappe. Der er i citaterne foretaget enkelte omskrivninger (se note 5).
 10. Begge betegnelser benyttes i kilderne.
 11. Poul Thestrup (se note 7).
 12. Brødrene Struves mor Karen Jacobsdatter døde i byens fattighus 25. marts 1870. Huset eksisterer stadigvæk og består af en 12-fags bindingsværksbygning i den gade, hvis navn i 1879 var blevet ændret fra Søndre Vestergade (også kendt som Sladderøgaden) til Juniorsgade (jvf. Palle Brandt (se note 1)) og Adam Lindgreen: *Lad huset stå til rådelse: blandt gårdmænd, herredsfogeder, handelsmænd, hestsmuglere, tiggere og gudfrygtige matroner*. Personalthistorisk Tidsskrift 2006:1, s. 1-33.
 13. LAK: Tugt- Rasp- og Forbedringshuset: fortegnelse over fanger 1858.

Adam Lindgreen, Kapelstraat 63, 4841 GG Prinsenbeek, Nederlandene. E-mail: Adam_Lindgreen@hotmail.com. Telefon: + 31 – (0) 765 496 977. Professor, født 1966. Har tidligere offentliggjort artikler i nærværende tidsskrift: 2002:2, 2003:2, 2004:1, 2005:1, 2005:2 og 2006:1 (to artikler). Forfatteren vil gerne takke Svend Jacobsen og David Lindgreen for deres forslag om forbedringer af artiklen. Artiklen er blevet til i samarbejde med Bent Jensen og Erik Petersen, der bidrog ved at fremdrage og tyde kilde-materiale samt finde billedmateriale frem. De takkes for godt samarbejde gennem årene.

Medlem No. 14 Andersen af Kongens Livkorps

H. C. Andersens militære karriere

Af Sten Lundø

Hér bringes med udgangspunkt i arkivalier fra det tidligere Forsvarets Arkiver i Rigsarkivets samling et mindre kendt kapitel af digteren Hans Christian Andersens brogede historie. Da H. C. Andersen i 1828 bestod sin studentereksamen og optog sine studier ved Københavns Universitet, betød det samtidig en sideløbende indrullering som rekrut i Kongens Livkorps. I fem et halvt år stod han i militært nummer og opnåede rang af underofficer.

Da H. C. Andersen i 1828 blev immatrikuleret, gjaldt den kongelige befaling af 13. august 1812, hvorefter alle studerende ved Københavns Universitet – når ikke »legemssvaghed« forbød dem det – var pligtige at indtræde i Kongens Livkorps så snart, de havde bestået *Examen artium*.¹ Dette gjaldt, indtil den studerende havde opnået en embedseksamen eller havde forladt universitetet. Oprindeligt var Kongens eller Kronprinsens Livkorps, som det hed ved stiftelsen den 27. marts 1801, en frivillig enhed oprettet, alt imens den engelske flåde løb ind i Øresund og truede den danske hovedstad. Da englænderne i 1807 endnu en gang truede landet, blev korpset reorganiseret ved bekendtgørelse af 11. august dette år. Korpset blev nu tiltænkt en fast plads i residensstadens forsvar. Enhver, der som akademisk borger opholdt sig i København, skulle indtræde i korpset, hvor man til gengæld for veludført tjeneste »af kongen vilde vorde tagen i fortrinlig Betragtning ved Ansøgning om Befordring til Embeder, naar derom erholdes Chefens Vidnesbyrd«. ²

Medlem nummer 14

H. C. Andersens optagelse i korpset fandt sted torsdag den 23. oktober 1828, dagen efter at han var blevet immatrikuleret som stud. theol. ved Københavns Universitet. Den nu 23-årige rus stillede klokken 12 i Dronningens Ridehus på Amalienborg, fik nummer 14, blev fordelt til korp-



H. C. Andersen ca. 1832-1833, tegnet af Adam Müller (1811-1844).

Portrættet betragtes almindeligvis som det første "professionelle" portræt af Andersen og er altså fra tiden efter, at han var trådt i overkomplet, men stadig var tilknyttet Kongens Livkorps. Tegning, H. C. Andersens hus, Odense.

sets 2. Kompagni, hvis chef var Eksercerskolens forstander, kaptajn H. A. Thuff, og aflagde faneeden. Allerede den følgende dag begyndte eksercitsen og fortsattes hver søgnedag fra kl. 11.45 til 14.00 i Gothersgades Eksercerhus. Den 29. oktober forlængedes øvelsetiden til kl. 15. Den 15. november blev rekrutterne præsenteret for korpsschefen, der fandt dem »vel undervist og efter Omstændighederne vel excercerede.« Herpå blev 137 nye medlemmer taget til tjeneste ved kompagnierne³ – hvorefter der givetvis blev festet, som det var skik efter at have gennemgået eksercerskolen.

Tjenesten

Indledningsvis burde de nye soldater ikke have haft alt for mange militære pligter, før forårseksercertiden begyndte med øvelser i det fri på Rosenborg Eksercerplads og manøvrer på Fælled⁴. I den forbindelse kan det kort nævnes, at man i korpsets korrespondance fra den periode, hvor Andersen stod i nummer, finder skrivelser fra såvel rektoren for Københavns Universitet, Adam Oehlschläger, som lederen af Den po-

lytekniske Læreanstalt, H. C. Ørsted, med beklagelser over øvelsernes indvirken på undervisningen.⁵

Foruden øvelserne skulle korpset stille og paradere ved festlige lejligheder i kongehuset, og der var ekstraordinært mange af disse parader netop i de år, da Andersen var medlem af korpset, bl.a. den 4. november 1828, da Frederik 6. med sin familie rejste fra Christiansborg i procession til Amalienborg. Korpset skulle paradere på slotspladsen ved Christiansborg lige overfor Livgarden til fods, højre fløj ved Højbro og venstre fløj overfor slottets hovedport, med ryggen til Holmens Kanal. Det Jyske Jægerkorps' musikkorps var i dagens anledning overladt til Livkorpset. Korpset skulle møde kl. 9.30 på pladsen foran Frue Kirke i galla med hvide lærredsbukser. Det hedder i den kongelige parole: »Det vil bero på den fremgang, de uøvede medlemmer i Eksercerskolen har gjort, om de ved denne lejlighed kan indtræde i kompagnierne.«⁶ Om Andersen deltog vides ikke, men det er, som det vil kunne ses nedenfor, let at forestille sig, at han gjorde.

Uniformen

Ved paraderne var der hver eneste gang talrige, der ikke mødte, men da det tilsyneladende ikke resulterede i en større regn af mulkter, er det nærliggende at antage, at der endnu var mange, der ikke havde uniform, og af den årsag var lovligt undskyldt. Dem kunne man jo ved en sådan lejlighed ikke bare lade stå i andet geled. Af korpsets parolbøger ses det også, at der jævnlige øvedes i civilt tøj, hvoraf det tør sluttes, at det ikke har været helt let at få alle nye medlemmer til at anskaffe sig en uniform. Først i 1831 kunne korpset således indberette, at næsten alle havde uniform. Løn fik soldaterne ikke, så selv om det var almindeligt at bruge gamle uniformskjoler, der kunne erhverves brugt, har de dog haft deres pris. Armaturen og formodentlig også de sorte læderbandolerer, der lå krydsvis over brystet, leveredes fra Hærens Arsenal, men f.eks. chakoten (den høje stive, militære hovedbeklædning) med dens lange fjer, sort med rød spids, måtte soldaterne selv anskaffe sig. Ifølge H. G. Olrik skal H. C. Andersen, i sin regnskabsbog, have bogført denne udgift med 14 mark, samt et mindre beløb for at få lædertøjet pudset.⁷

Fugleskræmslet

Prægtig har Livkorpsets uniform set ud – i al fald på papiret: Sort kjole med rød krave, røde rabatter og opslag på ærmerne, hvide kanter og knapper og hvidt udenpå; dertil hvid vest, sorte bukser (om sommeren dog også hvide) og den ovennævnte chakot med hvid plade forpå og sirret, foruden fjerren, med to par gyldne kæder. Hvordan den 1,85 m høje

og magre H. C. Andersen har gjort sig i den mundering, finder vi beskrevet i Søren Christian Barths *Livserindringer*: »Da han var bleven Student, var han yderst lykkelig ved at have faaet Uniform, i hvilken han (in parentese talt) langt fra tog sig godt ud; nej, han lignede snarere et Fugleskræmsel, thi hans Uniform, en gammel én, som han havde kjøbt hos en Marskandiser, var ikke alene for kort i Ærmerne og for snever i Livet, men Skjøderne skrævede bagtil; Chacoten var for lille, og sad bag ad Nakken. I denne Costume præsenterede han sig efter Løfte for os [...] med fuld Armatur kommende lige fra Exerceerhuset. Sablen havde han ved den forkerte Side. Han fortalte os, at han lige havde mødt Prinds Ferdinand med Prindsesse Caroline paa Østergade. Da jeg spurgte ham, om han havde gjort Honneur for Dem, svarede han: »Ja, det kan De nok tænke, først gjorde jeg Front og præsenterede Gevær! Og saa tog jeg Chacoten af og bukkede dybt.« Både prinsen og prinsessen havde givet sig til at le, og prinsesse Caroline, der kendte Andersen, havde udbrudt: »I, min Gud, der er jo Andersen!«⁸ At Andersen skulle have båret sin sabel i den forkerte side, kan man dog sætte spørgsmålstegn ved. Efter som han kom direkte fra eksercerhuset, ville hans befalingsmænd sandsynligvis have påtalt dette. I modsætning til denne knap så flatterende beskrivelse skal dog nævnes, at korpsets chef, oberst J. H. Hegermann-Lindenchrone (der gerne så digtere i sit hjem, og i hvis hjem Andersen derfor kom), ifølge Andersen selv, kaldte ham »en smuk ung Mand i Uniform« og opfordrede ham til at lade sig forfremme til underofficer, idet han da kunne avancere til officer og derved opnå at blive kammerjunker.⁹

Andersens avancement

Som følge af korpsets rekrutering fra det begrænsede og eksklusive samfundssegment, som universitetsmiljøet udgjorde, opstilledes der særlige regler for udnævnelse af dets befalingsmænd. Kongen udnævnte personligt dets chef. Hegermann-Lindenchrone, der var chef for 2. Livregiment, var blevet dets chef i 1828, kun et par uger før H. C. Andersen indtrådte i korpset. Også korpsets oberstløjtnant og majorer blev beskikket af kongen. Dets øvrige officerer blev fundet indenfor korpset selv og valgt blandt dets medlemmer – hvorefter valgene blev approberet af kongen. Underofficerer, der fremgik af afstemning blandt kompagniets øvrige underofficerer og menige medlemmer, blev godkendt af korpsets chef. Hegermann-Lindenchrone havde fået gennemført, at valg af underofficerer skulle ske én gang om året, i februar. Der skulle opstilles dobbelt så mange, som der skulle vælges. For at blive underofficer krævedes normalt, at 2. eksamen var bestået, eller at den pågældendes akademi-

Student i Kongens Livkorps' galauniform 1831, malet af Marinus Rørbye (1803-1848), der var en bekendt af H. C. Andersen, og som bl.a. fulgtes med ham på hans rejse til Jylland i 1830. Akvarel, Københavns Bymuseum.



ske eller borgerlige stilling gav ham videnskabelig rang svarende til *candidate philosophiae*.¹⁰ Om det var Hegermann-Lindencrones opfordring, der ansprede Andersen, vides ikke; men ved en valgforsamling den 11. februar 1829 til besættelse af fire ledige underofficersstillinger ved 2. Kompagni ser vi Andersen blandt dem, der var på valg. Andersen fik 14 af de 45 afgivne stemmer (kompagniets tjenestegørende styrke udgjorde da i alt 4 underofficerer og 50 medlemmer). Han opnåede dog ikke valg, idet han blev nummer seks blandt ni opstillede aspiranter.¹¹ Da der den 20. februar 1830 i chefens kvarter blev holdt valgforsamling til besættelse af fem vacante underofficersposter ved 2. Kompagni, opnåede Andersen denne gang 18 af 35 afgivne stemmer. Underofficer blev han heller ikke denne gang – i hvert fald ikke i første omgang – da en anden kammerat havde fået samme stemmetal og blev valgt pga. større anciennitet. Men da nummer fire, stud. med. C. V. Zahrtmann, som havde opnået 19 stemmer ifølge parolbogen »efter antagelige Bevæggrunde«, trak sig tilbage og atter indtrådte i menigt nummer, blev kompagniets underofficersplads nummer 6 i henhold til korpsbefaling af 30. marts 1830 besat med »den paafølgende efter Stemmevalg, nemlig Medlem Nr. 14 Hans Christian Andersen, som derefter vil være at præsentere for Korpsets Chef næstkommende Søndag formiddag den 4. April Kl. 10 slet«¹² – det skete to dage efter den nye underofficers 25 års fødselsdag. Som nævnt forlangte man normalt, at den, der blev valgt til underofficer, skulle have bestået anden eksamen, der var delt i filosofikum og filologikum; men Andersen havde kun bestået den første af disse prøver. En mulig forklaring er, at man hér har taget hensyn til Andersens alder.

Korporalstjenesten

Det var så afgjort en ære, der blev vist H. C. Andersen, da kammeraterne ved valget til underofficer gav ham deres stemmer. Dermed kunne han hæfte de første snore på sin uniform. Heraf tør vi også slutte, at helt ubrugelig som soldat har han næppe været. Således fik Andersen nu sit korporalskab, dvs. en halv snes mand, at passe. Desværre kendes deres navne ikke, da den ældst bevarede af kompagniets lister over mandskabets fordeling mellem korporalskabsførerne er fra 1833. Det kan dog indskydes, at Søren Kierkegaard ikke har hørt til i Andersens lille skare. Det er ganske vist! Kierkegaard mødte den 1. november 1830 (som nummer 65, i 7. Kompagni), men blev allerede den 4. november kasseret sammen med 12 andre, der »efter Overlægens Attest ere aldeles uduelige til Militair Tjeneste«.¹³

En af Andersens første opgaver var at paradere ved den tidligere kaptajn à la suite i Livkorpset Knud Lyne Rahbeks begravelse fra Frederiks-

berg kirke den 28. april 1830, der foregik under et betydeligt militært opbud. To sergenter og 24 underofficerer (korporaler) skulle bære kisten. Hvem de 24 var vides ikke, men det svarede til næsten hver anden af korpsets korporaler, hvorfor Andersen udmærket kan have været blandt dem – så vel som Frederik Paludan-Müller og Orla Lehmann, der begge var korporaler på denne tid.

Som de andre befalingsmænd måtte Andersen hvert år i maj møde et par uger til eksercits. At herse med rekrutterne, føre tilsyn med deres armatur, sørge for deres tilsigelser til øvelser og parader og gøre lignende garnisonstjeneste har hørt til hans opgaver. Man kan dog let forestille sig, at det kan have været et noget besværligt mandskab at kommandere rundt med og holde til lydighed. Lægen J. U. Lorck skrev om Hegermann-Lindencrones forgænger, general D. C. Lorenz: »Han var naturligvis ikke den mand, der kunne overholde disciplinen i et korps, der bestod af sådanne elementer som Kongens Livkorps« – igen taget dets sammensætning og dets rekrutteringsgrundlag i betragtning. Uden at dette dog skal anføres som grunden, trak Andersen sig allerede året efter tilbage fra sin underofficerspost. I april 1831 ansøgte han om sin afsked, der blev ham bevilget den 20. april, hvorefter han sattes i overkomplet nr. 22,¹⁴ dvs. at han ikke havde mødepligt, men skulle stå til rådighed, indtil han den 28. februar 1834 endeligt afgang fra korpset.¹⁵

Og således drog han videre ...

Mindre end en måned efter sin afsked påbegyndte Andersen sin første udlandsrejse til Harzen, Leipzig, Dresden, det saksiske Schweiz, med afstikkere til Böhmen, og Berlin. Også ved tidligere lejligheder ses Andersen i korpsetsbefalingerne at have fået tildelt orlov, således den 26. juni 1829: »Permission er meddelt [...] af 2det Companie No 14 Andersen d. 25/6 29 3 Uger til Fyen« og den 2. juni 1830: »Permission er meddelt [...] af 2det Companie. Underofficer Andersen d. 1 dennes i Sommermaanederne til Jylland«.¹⁶

Kun i mindre grad synes H. C. Andersen i digterisk form eller i sine værker på anden måde at have indflettet indtrykkene fra den gang, da han bar uniform og gevær. Soldaten i »Fyrøjet« skulle jo nok have marcheret »Én, to! Én, to!« under alle omstændigheder. Men mon Andersen med den standhaftige tinsoldat kan have haft sig selv og sin soldatertid i Kongens Livkorps i tankerne?

Noter

1. Svarede til det som vi i dag kender som studentereksamen. Prøven blev holdt på Universitetet og var både en kundskabsprøve og en modenhedsprøve, der skulle vise, om man var egnet til det akademiske studium.
2. H. G. Olrik: *Hans Christian Andersen. Undersøgelser og Kroniker 1923-44*, København 1945, s. 154-155.
3. Stambog 1827-43, under bogstavet A; Befalingsbog 1828-32, s. 71-72 og Befalingsbog 1826-31, s. 149, alle fra *Kongens Livkorps'* arkiv i Rigsarkivet (RA). Søg f.eks. på nettet på <http://www.daisy.sa.dk/>
4. Olrik, s. 156.
5. Indgåede skrivelser, *Kongens Livkorps*, RA. Oehlenschlägers brev har nummer 257 i 1831, H.C. Ørstedes nr. 367 i 1834.
6. Jørgen Hatting: *For kongen og byen. Studenterkorpset 1801-1864*, Viborg 1988, s. 106.
7. Olrik, s. 156. Se endvidere brev til kongen 1. maj 1831 i Korrespondancebog 1828-35, *Kongens Livkorps*, RA.
8. Søren Chr. Barth: *Livserindringer*, København 1900, s. 204-205.
9. Hatting, s. 104.
10. Olrik, s. 155.
11. Valgforslagsliste 1808-46, s. 83, *Kongens Livkorps*, RA.
12. Valgforslagsliste 1808-46, s. 89; Befalingsbog 1826-31, s. 213 og Befalingsbog 1828-32, s. 177-178, *Kongens Livkorps*, RA.
13. Stambog 1827-43, under bogstavet K og Befalingsbog 1828-32, s. 224-229 og s. 231-232, *Kongens Livkorps*, RA. Se også Joakim Garff: *SAK. Søren Aabye Kierkegaard. En Biografi*, 2000, s. 25.
14. Befalingsbog 1831, *Kongens Livkorps*, RA.
15. Befalingsbog 1832-35, s. 121, *Kongens Livkorps*, RA.
16. Befalingsbog 1826-31, s. 187 og s. 238, *Kongens Livkorps*, RA.

Sten Lundø, f. 1965. Cand.mag. i Historie fra Københavns Universitet 2002, arkivar på Rigsarkivet. Har skrevet en række artikler, features, bagsider m.v. til historiemagasinet *Siden Saxo*, som udgives af Statens Arkiver. E-post: sl@ra.sa.dk.

Utilgængelige arkivaliers tilgængelighed

Bemærkninger i anledning af den nye arkivlov

Jørgen Mikkelsen

Den 6. juni 2007 vedtog Folketinget en ny arkivlov, og den trådte i kraft 25 dage senere. Der var tale om den fjerde ændring af arkivloven siden 1992, og ligesom ved flere af de foregående lovændringer skete der også denne gang en vis liberalisering af adgangen til den nyeste tids arkivalier. Jeg vil derfor benytte lejligheden til at give en kort redegørelse for de seneste års praksis ved behandling af adgangssager i Statens Arkiver.¹

Adgangsregler i praksis

Utilgængeligt arkivmateriale

Indtil arkivloven af 1992 var stort set ingen arkivalier frit tilgængelige før 50 år efter tilblivelsen, og for personfølsomt materiale var fristen enten 80 eller 100 år. I dag er de fleste arkivalier omfattet af en 20-års frist, men for papirer, »som indeholder oplysninger om enkeltpersoners private, herunder økonomiske, forhold«, er fristen 75 år.² Dertil kommer en særlig 50-års frist for ministerialbøger (kirkebøger), sønderjyske personregistre og borgerlige ægteskabsbøger.³ Og i en række særlige tilfælde – fx når væsentlige udenrigs- eller sikkerhedspolitiske interesser er på spil – kan den afleverende myndighed efter drøftelse med det modtagende arkiv fastsætte en frist, der er længere end 20 år, men dog ikke overstiger 60 år.⁴ Endelig er der nogle ganske få situationer, hvor man opererer med adgangsfrister over 75 år. Det gælder bl.a. 100-års fristen for Statsministeriets sager om kongehuset og 250-års fristen for tegninger og andet materiale vedrørende indretningen af bygninger, der i dag anvendes til rets- eller politilokaler eller fængsler.

For arkivalier af privat proveniens eksisterer der ikke samme klare regelsæt som for de offentlige arkivalier, idet donator og modtagende arkiv må indgå en aftale om adgangsvilkårene ved hver aflevering. Som regel anvendes dog de samme adgangsfrister som for offentlige arkivalier – dvs. 75 år for personfølsomt materiale og 20 år for de øvrige dokumenter.

Adgang

Arkivloven giver mulighed for, at enhver kan søge om adgang til et hvilket som helst ikke almindeligt tilgængeligt arkivalie, og Statens Arkiver modtager hvert år flere tusind ansøgninger af denne karakter. Alene i 2006 drejede det sig om 3424 henvendelser. I godt 1/3 af disse sager førte ansøgningen dog ikke til nogen afgørelse om tilgængelighed (fx fordi ansøgningen vedrørte materiale, som i forvejen var frit tilgængeligt, eller handlede om arkivalier, der ikke lod sig identificere eller ikke befandt sig i Statens Arkivers varetægt). Af de øvrige 2065 ansøgninger blev langt over 90% imødekommet, og for ansøgninger om adgang til arkivalier af offentlig proveniens var andelen af afslag endda helt nede på 2% (35 af 1788). I øvrigt har denne andel ligget konstant på ca. 3% siden slutningen af 1990'erne.⁵

Vilkår

En tilladelse til at benytte ikke almindeligt tilgængeligt arkivmateriale sker normalt på bestemte vilkår. Statens Arkiver benytter sig i denne forbindelse af en række standardformuleringer, som tilpasses til den konkrete situation – eller, som der står i arkivloven: »Vilkår fastsættes på grundlag af

1. karakteren af de oplysninger, der gives adgang til, samt
2. det formål, der angives for benyttelsen«.

Det er meget almindeligt, at en tilladelse bliver givet på følgende fire vilkår:

1. at oplysninger om enkeltpersoners private og økonomiske forhold, som kun vil være ansøgeren bekendt fra arkivmaterialet, ikke videregives i en form, der gør identifikation af de pågældende muligt,
2. at navne på personer, der ikke har haft selvstændigt administrativt eller politisk ansvar, ikke videregives eller offentliggøres, medmindre de tidligere har været offentliggjort eller må anses for almindeligt kendte i forbindelse med de forhold, som behandles i ansøgerens undersøgelse,
3. at dokumenter, som adgangstilladelsen giver mulighed for at se, ikke bliver offentliggjort eller videregivet i deres helhed, hvorimod det er tilladt at referere, karakterisere eller citere dem i kortere uddrag, og
4. at der ikke på grundlag af oplysninger, som tilladelsen giver adgang til, rettes henvendelse til personer, der er nævnt i materialet, eller til disses pårørende.

Hvad det sidste angår, har Statens Arkiver dog i de seneste år haft den praksis, at man giver en ansøger, som gennem en faderskabssag får kendskab til sin biologiske fars navn, tilladelse til at opsøge denne – men kun i tilfælde af, at faderskabet er fastslået med sikkerhed.

Sagsbehandlingen

Det sker også, at Statens Arkiver er nødt til at formulere sig relativt abstrakt i adgangstilladelsen, fordi det ville kræve en urimelig stor arbejdsindsats fra arkivvæsenets side at afgøre, om et bestemt arkivmateriale indeholder personfølsomme oplysninger. Det kan fx gælde ved ansøgninger om adgang til en kommunalbestyrelses mødereferater og sager. Her kan Statens Arkivers besvarelse indeholde følgende passus: »Det vurderes, at en stor del af materialet (fx de fleste af de på åbne møder behandlede emner) ikke indeholder oplysninger om forhold af en karakter, der kræver fortrolighed udover arkivlovens 20-års grænse, men for så vidt, at omtalen af enkelte personer måtte rumme oplysninger af så følsom karakter, at de implicerede har krav på beskyttelse efter arkivlovens 75-års grænse, fastsættes i medfør af arkivlovens § 41 som særlige vilkår for tilladelsen (...)«.

Statens Arkivers skema til brug for adgangsansøgninger indeholder en række afkrydsningsfelter til formålsbeskrivelsen. En meget stor del af ansøgerne sætter kryds ved kategorien »Personlig oplysning om min nærmeste familie«. Ved behandlingen af disse ansøgninger lægger Statens Arkiver stærk vægt på, at det vitterlig er den nærmeste familie, der søges oplysninger om. Udover ansøgeren selv⁶ drejer det sig om hans eller hendes forældre, bedsteforældre, børn eller børnebørn. Det drejer sig med andre ord om familie i lige linie. I visse tilfælde kan ansøgerens søskende dog også medregnes. Uanset familierelationen skal ansøgeren imidlertid indhente skriftligt samtykke fra de slægtninge, hvorom der ønskes oplysninger. Og hvis de pågældende personer er døde, skal ansøgeren så vidt muligt fremlægge dokumentation for dette. Hvis personerne formodes at være i live, men det ikke er muligt at skaffe samtykke – fx fordi ansøgeren ikke kender vedkommendes navn og/eller opholdssted – kan Statens Arkiver ikke give arkivadgang.

I praksis betyder dette bl.a., at en person normalt kun kan få adgang til sine forældres skilsmisssag, hvis der foreligger skriftligt samtykke eller dokumentation for dødsfald for dem begge. Derimod vil der blive givet afslag, hvis det handler om en skilsmisse mellem den ene af ansøgerens forældre og en anden person, som ikke er far eller mor til ansøgeren. Tilsvarende giver Statens Arkiver afslag til personer, der søger om adgang til halvsøskendes faderskabssager. Og hvis en adopteret person

adresser eller andre oplysninger om en eller flere enkeltpersoner. I nogle af disse tilfælde er det muligt for Statens Arkiver at udlevere disse oplysninger »uden vilkår«; i andre tilfælde kan Statens Arkiver mod betaling tilbyde at ekstrahere et arkivmateriale for at fremskaffe de ønskede oplysninger.

Som et eksempel på det førstnævnte kan nævnes, at en person, der søger om adgang til en nær slægtnings folkeregisterkort, kan få udleveret en kopi af dette, hvis det ikke indeholder følsomme oplysninger af nogen art. Her skeler man til Loven om det Centrale Personregister, der giver private ret til at få bestemte oplysninger udleveret, hvis de på forhånd er i stand til at identificere personen entydigt. Derimod blev den anden løsningsmulighed taget i anvendelse, da en kunde i foråret 2007 – som led i en ejendomshistorisk undersøgelse – ansøgte Landsarkivet for Sjælland m.m. om adgang til at se alle folkeregisterkort for personer med efternavnet Hansen i Lyngby-Tårnbæk Kommunes afgangregister fra årene 1924-45.

Det sker også ret ofte, at en kunde søger adgang til et arkiv fra en uddannelsesinstitution for at skaffe oplysninger om navne på tidligere klasse- eller studiekammerater med henblik på at kontakte disse. For ansøgninger af denne art gælder nu den praksis, at Statens Arkiver giver adgang til lister, som kun indeholder navne og fødselsdatoer, og i disse tilfælde bortfalder det normale vilkår, at man ikke må kontakte de personer, man får kendskab til via adgangstilladelsen. Men hvis det kun er muligt at finde lister, som også indeholder personfølsomme data (såsom karakterer, duelighedsbedømmelser og notater om helbredsmæssige eller disciplinære forhold), tilbyder Statens Arkiver at ekstrahere navne og fødselsdatoer mod betaling.

Identifikation af en sag

Man har som ansøger mulighed for selv at forsøge at identificere en utilgængelig sag. Faktisk kræves det ofte, at man på adgangsansøgningen kan give en helt præcis henvisning til den sag, man søger om adgang til (myndighed og sagsnummer). Ved at udfylde en såkaldt søgemiddelklæring kan man uden forudgående ansøgning og sagsbehandling få adgang til registre og journaler – altså arkivmateriale, der gør én i stand til at lokalisere en sag. På søgemiddelklæringen, der er en tavshedserklæring, skal man oplyse, hvilke registre eller journaler man ønsker at lede i, og derefter skrive under på, at man ikke vil misbruge de oplysninger, man finder. Det er en slags begrænset adgangsansøgning, der kan behandles på stedet. Selve sagsakterne m.m. skal man derimod søge om »rigtig« adgang til.

Aktindsigt i stedet for adgang på vilkår

Endelig skal det bemærkes, at arkivloven kun er én blandt flere love, der indeholder bestemmelser om adgang til ikke almindeligt tilgængelige dokumenter. Offentligheds-, forvaltnings-, persondata- og retsplejelovene indeholder nemlig alle bestemmelser om aktindsigt. Disse love administreres ikke af Statens Arkiver, men af de myndigheder, som har afleveret de pågældende arkivalier. Og i nogle tilfælde kan det betale sig at søge aktindsigt hos den afleverende myndighed i stedet for at søge Statens Arkiver om adgang efter arkivloven. Således knytter der sig normalt ikke vilkår til anvendelsen af de oplysninger, som man erhverver gennem aktindsigt hos en afleverende myndighed. Til gengæld har disse myndigheder ret til at tilbageholde interne arbejds papirer, når der gives aktindsigt. Når Statens Arkiver giver en kunde arkivadgang til en bestemt sag, udleverer man derimod konsekvent hele sagen.

Nyheder i den nye arkivlov

Straffesager og høring

Selv om den arkivlov, der blev vedtaget af Folketinget den 6. juni 2007, ikke udmærker sig ved større ændringer, får den en del konsekvenser på tilgængelighedsområdet. Mest presseomtalt har det givet, at man har besluttet at nedsætte tilgængelighedsfristen for straffesager til blot 20 år. Dette gælder imidlertid kun for straffesager, der ikke indeholder personfølsom information. Men da stort set alle straffesager rummer oplysninger af stærk personfølsom karakter, er der i praksis ikke sket ændringer i adgangsvilkårene på dette felt. Dog gør den nye arkivlov det muligt for Statens Arkiver at gennemføre en væsentligt hurtigere og mere ensartet sagsbehandling, når det drejer sig om en straffesag, der er ældre end 50 år. For i disse sager kan arkivvæsenet nu selv træffe sin afgørelse uden først at indhente en udtalelse fra den relevante domstol eller politimester. Ved straffesager, der er yngre end 50 år, skal Statens Arkiver derimod stadig have samtykke fra den afleverende myndighed (eller dennes efterfølger), før man kan give en ansøger arkivadgang.⁸

Lempelser for statistisk grundmateriale

Nok så bemærkelsesværdigt er det, at de hidtidige særregler for statistisk grundmateriale nu er bortfaldet. Siden 1890'erne har det været et princip for den centrale danske statistikforvaltning, at primæroplysninger i spørgeskemaer, tællingslister m.v. ikke må anvendes til ikke-statistiske formål eller videregives i identificerbar form. I 2002 skete der imidlertid en opblødning i denne holdning, idet der nu blev givet fri adgang til statistisk grundmateriale 50 år efter tilblivelsen (dog først efter 75 år for

Nr. 543 Springbarnet	
født den 20 ^{de} Septbr. 1915 under Nr. 1096 og døbt den	
Udleveret den 6 ^{de} Oktober 1915	Moderen Nr. 1125
Moderen Inger Johanne Kirstine Larsen, født i Dråby sogn, 7/5-1883, Brosserupst. 4, 5. sal, Brohusgade 4, 5. sal, med Børn.	
Barnet ft 19/10 6 1/2 Aars Brohusgade 223, 3. sal, København.	

Fig. 2. Nogle af de hemmeligt fødende kvinder frafaldt hemmeligholdelsen efter en vis tid. Det var bl.a. tilfældet med Inger Johanne Kirstine Larsen, der fødte et drengbarn på Rigshospitalet den 20. september 1915. Udsætterprotokollen oplyser, at hun var født den 7. maj 1883 i Dråby sogn, og at hun var kassererske. Det fremgår også, at hun 10 månedersdagen før fødslen opholdt sig på adressen Brohusgade 4, 5. sal i København (dette betyder, at hendes søn blev forsørgelsesberettiget i Københavns kommune). Efter fødslen tog moderen også drengen med hjem til denne adresse, men den 17. oktober blev han overdraget til plejeforældrene Johansen på Nørrebrogade 223, 3. sal. Udsætterprotokollen oplyser derimod ikke drengens navn, men et opslag i Rigshospitalets kirkebog (Landsarkivet i København, kirkebog 3/76A-20) viser, at barn nr. 1096B ved dåben i hospitalets kirke den 6. oktober kom til at hedde Poul Villy Larsen. (Rigsarkivet, Fødsels- og Plejestiftelsen, Udsætterprotokoller 1914-1915 (pk. 609P))

personfølsomt materiale). Og med den nye arkivlov er 50-års grænsen nedsat til 20 år. Dette betyder bl.a., at Rigsarkivet nu formentlig kan give fri adgang til flere store landbrugs- og erhvervstællinger fra midten af 1900-tallet – et materiale, som kan have stor værdi, ikke blot for erhvervs- og lokalhistorikere, men også for mange personalhistorikere.⁹ Derimod må tællinger, som beskriver enkeltpersoners livsstil og forbrug m.v., henregnes til de arkivalier, der fremdeles er omfattet af en 75-års frist. Det samme gælder folketællingerne, men her udstrækkes muligheden for at få »rutinemæssig dispensation« til slægtshistorisk forskning til også at omfatte de yngste folketællinger fra 1960ff. Hermed kan slægtsforskere også få adgang til forskellige personers CPR-numre, idet disse er indført i folketællingen fra 1970. Man må dog under ingen omstændigheder benytte personnummeret til at skaffe sig yderligere oplysninger om en person, medmindre vedkommende udtrykkeligt har givet sit samtykke her til. Og naturligvis må man heller ikke offentliggøre personnummeret, medmindre den registrerede har givet tilladelse til dette.¹⁰

Hemmeligt fødende

Men det mest interessante aspekt ved den nye arkivlov er måske bortfaldet af to lovbestemmelser, der går helt tilbage til hhv. 1750 og 1764. Det drejer sig om to reskripter, der gav hemmeligt fødende kvinder på Fødselsstiftelsen (senere Rigshospitalet) anonymitet til evig tid. Stiftelsen registrerede imidlertid de vigtigste sociale omstændigheder vedrørende den enkelte fødsel, herunder hvor barnet blev sat i pleje, og i disse notiser optræder som regel også moderens navn. Fra og med 1804 har man bevaret en komplet række af såkaldte udsætterprotokoller, og der foreligger også et navneregister over fødsler mellem 1770 og 1810. Men oplysningerne i disse protokoller var fuldstændigt utilgængelige helt frem til 1939, hvor det blev muligt at få information om fødsler, der lå mindst 100 år tilbage i tiden. Tilladelsen gjaldt dog kun direkte efterkommere efter hemmeligt fødende. Denne bestemmelse har haft gyldighed indtil juni 2007, og den er blevet administreret på den måde, at Rigsarkivet har givet oplysning om barnemoderens navn til de kunder, der bad om det og opfyldte de særlige adgangskriterier. Men efter 1. juli har udsætterprotokollerne været omfattet af de almindelige tilgængelighedsregler for personfølsomme arkivalier – dvs. at alle frit kan studere protokoller, der har mindst 75 år på bagen. Rigsarkivet har dog indtil nu kun modtaget protokoller til og med 1918. Fig. 2 viser en tilfældigt valgt notits fra udsætterprotokollerne for 1914-15. Der skete kun ganske små ændringer i protokollernes opbygning mellem 1804 og 1918. Derimod er der gennemgående lidt færre oplysninger om moderen og barnet i de nyere protokoller.

Noter

1. Artiklen bygger på Statens Arkivers årlige rapporter om tilgængelighedspraksis (www.sa.dk/sa/omarkiverne/tilgaeng/default.htm) samt en række interne arbejdsrapporter og vejledninger, der er indsamlet og bearbejdet af Svend Ahrensbach. Landsarkivet for Sjælland m.m.
2. Tinglysningsdokumenter er dog frit tilgængelige allerede fra tilblivelsestidspunktet.
3. For ministerialbøgernes dødsnotiser gælder kun en 10-årsfrist.
4. Arkivloven § 27, hvor der dog også i stk. 2 og 3 åbnes mulighed for, at der fra politisk hold kan fastsættes en længere frist end de 60 år. For statslige arkivalier ligger denne myndighed hos den relevante minister; for kommunale og regionale dokumenter er det kommunalbestyrelsen eller regionsrådet. I alle tilfælde kan en sådan særlig fristforlængelse kun ske efter forhandling med kulturministeren.
5. Statens Arkivers rapport om tilgængelighedspraksis 2006, s. 9. Rapporten oplyser også om stadsarkivers og kommuners behandling af adgangssager; her blev praktisk taget alle ansøgninger imødekommet. De årlige rapporter indeholder i øvrigt også resuméer af ansøgning og begrundelse for afslag for hver enkelt af de ansøgninger, hvor Statens Arkiver ikke har kunnet give tilladelse til arkivadgang.
6. Hvis en person søger om adgang til en sag eller et dokument, der kun vedrører ham eller hende (og altså ikke andre personer), vil den pågældende normalt få adgang til disse oplysninger »uden vilkår«, altså uden begrænsninger af nogen art.
7. Undtagen fra denne regel er dog de få tilfælde, hvor biologiske forældre og adoptivforældre har kendt hinandens identitet.
8. I de tilfælde, hvor Statens Arkiver ikke først

skal indhente samtykke fra en afleverende myndighed, har arkivvæsenet pligt til at besvare en adgangsansøgning inden 15 dage. I gennemsnit tog det i 2006 ca. 5 dage at besvare en sådan ansøgning.

9. Jf. Jørgen Mikkelsen: Statistik handler også om mennesker, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2004:2,

s. 313-337, og samme: Statistikforvaltningen, i: Jørgen Mikkelsen og Erik Nørr, red.: *Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970* (udkommer 2007/08).

10. Jf. Lov om Behandling af Personoplysninger § 11 (der bl.a. handler om CPR-numre i umiddelbart tilgængelige kirkebøger).

Jørgen Mikkelsen, f. 1959, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m.m. Har især beskæftiget sig med dansk og europæisk byhistorie, men også skrevet om dansk rets-, administrations-, medicinal- og uddannelseshistorie m.m. Seneste publikationer: *The Danish urban system pre-1800: a survey of recent research results*, *Urban History* 2006 (sammen med Søren Bitsch Christensen) og *Militærforvaltningen og udskrivningsvæsenet*, i: Ole Degn, red.: *Vor gunst tilførn. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1500-1750*, 2007. Adresse: Landsarkivet for Sjælland m.m., Jagtvej 10, 2200 København N.

Dagligdagsskriftens udvikling i Danmark

Gotisk kursiv 1600-1700

Af Michael Dupont

Nu er vi nået til tredje del af serien om dagligdagsskriftens udvikling i Danmark. I de sidste to numre af Personalhistorisk Tidsskrift er den gotiske kursiv blevet behandlet for perioderne 1350-1500 og 1500-1600. Denne gang er vi kommet til det 17. århundrede; et århundrede der bl.a. huskes for Christian IV, Svenskekrigene samt tabet af Skåne, Halland og Blekinge. Ligesom seklet var præget af forandring, ændrede også skriften sig.¹

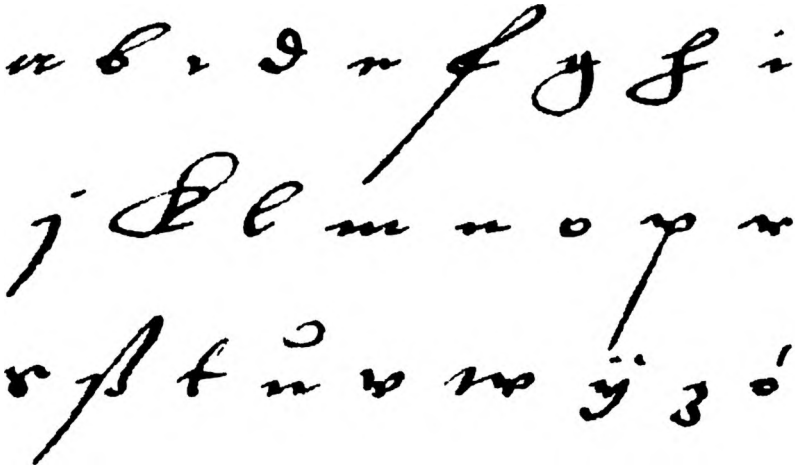
I 1500-tallet var det endnu ikke fast praksis at skrive personnavne og stednavne med stort begyndelsesbogstav. Først i løbet af 1600-tallet blev dette mere udbredt, mens det stadig var almindeligt at skrive substantiverne med lille forbogstav. I mange tekster var brugen af store og små bogstaver dog fortsat ret tilfældig (se fx ill. 4).² De store bogstaver i dagligdagsskriften vil blive behandlet i en senere artikel.

Alfabetet (gotisk kursiv 1600-1700)

I perioden fra 1350 til 1600 gik skriften fra at være en besværlig og langsom skrift til at blive en »rigtig« dagligdagsskrift – en skrift man kunne bruge til hurtige notater. I begyndelsen af perioden kunne mange bogstaver ikke skrives i én streg, og bogstaverne i et ord hang ikke sammen. Som tiden gik, udvikledes en skrift, der stort set kunne skrives uden at løfte pennen fra papiret, og som et resultat af, at skrivehastigheden blev sat op, begyndte at hælde mod højre.

I første halvdel af det 17. århundrede ændrede den gotiske kursiv sig ikke synderligt fra den tidligere. Dog begyndte nogle af bogstaverne – især **f**, **p** og det lange **s** – at blive længere og smallere end tidligere og fortsatte dermed den udvikling, der anedes i det 16. århundrede (se ill. 1).³

Først i anden halvdel af 1600-tallet ændrede skriften sig for alvor. Skriften blev meget snørklet og fik et mere bombastisk udtryk (se fx ill. 4). Stregerne og sløjferne lader hos mange skrivere til at vokse sammen, glider ind i hinanden, og gør skriften vanskelig at læse. Slutstregerne i



Ill. 1: Eksempel på alfabet anno 1619. a b c d e f g h i j k l m n o p r s s t u v w y z ø.

bogstav **m** og **n** fik tendens til at fortsætte i en bue under linien, hvis bogstavet stod sidst i et ord, som det ses i alfabetet fra 1683. Ligeledes er opstregerne i det lave **s** ofte voldsomt lange og krøllede, når bogstavet står i slutningen af et ord (se ill. 2).⁴ Bogstav **v** må opfattes som et højt bogstav, da det kan have samme højde som fx **f** og **h** (se ill. 2).

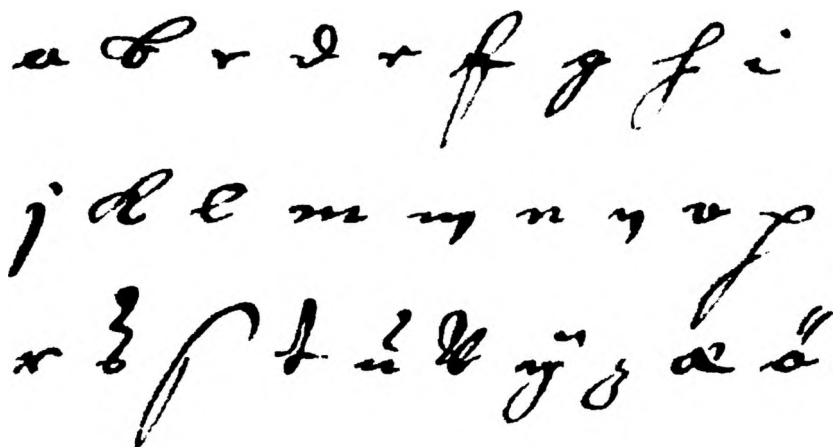
Mod slutningen af det 17. århundrede blev skriften lettere og mere elegant, bl.a. fordi man gik over til at skrive med en mere tilspidset fjer, der gav en tyndere streg.

Et gennemgående træk ved 1600-tallets skrift er bl.a. **t**, der efterhånden blev et højt bogstav, hvor det tidligere hørte til under de lave bogstaver. Ofte består toppen af **t** af en sløjfe, og især ligaturerne **-fft-** og **-tt-** er kendetegnende for skriften.⁵ Sløjfen ses tydeligt i alfabetet fra 1619.

Problemer

Den gotiske kursiv i 1600-tallet kan være svær at læse, fordi den stadig er fjernt fra det, vi er vant til. Som i de tidligere perioder er der forskellige bogstaver, som let kan forveksles. De lave bogstaver **c**, **e** og **i** ligner fx hinanden. Også bogstav **n** og **u** har fælles træk, og her skal man være opmærksom på sløjfen/stregen over **u**, der (hvis skriveren har husket den) tydeliggør forskellen.

De lange bogstaver **f** og **h** kan også forveksles. Modsat de tidligere perioder, hvor **r** og **v** ligner hinanden, så kan der i sidste halvdel af 1600-tallet være stor forskel på de to bogstaver, hvilket letter identifikationen



Ill. 2: Eksempel på alfabet anno 1683. a b c d e f g h i j k l m m n n o p r s s t u v y z æ ø.

og dermed læsningen (sammenlign ill. 1 og 2). Der er dog ikke konsekvent så stor forskel på bogstav r og v som i alfabetet fra 1683.

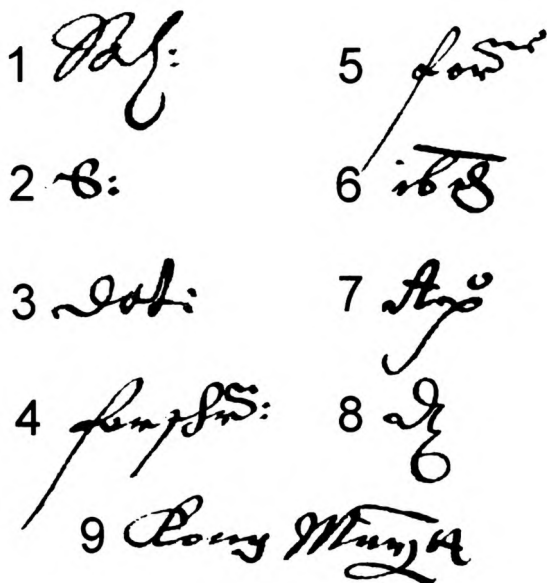
Et større problem ved skriftlæsningen, der egentlig ikke er et problem, som knytter sig til alfabetet, men derimod skriftens udbredelse, er, at flere har efterladt sig skriftlige kilder i det 17. århundrede end 1500-tallet og middelalderen. Hvor vi tidligere i udbredt grad har tekster bevaret fra professionelle skrivere, hvor skriften derfor oftest er perentlig, så får vi nu en mangfoldighed af tekster. Og ofte kan de være skrevet af personer med en uddannelse, hvor det at skrive pænt ikke nødvendigvis var et strengt krav til en senere ansættelse.

Forkortelser

Et af kendetegnene ved skriften i middelalderen og renæssancen er de mange forkortelser. I løbet af det 17. århundrede svandt antallet af anvendte forkortelser dog betydeligt ind. Man brugte dem stadig, men nu i et langt mindre omfang, og ofte drejede det sig om helt faste standardforkortelser, hvor man tidligere i højere grad selv opfandt sine egne forkortelser. Det betyder, at skriften blev standardiseret, hvor den tidligere var mere fleksibel.

Det z-lignende tegn, der i middelalderen og renæssancen bl.a. betegnede endelsen *-eth* eller *-et* gik af brug i 1600-tallet. Et forkortelsestegn, der stadig var udbredt, var den vandrette streg over et bogstav eller et ord til at vise, at noget var udeladt. I ill. 3 ses nasalstregen, som den vandrette streg kaldes, over *ibidem* og *Kongelig Mayestæt* (nr. 6 og 9). Denne type forkortelse er dog mest typisk over bogstav *m* til at vise, at

Ill. 3: Eksempler på forkortelser. 1) *Salig*, 2) *Salig*, 3) *dateret*, 4) *forschreue*, 5) *forskreue*, 6) *ibidem* (dvs. samme sted), 7) *Anno*, 8) *den*, 9) *Kongelig Mayestat*.



man skal læse *mm* (stregen fordobler *m*'et), og som sådan blev den brugt helt op i 1800-tallet. At skrive endelsen af et ord over linien for at vise, at den midterste del er udeladt, blev stadig brugt i 1600-tallet, bl.a. i *forschreue*, *forskreue* og *Anno* (nr. 4, 5 og 7). En nedadgående streg i endelsen af et ord viser, at endelsen er udeladt, bl.a. i ordene *Salige* og *den* (nr. 1 og 8).

I det 17. århundrede begyndte man at tydeliggøre en forkortelse med et kolon for på den måde at vise, at noget var udeladt (i dag ville man bruge et punktum). Dette ses fx ved forkortelserne i ill. 3, nemlig *Salige*, *Salige*, *dateret* og *forschreue* (nr. 1-4).

Gode råd til læsningen

Stavemåden begyndte i løbet af 1600-tallet så småt at ligne vor tids retstavning, da der skete nogle væsentlige ændringer. Sondringen mellem *i* og *j* samt *u* og *v* – altså den moderne forskel mellem vokal og konsonant – ændrede sig til nutidig brug. Tidligere kunne man fx skrive »j huset«, hvor *i* og *j* kunne have samme betydning. Det samme gælder for *u* og *v*. Også *-ffu-* som i *haffue* (dvs. have) erstattedes af *v*. Desuden blev *v* nu brugt i langt højere grad end *w*, der efterhånden forsvandt helt ud af den daglige brug. Det lave *s*, der blev benyttet sidst i et ord, begyndte også at blive brugt i slutningen af en stavelse midt i en sætning. Ordet *og* fortrængte efterhånden stavemåden *och/oc*.⁶

Anno 1683. d. 15. Novembris: Her vj indroffrefne paa
 Rettens Vegne udj Jens peiterssens bolig udj Nyeraad, og
 der effter bemelte Jens peiterssens og hans broders Lauritz
 peiterssens begiuing, Holden afregning Jmellum dennem
 anlangende fornævnte Lauritz peiterssens
 patrimonium fæderne og Møderne arfue, som hos fornævnte Jens
 peitersen hafuer veret bestaaende under tilliuft, effter
 schifftebref dateret Anno [16]80 den 17. Julij. Och dett
 andet schifftebref dateret [...]

Ill. 4: Landsarkivet i København: Vordingborg byfoged: Skifteretsprotokol 1637-1694. Anno 1683.
 den 15. Novembris vare vj underschrefne paa Rettens vegne udj Jens peiterssens bolig udj
 Nyeraad, och der effter bemelte Jens peiterssens och hans broders Lauritz peiterssens be-
 giering, Holden afregning Jmellum dennem, anlangende fornævnte Lauritz peiterssens
 patrimonium fæderne och Møderne arfue; som hos fornævnte Jens peitersen hafuer veret
 bestaaende under tilliuft, effter schifftebref dateret Anno [16]80 den 17. Julij. Och dett
 andet schifftebref dateret [...].

Disse ændringer – samt mange flere – gjorde stavningen mere mo-
 derne og dermed nemmere for os at læse og forstå. Udviklingen skete
 dog ikke fra dag til dag, og ofte skal vi helt ind i det 18. århundrede, før
 ændringerne for alvor trådte i kraft. Prøv fx at se stavemåderne fra 1683
 i ill. 4. Derfor er den tidlige stavning stadig god at have i erindring.⁷

Noter

1. Dansk palæografi fra reformationen indtil midten af det 20. århundrede er undersøgt i Erik Kroman: *Skriftens historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden*, 1943.
2. Inden for bogtrykkerkunsten lader praksis med stort begyndelsesbogstav ved personnavne, stednavne og substantiver dog til at være mere udbredt og hurtigere gennemført, bl.a. i Resens bibeloversættelse fra 1607, der er en af de tidligste med denne brug, samt i Arent Berntsens *Danmarks oc Norgis Fructbar Hertilighed* fra 1650-1656.
3. Kroman, s. 38. De to eksempler på alfabeter (ill. 1 og 2) er fundet i Landsarkivet i København: Køge byfoged: Skifteretsprotokol 1606-1633, Landsarkivet i København: Vordingborg byfoged: Skifteretsprotokol 1681-1683.
4. Kroman, s. 38-39.
5. Ordet ligatur betegner, når to eller flere bogstaver, der skrives sammen, ændrer form.
6. Kroman, s. 44-45.
7. Hvis man står over for et ord, man ikke kender, er hovedværket Otto Kalkar: *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*, 6 bind, 1976 (genoptryk). En digital version findes på hjemmesiden: <http://www.hist.uib.no/kalkar/>. Et godt hjælpemiddel, der dog i kraft af sin størrelse har sine klare begrænsninger, er Heini Madsen: *Ordbog for slægtsforskere*, 1998. Her findes mange af de mest benyttede ældre danske ord.

Michael Dupont, født 1980. Cand. mag. i Historie, Landsarkivet i København. Redaktør af Personalthistorisk Tidsskrift. Privatadresse: Stenager 216, st. th., 2600 Glostrup. E-post: michaeldupont@wanadoo.dk

Generalforsamling 2007

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie afholdt generalforsamling lørdag den 12. maj 2007

kl. 10.00 på Københavns Rådhus i udvalgsværelse D.

Næstformand Michael Bach bød velkommen på bestyrelsens vegne og beklagede, at formanden Birgit Flemming Larsen desværre var forhindret i at være til stede. Michael Bach orienterede om dagens program, der bestod af en rundvisning på Københavns Stadsarkiv ved arkivar Peter Henningsen og derefter en præsentation af foreningens nye hjemmeside ved Charlotte S.H. Jensen.

Herefter afviklede man generalforsamlingen, der ifølge vedtægterne havde følgende dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Regnskab og fastsættelse af kontingent
4. Valg
 - a) På valg til bestyrelsen var:
Michael Bach, Birgit Flemming Larsen, Knud Prange, Peter Wodskou
 - b) På valg til revisor var:
Tommy P. Christensen, Jens Worsøe
 - c) På valg til revisorsuppleant var:
Jørgen Mikkelsen
5. Indkomne forslag
6. Eventuelt

Efter en meget vellykket og interessant rundvisning på Stadsarkivet, hvor Peter Henningsen fortalte om, hvilke kilder vi kan finde på arkivet samt gav en rundvisning i magasinerne, præsenterede Charlotte S.H. Jensen Samfundets nye flotte hjemmeside med mange nye indfaldsvinkler og tiltag. Siden kan ses på foreningens webadresse: www.genealogi.dk

Derefter gik man over til formiddagens hovedpunkt, nemlig den årlige generalforsamling. Til dirigent valgtes Poul Steen, som kunne konstatere, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt.

Herefter oplæste dirigenten den udsendte dagsorden og meddelte, at der ikke var indkommet forslag til behandling på generalforsamlingen.

Næstformanden fik ordet til bestyrelsens beretning:

Beretning for året 2006

Det er atter blevet tid til at gøre status og se på det forløbne år. Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie er nu nået til afslutningen på sit 127. år.

Personalhistorisk Tidsskrift

Personalhistorisk Tidsskrift udkom i 2006 med to indholdsrige hefter på i alt 321 sider. For tidsskriftet har det været et lidt uroligt år. Trykkeriet *Øko-Tryk*, som vi skiftede til i 2005, har ikke levet op til de krav om kvalitet og smidige arbejdsgange, som er alfa og omega for et frugtbart samarbejde med enhver redaktion. Vi er derfor vendt tilbage til *Specialtrykkeriet* i Viborg, som vi har indgået en fornuftig aftale med uden fordyrende mellemlid. Skiftet er sket midt i året, så en sammenligning af de to hefter 2006:1 og 2006:2 viser tydeligt en kvalitetsforskel. En forskel der naturligvis kun går på det ydre og ikke på indholdet. Det vil også bemærkes, at tidsskriftets omslag nu har den helt rigtige farve. For redaktionen har skiftet til Viborgtrykkeriet betydet en forbedring af arbejdsgangene og dermed en arbejdslettelse.

Det er ikke noget let job at skulle redigere et tidsskrift. Det kræver først og fremmest ekspertise, men god tid er også et krav. Det med tiden gør, at vi må sige farvel til Stella Borne Mikkelsen som ansvarshavende redaktør af Personalhistorisk Tidsskrift. Stella har fuldt op at gøre med sit krævende job som leder af Herlev Lokalarkiv. Heldigvis har Stella Borne Mikkelsen fundet en værdig afløser i arkivar Michael Dupont. Michael Dupont har været med i redaktionen fra 2005 og vil fra Personalhistorisk Tidsskrift 2007:2 være ansvarshavende redaktør. Stella Borne Mikkelsen skal have en kæmpe tak for sin indsats. Det har været en turbulent tid med trykkeriskift, men Stella har klaret de mange problemer i et fint samarbejde med de øvrige redaktionsmedlemmer – Anne Dorthe Suderbo, Gitte Bergendorff Høstbo, Michael Dupont og Susanne Krogh Jensen.

Gitte Bergendorff Høstbo er i årets løb trådt ud af redaktionsarbejdet. Gitte har fuldt op at gøre med sit nye job som formand for Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF).

Ser man på indholdet af de omtalte 321 sider i Personalhistorisk Tidsskrift i 2006, får man indtryk af et varieret og læseværdigt indhold. Der er grund til at takke redaktionsgruppen for endnu et godt stykke arbejde. Også tak til artikelforfatterne og de mange gode anmeldere.

Igen i år skal der lyde stor tak til vores korrekturlæser par excellence – Ida Dybdal. Tak for Din store og trofaste indsats.

Uden penge – intet tidsskrift. Vi er i den lykkelige situation at modta-

ge økonomisk støtte fra Alfred Goods Fond. En støtte vi er meget afhængige af. Uden denne hjælp ville det ikke være muligt at udgive et tidsskrift af en så fornem og indbydende kvalitet. Hjertelig tak til Goods Fond.

Økonomi og medlemstal

Som det vil fremgå af regnskabsaflæggelsen kommer Samfundet ud af året 2006 med et ikke så lille underskud. Men som det kan ses af det fremlagte budget for 2007, kalkulerer vi med øgede indtægter for 2007 grundet i det forhøjede medlemskontingent. Vi håber derfor at kunne stabilisere Samfundets økonomi, således at udgifter og indtægter balancerer.

Regnskabets afslutning pr. 31.12.2006 viste et medlemstal på 980. Pr. 1. maj 2007 er medlemstallet opgjort til 931.

Vi har stor forhåbning til, at den nye hvervebrochure samt ikke mindst den nye hjemmeside vil bidrage til, at kendskabet til Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie og Personalhistorisk Tidsskrift breddes ud og medvirker til en tiltrængt medlemsforøgelse.

Samfundets lagersituation

I 2005 måtte vi flytte Samfundets lager af publikationer fra Syddansk Universitetsforlag til et hotellager på Fyn. Det er ikke en ideel løsning. Dels er det kostbart, men hvad værre er, det er en meget upraktisk situation, idet adgangen til lageret er vanskelig. Hvert besøg kræver fremkøring af paller. Det er vores håb inden udgangen af 2007 at få realiseret så meget af lageret som muligt samt at få den resterende del flyttet til et sted, der vil gøre ekspeditionen lettere.

PR

Det er en stor fornøjelse for os at kunne præsentere vores nye folder. Vi vil opfordre alle til at tage et antal, give dem videre i vennekredsen og således være med til eventuelt at øge vores medlemstal.

11.- 13. august 2006 var der Svenska Släktforskar dagar i Stockholm. Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie, Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger og SLÆGTEN delte en stand, hvorfra vi solgte bøger og tidsskrifter og gav gode råd og vejledning til besøgende med danske aner.

De næste Svenska Släktforskar dagar arrangeres af Hallands Genealogiska Förening og foregår i Halmstad 24. – 26. august 2007. Halmstad kan i 2007 fejre sit 700-års jubilæum. Temaet for dagene er Grænselandet. Der kan læses mere om begivenheden på www.genealogi.se Danmark vil også i 2007 være repræsenteret på de Svenska Släktforskar dagar.

Personalhistorisk Tidsskrift er med på standen med Danske Kulturtidsskrifter på de årlige danske bogmesser. I Århus i april måned og i København i november.

Hjemmesiden

Vores første hjemmeside blev opbygget i 1998 og vedligeholdt siden da af Elsebeth Paikin. I de første år var Elsebeth Paikin samtidig medlem af bestyrelsen og fungerede her som sekretær. Siden er Elsebeth Paikin udtrådt af bestyrelsen, men var heldigvis villig til fortsat at vedligeholde hjemmesiden som foreningens webmaster. Allerede det første år var hjemmesiden godt besøgt, og det viste sig hurtigt, at flertallet af nye medlemmer kom til via den elektroniske indmeldelse, ligesom bestilling af vore publikationer kom ind på samme måde. Det er et krævende job at være webmaster, og Samfundet har været heldig, at Elsebeth Paikin i så mange år har investeret så meget af sin tid på at fodre hjemmesiden med nye informationer. En stor og velment tak skal lyde til Elsebeth Paikin for de mange års trofaste indsats.

I dag har vi fået en introduktion til den nye hjemmeside, som er opbygget af Charlotte S.H. Jensen. Fra Samfundets side er vi meget taknemmelige for den arbejdsindsats Charlotte her har ydet. Formidling via Internettet er i dag et nødvendigt og uundværligt supplement til bøger, tidsskrifter og andet. Redaktionsgruppen har tilbudt at stå for den del af vedligeholdelsen, som vedrører Personalhistorisk Tidsskrift.

Hvem Forsker Hvad

HFH's økonomi er i vældig god gænge, så god at HFH i dag står med en temmelig stor formue. De tre udgiverforeninger – DIS-Danmark, Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger og Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie har på flere møder med repræsentanter for de tre organisationer drøftet muligheden af at anvende en del af denne formue til et fælles projekt, som ville være til gavn for medlemmerne. Der har været forslag om en fælles »Genealogisk Portal« samt forslag om en affotografering og indexering af »Københavns Politis Registerblade«, som derefter skulle lægges på en CD-Rom. Indtægterne fra salg skulle så tilgå HFH's formue til eventuelt nye projekter. Endvidere forslag om anvendelsen af en del af formuen til et formaliseret samarbejde mellem de tre foreninger ved afholdelse af nordiske møder og til fælles kursusvirksomhed samt udgivelse af en fælles slægtsforskningsbog for de nordiske lande. Der er ingen beslutninger taget endnu. De tre udgiverforeninger holder møde i juni måned for videre drøftelser.

Der har i 2006 været en nedgang af abonnenter på Hvem Forsker Hvad fra 1037 til 956.

Samfundets bestyrelse har på et nyligt møde gennemgået og godkendt HFH's regnskab for 2006, som viser et overskud på kr. 7.172.

Arkivalieronline

Kendte fejl, der er konstateret mht. kirkebøger på Arkivalieronline, er alle rettet. Omfilmning sker, når det vurderes, at Arkivalieronline kan forbedres ved en nyfilmning af de originale kirkebøger. En del kirkebøger fra sogne i Frederiksborg Amt er blevet omfilmet. Mht. folketællinger er rettelser påbegyndt. Der er oprettet en særlig supporttelefon, der er åben fra kl. 10.30-11.30 og 13.00-14.00. Telefontiden er både en forbedring for brugerne og for personalet.

Kirkebøgerne 1892-ca. 1925 er blevet digitaliseret, og det forventes, at udlægningen starter i år.

Folketællingen 1890 er omfilmet og kan snart forventes tilgængelig. Brugerønsker om udlægning af kirkebøger fra de anerkendte trossamfund samt fra Færøerne og Grønland vil tidligst blive opfyldt om 2 år. Det kan forventes, at der laves en bedre information på engelsk vedrørende central information om brugeroprettelse.

Afslutning

Det er et stort ønske fra Samfundets side at udbygge samarbejdet med DIS-Danmark og SSF (Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger). Selvom vi er tre foreninger med hver sit særpræg, når det blandt andet gælder alder, opbygning og organisation, vil der være mange områder, hvor vi kan trække på samme hammel. Vi mener, at en fælles genealogisk portal på nettet vil være et første skridt til et frugtbart og naturligt samarbejde til gavn for vore medlemskredse.

Til slut skal lyde en tak til Samfundets medlemmer – uden medlemmer intet Samfund. Vi opfordrer som vanligt til gode idéer og positiv kritik. Tak ligeledes til samarbejdende organisationer og institutioner i ind- og udland.

Birgit Flemming Larsen

Dirigenten efterlyste bemærkninger til beretningen. En enkelt fremmødt spurgte, om der var nedgang i medlemstallet. Det var der ikke, men bestyrelsen har fremover vedtaget at optælle medlemmerne ved årets udgang samt lige før generalforsamlingen for at have en oversigt over betalende medlemmer på de to tidspunkter. Der var ingen yderligere bemærkninger. Beretningen blev godkendt.

Regnskab og fastsættelse af kontingent

Finn Grandt-Nielsen uddelte og gennemgik det reviderede regnskab, idet der blev gjort rede for ændringer i forhold til sidste års regnskab. Herefter blev budgettet for 2007 gennemgået.

Regnskabet og budget blev godkendt uden bemærkninger. Bestyrelsen foreslog uændret kontingent (250 kr.). Også dette blev godkendt uden bemærkninger.

Valg

På valg til bestyrelsen var Michael Bach, Birgit Flemming Larsen, Knud Prange, Peter Wodskou. Alle var villige til genvalg. De blev genvalgt.

På valg til revisorer var Tommy P. Christensen og Jens Worsøe. Begge var villige til genvalg. De blev genvalgt.

På valg til revisorsuppleant var Jørgen Mikkelsen, som ligeledes var villig til genvalg. Blev genvalgt.

Indkomne forslag

Der var ingen indkomne forslag.

Eventuelt

Spørgsmål fra forsamlingen om Samfundet kunne tage sig af problemet med tilbagelevering af de arkivalier, der blev scannet af Recall for Dansk Arkivselskab. De bør jo leveres tilbage til arkiverne og ikke ende et eller andet mærkeligt sted.

Finn Andersen beroligede spørgeren med, at der er lovgivning på området. Arkivalierne tilhører Statens Arkiver, og firmaet Recall har pligt til at levere dem retur.

Afslutning

Næstformanden takkede for god ro og orden og takkede dirigenten Poul Steen for at havde ledet generalforsamlingen. Næstformanden takkede igen Charlotte S.H. Jensen for den fine fremvisning af hjemmesiden.

Referent *Gitte Bergendorff Høstbo*

Resultatopgørelse og balance for 2006

Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie

Resultatopgørelse 2006

<i>Indtægter</i>	2006	2005
Kontingentindbetalinger ¹	188.194	203
Tilskud til Personalhistorisk Tidsskrift	20.000	15
Salg af bøger og hefter	7.693	11
Renter	1.856	2,6
Portorefusion	<u>2.005</u>	<u>2,5</u>
<i>Indtægter i alt</i>	219.748	234
<i>Udgifter</i>		
<u>Personalhistorisk Tidsskrift</u>		
Trykning	125.190	130
Forsendelse	48.336	48
Øvrige omkostninger	3.823	12,4
PR	<u>1.178</u>	<u>1,2</u>
	178.527	192
<u>Bøger og hefter</u>		
Trykning, indkøb og opbevaring	4.788	4
Forsendelse og medlemsadministration	<u>6.691</u>	<u>7</u>
	11.479	11
Møder og rejser	21.363	20
Administration	23.336	27
Gebyrer	2.490	1
Kontingenter	<u>1.142</u>	<u>1</u>
	48.331	49
<i>Udgifter i alt</i>	238.337	252
<i>Årets driftsresultat</i>	-18.589	-18

Balance pr. 31. december 2006

<i>Aktiver</i>	2006	2005
Likvid beholdning (inkl. hensættelser) ²	111.522	176,7
Tilgodehavender ³	<u>7.279</u>	<u>7,6</u>
<i>Aktiver i alt</i>	118.741	184
<i>Passiver</i>		
Forudbetalte kontingenter	52.263	13
Skyldige omkostninger ⁴	5.571	91
Hensættelser	70.000	70
<i>Egenkapital</i> – saldo primo 2006	9.556	
Årets underskud	<u>-18.589</u>	
Saldo ultimo	<u>-9.153</u>	<u>10</u>
<i>Passiver i alt</i>	118.741	184

Måle, den 3. april 2007

Samfundets regnskab for 2006 er revideret, hvorved er konstateret, at de i foranstående resultatopgørelse og balance angivne beløb er korrekt overført i overensstemmelse med »kassebog« og bankopgørelser.

Kalundborg den 7. maj 2007
Jens Worsøe (sign.)

Malmö den 7. maj 2007
Tommy P. Christensen (sign.)

1. 980 betalende medlemmer.

2. Girokonto 525, bankkonto 4.684 og opsparingskonto 106.313.

3. Uafregnet bogsalg 1.336, forudbetalt boglager 1.467 og 1 kontingent 200 samt moms 4.216.

4. Administration 5.379 og bogkøb 192.

Nyt fra Norden

Af Birgit Flemming Larsen

Finland

Sukutiето nr. 2, 2007

Genealogiska Samfundet i Finland kunne fejre sit 90-års jubilæum den 30. januar 2007. Samfundet har fået ny formand, Markku Kuorilehto, og i sit jubilæumsforedrag talte den nye formand om fremtidsudsigterne for foreningen. Uddannelse står højt på programmet. Samfundet vil satse på en ensartet uddannelse på landsplan for undervisere i slægtsforskning. Der skal ligeledes sættes på kvaliteten af slægtsbøger og artikler om genealogi.

Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie ønsker til lykke med jubilæet og velkommen til den nye formand.

Nordgen-mødet i 2007 finder sted i Finland i forbindelse med den Finlandssvenska Släktforskarkonferens 19. – 21. oktober.

Norge

Norsk Slektshistorisk Tidsskrift

Norsk Slektshistorisk Tidsskrift er blevet godkendt som videnskabelig publiceringskanal. Dette indebærer bl.a., at ansatte ved norske universiteter og højere læreanstalter får points for artikler, som publiceres i tidsskriftet.

Slekt og Data nr. 2, 2007, Temanummer: Sygdom og Nød

I Slekt og Data nr. 2, 2007 findes en artikel om Den Spanske Syge – den verdensomspændende influenzaepidemi, som hærgede i årene 1918 og 1919. Artiklen er baseret på resultater fra en doktordisputats af S.E. Mamelund fra Økonomisk Institut ved Oslo Universitet om de demografiske konsekvenser af den spanske syge i Norge.

Endvidere findes artikler om Den Sorte Død i Europa 1347-1351, om skibsforslis samt om et uhyggeligt drab i Elverum i 1718 på en seks-årig dreng. Gerningsmanden var en kun 15 år gammel dreng, som »på grund af sin ungdom og uforstand« fik lov til at beholde livet og i stedet blev dømt til at arbejde på Børnehuset i København på livstid.

Udover temaartiklerne, orientering om Bergen Byarkiv, og hvad man

finder dér af interesse for slægtsforskeren. Se www.bergen.kommune.no/byarkivet og www.oppslagsverket.no

Endelig skal nævnes omtale af »Norgesprojektet«. Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige har startet et nyt projekt »Family Reconstitution«, som omfatter kilder fra hele verden. »Norgesprojektet« er en del af dette med formålet at binde alle familier i Norge sammen. Man gennemførte et pilotprojekt i 2006 med et enkelt fylke, hvor bygdebøgerne fra området blev digitaliseret – eller rettere sagt, der blev udarbejdet akkumulerede navneregistre. Det er hensigten at få udarbejdet registre for alle bygdebøger i Norge, som senere skal samkøres til et stort register.

Sverige

Diskulogen, Juni 2007

DIS-Sverige har fået ny formand, idet Olof Cronberg har overtaget jobbet efter Sture Bjelkåker. Vi ønsker Olof Cronberg held og lykke med den nye opgave.

DIS-Sverige har indledt et nyt samarbejdsprojekt med Genealogiska Föreningen. I første omgang drejer det sig om et tidsskriftsamarbejde, idet *Diskulogen* nu også udsendes til GF's medlemmer, og GF får spalteplass i *Diskulogen*. Endvidere vil man på sigt arbejde for at få digitaliseret GF's samlinger.

Stockholms Stadsarkiv er i fuld gang med at digitalisere sine samlinger. Se www.ssa.stockholm.se

Släkthistorisk Forum nr. 3, 2007

I Släkthistorisk Forum nr. 3, 2007 findes en artikel om den protestantiske kirkegård i Rom, hvor bl.a. mange englændere ligger begravet, men også tyskere, svenskere og danskere. Se www.protestantcemetery.it

For danskernes vedkommende er udgivet en lille bog af Inge-Lise og Steen Neergaard: *Vi kom fra Danmark. Danske Gravsteder på den ikke-katolske kirkegård i Rom.*

Orientering om planerne for en »Sveriges Gravbok«, der er et landsdækkende projekt baseret på de digitale gravregistre fra Sveriges kirkegårdsforvaltninger.

Der kan søges i svenske kirkebøger 1860-1905 på SVAR's hjemmeside www.svar.ra.se

Svend Cedergreen Bech

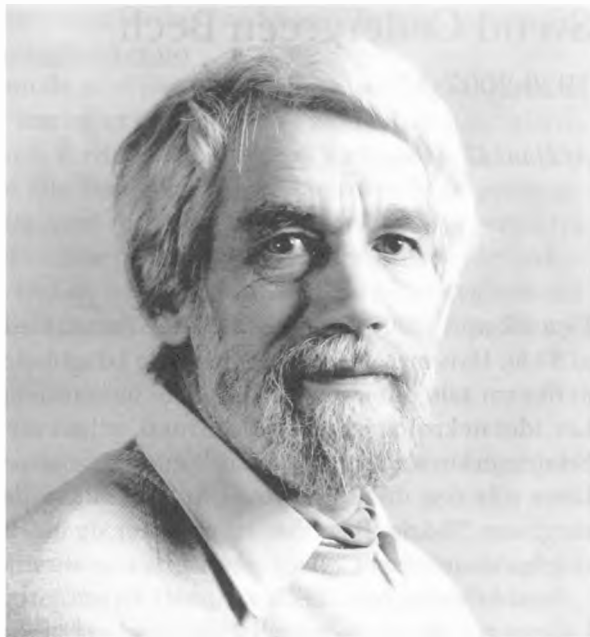
1920-2007

Af Hans H. Worsøe

Den 13. april 2007 døde historikeren Svend Cedergreen Bech i en alder af 87 år. Hvis man læste nekrologerne i dagbladene, fik man det indtryk, at der var tale om en pæn, men ikke ualmindelig karriere for en historiker, idet nekrologerne begyndte med, at han var student fra Københavns Studenterkursus i 1949 og cand. mag. ti år senere. Den opmærksomme læser ville dog nok studse over, at han blev student som 29-årig og cand. mag. som 39-årig. Bag disse tal gemmer sig imidlertid en væsentlig del af nøglen til at forstå Cedergreen Bech som menneske.

Svend Cedergreen Bech var født i Grønbjerg, Nr. Omme sogn i Ringkøbing amt, og da faderen i 1926 havde erhvervet et husmandssted, var det naturligt, at sønnen straks efter konfirmationen blev beskæftiget ved landbruget. I de følgende 10 år var han landbrugsmedhjælper. Imidlertid kom han i vintrene 1941-44 på Askov højskole, hvor han blev optaget af internationalt hjælpearbejde og derefter deltog i genopbygningsarbejdet i Nordnorge og Finland. Under den efterfølgende ansættelse i Mellemfolkeligt Samvirke læste han til student og tog i 1953 faglærereksamen i dansk og historie fra N. Zahles kursus, hvorefter vejen gik videre til universitetet. Efter kandidateksamen i 1959 blev han ansat på Zahles Seminarium, sidst som studielektor, indtil han i 1974 blev hovedredaktør af 3. udgave af *Dansk biografisk leksikon*. Det blev her, han kom til at yde den indsats, der vil bevare hans navn, og som er højt værdsat af danske slægts- og personalhistorikere. Der blev i 3. udgave gennemført en række ændringer og forbedringer: flere kvinder, flere erhvervsfolk, flere personlige oplysninger om de biograferede (ikke kun de faglige oplysninger), og slægtsoversigterne blev nu opstillet i tavler og ikke som tekst. Han insisterede på at afslutte værket med et fællesregister til alle udgaverne samt Dansk biografisk Haandleksikon og havde håbet på at følge det op med et ægtefælleregister, som han havde samlet stof til. Men Gyldendal mente vist, at værket allerede havde kostet dem penge nok. Udgivelsen blev gennemført efter tidsplanen, hvilket vidner om hans effektivitet som redaktør og et godt samarbejde med forlagsredaktør Allan Brusendorff og forfatterne, hvilket undertegnede kan bevidne. Ved af-

Svend Cedergreen Bech (1920-2007) på sin 80-års fødselsdag. Foto: Rigmor Mydtskov.



slutningen i 1984 var der stadig ca. 1500 levende blandt de biograferede, som Cedergreen Bech hævdede alle at kunne huske udenad. Derfor kunne han ved at læse avisernes nekrologer samle et *Datasupplement til Dansk biografisk leksikon 1984-1995* og derefter bidrage med årlige supplementer i *Personalthistorisk Tidsskrift* indtil 2003. Han var fra 1981-1997 medlem af Samfundets bestyrelse, hvor vi havde megen glæde af hans ekspertise. På anbefaling af Carlsbergfondet blev han, som eneste mand, medlem af Komitéen til Udgivelse af *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, hvilket fra Carlsbergfondets side må ses som en stor anerkendelse af hans indsats. I 1982 fik han tildelt Søren Gyldendal-Prisen, og han var desuden ridder af Dannebrog.

Ved siden af sit lektorjob og senere redaktørarbejdet fik han også et stort og anerkendt historisk forfatterskab fra hånden. Han bidrog således med bind 6 (*Reformation og Renæssance*) og bind 9 (*Oplysning og Tolerance*) til *Politikens Danmarkshistorie* samt bind 3 (*Storhandelens by 1728-1830*) til *Københavns Historie*. Mest kendt er hans bog *Struensee og hans tid*. Selvom der senere er kommet flere bøger om Struensee, kan den stadig betragtes som en klassiker om både personer og samtiden, som den tegner et indgående billede af, blandt andet på grundlag af bevarede brevsvekslinger. Bogen er fra 1972, men blev genoptrykt med enkelte til-

føjelser i 1989. Af og til vovede Cedergreen Bech sig også udenfor fagets snævre grænser, bl.a. med bindet om sin hjemstavn *Vestjylland i Gylden-dals Egnsbeskrivelser* 1988.

Det var helt i hans ånd, at man ved hans begravelse i stedet for blomster blev bedt om at betænke Kvindernes U-landsudvalg.

Svend Cedergreen Bech var gift med kunsthåndværker Maren Elisabeth (Lis) Macholt Truelsen, som døde 27. aug. 2005.

Anmeldelser

Bonderup, Gerda, Jørgen Mikkelsen og Lisbeth Skjernov (red.): »af yderste Vigtighed for det hele Borgersamfunds Tryghed«. Medicinalberetninger og deres anvendelsesmuligheder i historisk forskning. Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 2005. 491 sider. ISBN 87-7500-196-9. Pris 300 kr.

Medicinalberetninger er redegørelser om de lokale sundhedsforhold, som de danske læger siden 1803 har haft pligt til at udarbejde med henblik på at dokumentere sundhedsforholdene i Danmark. Disse redegørelser indeholder bl.a. oplysninger om hvilke sygdomme, der raserede, og hvor mange vaccinationer, der blev foretaget. Ved at benytte medicinalberetningerne kan forskere finde mange interessante oplysninger om, hvordan befolkningens sundhedstilstand har været i netop deres geografiske eller tidsmæssige interesseområde. Bogen *»af yderste Vigtighed for det hele Borgersamfunds Tryghed«* indeholder en introduktion samt otte artikler, hvori forskellige aspekter af medicinalberetningerne og deres historie gennemgås.

Det første kapitel fungerer som introduktion til emnet. Gerda Bonderup gennemgår årsagerne til medicinalberetningernes indførelse, og hun ser på, hvilke typer af læger der fandtes. Hun fortæller endvidere om, hvilke instanser disse indberetninger skulle igennem. Der ses også på forskellige kilder til lignende tidligere indberetninger, og der gives en kort forklaring på sygdomsopfattelsen, før man fik kendskab til bakterier og vira.

Den første artikel – *»Veneriske, skørbutiske og andre farlige, især smitsomme Sygdomme«* – de tidlige medicinalberetninger og deres forløber« af Grethe Banggaard –

handler om de tidlige medicinalberetninger. Forfatteren ser på tiden i begyndelsen af 1700-tallet, hvor det danske sundhedsvæsen begyndte at blive dannet samt på de forskellige typer indberetninger fra før 1803. Der fortællendes også om, hvilke metoder man havde til sygdoms- og epidemibe-kæmpelse. Desuden gives der idéer til, hvorledes man kan finde detaljerede oplysninger om lokale sygdomsforhold ved at supplere Sundhedskollegiets arkiver med amtsarkiverne. Den sidste del af artiklen bruges på at gennemgå flere forskellige eksempler på de tidlige medicinalberetninger fra deres indførelse i 1803 til 1813.

Den anden artikel – *»Lægeberetninger og koppeforebyggelse«* af Gerda Bonderup – gennemgår også medicinalberetningernes tidlige år. Hun ser nærmere på forebyggelsen af kopper med vaccination, og hun gennemgår desuden vaccinenes tidlige historie, herunder dens opfindelse, myter omkring kopper og dens årsager og koppervaccinens gennembrud i Danmark.

Den tredje artikel – *»Grasserende børnesygdomme – regionale studier i medicinalberetninger i tidsrummet 1804-1849«* af Jesper Ratjen – omhandler medicinalberetninger fra tre forskellige 5-års serier i 1800-tallet fra to udvalgte egne. Forfatteren ser på, hvilke børnesygdomme der var mest udbredte, og på forskellen af smittede og overlevende i hhv. byerne og på landet. Han konkluderer, at der var stor forskel på hvor mange børn, der overlevede sygdommen, alt efter om man boede på landet eller i byerne. Generelt var der tendens til, at landfolk ikke søgte læge, og at deres børn derfor var langt mere tilbøjelige til at dø af børnesygdomme.

Den næste artikel – *»Ulykkelige hændel-*

ser – belyst med nogle af de ældste medicinalberetninger« af Lisbeth Skjernov – ser på, hvilke former for ulykker der oftest blev indberettet, herunder antallet af selvmord, vådeulykker, druknede, dødfundne, kvalte og kvæstede. Disse oplysninger bidrager sammen med sygdomsindberetningerne til et mere nuanceret billede af, hvordan folk omkom i 1800-tallet. De viser også, hvordan folk forholdt sig til personer, der havde brug for genoplivning, og hvordan det rent lovmæssigt var nødvendigt at tvinge folk til at hjælpe de nødstedte.

Den femte artikel – »De praktiserende læger i 1800-tallet« af Nick Nyland – omhandler de læger, der stod for medicinindberetningerne. Der ses på lægernes levevilkår; herunder antallet af patienter, indkomsten og konkurrencen mod andre læger. Desuden undersøges lægernes behandlingsmuligheder, og der ses nærmere på medicinalberetningerne fra en bestemt læge.

Sjette artikel i værket – »Et liv i det offentlige sundhedsvæsens tjeneste – stiftsfysikus Jens Georg Lind og hans medicinalberetninger« af Jørgen Mikkelsen – behandler en enkelt læges udførlige medicinalberetninger og hans meninger om sundhed og sygdomme.

Den syvende artikel – »Det færøske lægevæsen ca. 1840-1860« af Stella Borne Mikkelsen – omhandler lægernes arbejdsvilkår på Færøerne, som også hørte under det danske Sundhedskollegium. Forfatteren ser på levevilkårene, de danske lægers opfattelse af det færøske folk og hvilke sygdomme og andre dødsårsager, der fandtes på øerne.

Den ottende og sidste artikel – »Fattigvæsenet i hertugdømmet Slesvig i 1859'erne – lægernes sociale embedsopgaver og arbejdsvilkår i landdistrikterne« af Gerret Liebing Schlaber – analyserer fattiglægernes livs- og arbejdsvilkår ved hjælp af medicinalberetningerne. Slesvig havde en særstilling i forhold til resten af det danske rige, og sundhedsvæsenet blev styret af det Slesvig-Holstenske Sanitetskollegium.

Samtlige artikler efterfølges af en række kildeafskrifter, der belyser artiklens emne, og som kan inspirere til læsning af de mange originale medicinalberetninger på landets arkiver. Desuden indeholder bogen en ordliste med forklaringer af nogle af de medicinske termer, der bruges i artiklerne og kildeafskrifterne.

Bogen henvender sig primært til personer med interesse for sundhedsforholdene i bestemte egne af Danmark; men den giver også forslag til, hvordan man kan bruge medicinalberetningerne som kilde til andre sociale forhold. F.eks. kan man ud fra kilderne se, hvordan lokalbefolkningen forholdt sig til en udefrakommende »officiel« læge i modsætning til den lokale kvaksalver, som de var vant til. Medicinalberetningerne kan også bruges til at få indsigt i, hvordan lægerne forholdt sig til lægegerningen i praksis. Hvis man forsker i en bestemt egen og ønsker at få mere indsigt i de lokale forhold, så giver medicinalberetningerne en glimrende mulighed for det.

Bogens opbygning fra de mere generelle og indledende bemærkninger i de første par kapitler til de gradvist mere detaljerede emner, giver en glimrende indføring i medicinalberetningernes anvendelsesmuligheder. Der er taget højde for, hvordan læseren kunne tænkes at udnytte medicinalberetningerne, og hvert kapitels kildeafskrifter er fyldige og underbygger artiklernes emner. Bogen kan varmt anbefales.

Sanja Tuxen, cand. mag.

Bregnsbo, Michael: Caroline Mathilde, magt og skæbne. Aschehoug 2007, ISBN: 978-87-11-11856-6, indb., 304 sider, 299 kr.

Den 1. oktober 1766 blev den engelske prinsesse Caroline Mathilde gift med Christian 7., der var blevet konge i januar samme år. Brylluppet fandt sted ved stedfortræder i London, og dagen efter rejste Caroline Mathilde mod Danmark og et nyt liv – et liv, der skulle vise sig at blive meget kort og skæbnesvangert.

På biblioteket vil man placere bogen under personalhistorie, men Michael Bregnsbo placerer selv bogen i genren *politisk historie* fordi han har valgt en ny vinkel på Caroline Mathilde, nemlig at se hende som en begivenhed i danmarkshistorien, da hendes skæbne også handler om magt og udøvelse af samme.

Bogen er bygget op på en sådan måde, at vi får historien om Caroline Mathilde, herunder hendes forhold til Struensee, men bogen slutter ikke ved Caroline Mathildes død. Den binder en sløjfe og lader os følge de senere begivenheder, hvor hendes søn, i en alder af 15 år, tog magten i Danmark.

Forfatteren runder værket af med et udsyn til andre europæiske hoffer, så læseren kan danne sig et indtryk af livet ved et hof i almindelighed – og dermed få en anden forståelse af livet ved det danske hof. Der indledes med en fortælling om henholdsvis Caroline Mathilde og Christian 7.s baggrund, hvor læseren også bliver sat tilpas godt ind i samfundsstrukturen i både Storbritannien og Danmark med gode eksempler på ligheder og forskelle. Disse to kapitler er vigtige, når man senere skal forstå, hvordan Struensee kunne få så megen magt på så kort tid. At han kom til at arbejde for en mentalt ustabil konge satte ham i den gunstige situation, at han fik rig lejlighed til at afprøve sine ideer. Var han gået mere nænsomt til værks, kunne han formentlig være blevet ved magten betydeligt længere, end det blev tilfældet. Hele hans adfærd skaffede ham imidlertid nogle farlige fjender, og dermed lagde han grundstenen til sit fald.

At livet ved hoffet ikke var let og ligetil, redegøres der overbevisende for, og det må uden tvivl have været en omvæltning for Caroline Mathilde at komme til det danske hof efter at have haft en meget beskyttet barndom langt fra det engelske hof. Som dronning måtte hun finde sig i at få læst og tolket alle handlinger – og sladderer løb både lystigt og hurtigt. Hun skulle træde varsomt – hun var jo landets »moder«. Dette understreges af hendes regnskaber, hvor

af det fremgår, at hun brugte en del penge på velgørenhed.

Forholdet til ægtefællen blev aldrig godt, og selv om de i perioder havde det tåleligt, kom det efterhånden ofte til at handle om håndteringen af den vanskelige konge, så offentligheden ikke blev klar over, hvor slem hans tilstand i virkeligheden var. At hun endvidere havde kongens egen læge ved hånden, var på mange måder praktisk, og at der udviklede sig varme følelser mellem de to, var nok nærmest uundgåeligt. Caroline Mathilde var meget interesseret i børneopdragelse og nye opdragelsesmetoder, og hun læste meget, der senere kunne diskuteres med Struensee. Efterhånden som deres forhold blev mere intenst, foretrak de at opholde sig på slottet Hirschholm Slot, og selv om Struensee arbejdede mere og mere, havde de en form for familieliv. At de ikke var populære blandt den københavnske befolkning, fandt de efterhånden ud af – men at så tunge skyer trak sammen over hovedet på dem, var de tilsyneladende blinde for – selv om Struensee på et tidspunkt fik afværget et kup. Den største fejl, han begik, var nok, at han ikke havde militæret med sig. Den, der har militæret på sin side, har magten – og det viste sig tydeligt i januar 1772, da det endelige kup fandt sted.

Historien kendes af mange, og det er derfor sin sag at tage emnet under behandling. Ikke desto mindre er der gode grunde til at læse dette værk. Dels er det skrevet i et godt og flydende sprog, og dels holder Michael Bregnsbo en pæn og sober pen hele vejen. Der er ingen løftede pegefingre (eller dynen), ingen rørstrømsk kærlighedsforklaring – men en ny og spændende vinkel på historien fortalt med glimt i øjet.

Der er ofte en tendens til at ofre fodnoter på populærfremstillingens alter. Ulempen er, at læseren ikke har en chance for at gå til kilderne. Fordelen kan være en mere glat tekst uden afbrydelse. Michael Bregnsbo har dog løst problemet med de manglende fodnoter på en rigtig god måde. Et helt kapitel er helliget henvisninger, hvor

der refereres tilbage til de enkelte begivenheder med nøjagtige kildehenvisninger – et eksempel, der gerne må efterfølges af andre, tak.

Stella Borne Mikkelsen, arkivar, cand.mag.

Hansen, Bodil K: Familie- og arbejdsliv på landet, ca. 1870-1900, udgivet af Landbohistorisk Selskab 2006, 368 sider, ISBN 87-7526-202-9, pris 298 kr.

Bodil K. Hansens undersøgelse af ægteskabets dannelse, familieførelse og arbejdsliv med særlig henblik på ændringerne i kvindernes arbejde i perioden fra ca. 1870 til 1900 er en velskrevet dybdegående skildring af de store forandringer, folkene og især kvinderne på landet gennemgik i denne periode.

Bogens forfatter har valgt at dele bogen op i 8 kapitler, som hver omhandler forskellige indfaldsvinkler til områder som forandrede sig i denne periode. Bodil K. Hansen har valgt at indlede bogen med en læsevejledning til bogen samt en kort beskrivelse af landbosamfundets opbygning. Denne disponering gør, at også ikke-kyndige læsere på dette område bliver hjulpet godt i gang med bogen.

I de efterfølgende 2 kapitler beskæftiger Bodil K. Hansen sig med familien på landet – dvs. familiedannelse, ægteskab og seksualitet. I disse kapitler beskrives kvindernes roller, og hvordan ægteskabet både fra verdslige og gejstlige myndighed betragtes som en yderst central institution. Ligeledes skildres det, hvordan ægteskabet på landet i begyndelsen af denne periode mere var et arbejdsfællesskab end et kærlighedsægteskab. Endelig belyses det hvordan tendensen til at bosætte sig i udvidede familiehusstande formindskes med flere generationer sammen. Dette er et konkret eksempel på, hvordan overgangen fra det overvejende naturaliebaserede samfund til det markedsrettede greb ind og ændrede den indre husstandsmæssige ideologi og sammensætning. I bogens kapitel 4 beskrives husholdet og arbejdet på gårdene omkring 1870.

Kapitlet omhandler en bred vifte af emner lige fra beskrivelser og tegninger af hvordan gårdbygningerne udvikler sig, til hvilke opgaver folkene på gårdene udførte. I dette kapitel lægger Bodil K. Hansen vægt på at beskrive kønsrollemønstrene. Kapitlet beskriver også hvordan højskoleophold mere og mere vandt indpas hos landbobefolkningen. I og med højskolerne begyndte at tage udgangspunkt i, hvad der foregik på gårdene. Det betød, at de naturligt gled ind i bondemiljøet, samtidig med at eleverne blev oplyst og indført i større livs- og samfundsmæssige sammenhæng.

Endelig beskrives hvordan den kvindelige husflid fortrænges af industriernes fremvækst. Dette betyder, at kvindernes rolle i arbejdsfællesskabet ændre sig. Med det mere markedsrettede landbrug mistede kvinderne mændenes anerkendelse af arbejdet.

I bogens kapitel 5 og 6 beskriver Bodil K. Hansen, hvordan mejeriarbejdet ændrer sig fra at være en forarbejdning, kvinderne tog sig af i den enkelte husholdning til et håndværk som blev sat i system for til sidst at blive til en systematisk produktion i andelsmejerier, som mændene var leder for. Denne form for industrialisering af den animalske produktion medførte en grundlæggende omvæltning af de principper, der hidtil havde bundet husholdet sammen. Det betød afslutningen af en epoke, hvor kvinder på landet havde deltaget i et prestigefyldt produktivt arbejde.

I bogens 7. kapitel beskrives forholdet mellem husbond og tjenestefolk. Her viser Bodil K. Hansen, hvordan forholdet ikke kun var entydigt. For eksempel var tjenestefolkene pligtige til at underkaste sig husets særpræg ifølge tyendeloven. Det betød bl.a. at det var en fordel at have lidt kendskab til gården, inden man som tjenestefolk indgik en aftale. I kapitlet beskrives også den økonomiske forskelsbehandling af karle og piger.

Forfatteren slutter af med en generel opsamling af bogens indhold og et bud på hvilke andre områder, som kunne være in-

teressante at se nærmere på – her nævnes foreningslivet. Bodil K. Hansen har brugt en bred vifte af kildemateriale til at belyse de problematikker, som hun tager op i bogen. Som eksempler kan nævnes folketællingerne i 1870 og 1900, diverse kirkebøger, domstols- og politiprotokoller, private breve mv. Materialet er ikke kun behandlet overordnet, men også ned i mikroplanet med de enkelte familiers og personers ændrede forhold. Denne meget brede vifte af kilder og brugen heraf gør bogen spændende læsning, ligesom man som læser føler sig velinformeret.

Bodil K. Hansen har valgt at benytte en del illustrationer i bogen. Hun har dog formået at holde antallet på et passende niveau, således at bogen fremstår både videnskabelig og levende. Generelt må bogen siges at komme vidt omkring både tids- og emnemæssigt. Bogen giver en dyb indsigt i mange af de forhold, de fleste af vores forfædre har gennemlevet på en tid, hvor flertallet af befolkningen boede på landet. Bogen er anbefalelsesværdig læsning for såvel den professionelle som for den glade amatør.

*Jeanette Jensen
Cand.Sceint.oecon.*

Johnsen, Axel: Dannevirkeænd og Ejderfolk. Den grænsepolitiske opposition i Danmark 1920-1940. Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, nr. 49, Flensborg, 2005, ISBN 87-89128-46-7. Indb., ill., 570 s. 248 kr.

I den almindelige opfattelse betød fastlæggelsen af 1920-grænsen efter folkeafstemningen i Nordslesvig og Sønderjyllands genforening med Danmark, at grænse spørgsmålet set med danske briller hermed havde fundet sin permanente løsning – en løsning, som overlevede både den nazistiske magtovertagelse i 1933 og Tysklands sammenbrud i 1945. Med et gammeldags sprogbrug kunne man sige, at »rigets grænse går, hvor folket har sit skel«. At situationen bedømtes anderledes set fra Tyskland, hvor Weimar-republikken på intet tids-

punkt anerkendte den nye grænsedragning, og at risikoen for en grænseændring var reel under besættelsen, er en anden sag.

Imidlertid bestod der i hele mellemkrigsperioden (og i årene derefter) en aktiv dansk opposition til, at det sønderjyske spørgsmål nu havde fundet sit endelige ståsted. Mens Grænseforeningens arbejde for de dansksindede i Sydslesvig, som især rettede sig mod Flensborg-området, skete for at bistå et nationalt mindretal i en anden stat, og hvor det afgørende for at tilhøre dette mindretal var sindelagskriteriet, opererede den grænsepolitiske opposition ud fra et helt andet paradigme – nemlig at det afgørende var afstamning, at Danmark havde en historisk hjemlet ret til hele Sydslesvig ned til Ejderen (eller til Dannevirke), og at det var op til den rigsdanske befolkning at fastholde denne ret. Grænseoppositionens arbejde var i særlig grad rettet mod de sydligste områder i Sydslesvig omkring byerne Slesvig, Ejdersted og Tønning, hvor danskheden kun i meget begrænset grad eksisterede. Men dette spillede en mindre rolle. Om man talte dansk eller bekendte sig til dansk kultur var i én udlægning af det paradigme, som grænseoppositionen førte i marken, uden betydning, når blot ens slægt var hjemmehørende i det gamle hertugdømme Slesvig.

Om denne opposition har museumsinspektør Axel Johnsen nu skrevet et velskrevet og omfangsrigt værk, som gennemgår denne oppositions historie fra starten i 1920. Opposition var vel ikke talstærk, men den rådede over velartikulerede personligheder både fra den akademiske og fra den folkelige verden, både i og udenfor Grænseforeningen, som støttede dens arbejde. Efter begyndelsen i Weimar-republikkens første år, hvor inflation og uro fik mange i Sydslesvig til at orientere sig mod danskheden, fulgte den stabile periode fra ca. 1923/24 og frem til Det tredje Riges opståen, som igen betød, at oppositionen gik i offensiven og proklamerede Ejder-linien som målet for det grænsepolitiske arbejde.

Forfatteren etablerer en lige linie (s. 497) fra det grænsepolitiske arbejde i Sydslesvig i mellemkrigsårene og op til den grænsepolitiske strid i den første efterkrigstid, hvor statsminister Knud Kristensen i sin Toftlund-tale proklamerede, at »Sydslesvig genvundet – det er kampens mål« – men hvor enden blev, at grænsen lå fast, og at sindelagsprincippet og ikke afstammingsprincippet fortsat var det bærende element. Det forblev det at være i forbindelse med København-Bonn-aftalerne fra 1955, som regulerede begge mindretals forhold.

Synsvinklen er således snævert rettet mod udviklingen i Slesvig, forstået som Sønderjylland både nord og syd for grænsen. Det er uomtvisteligt, at en bredere anlagt gennemgang, som også havde inddraget de grænsepolitiske synspunkter i Danmark, ville have sprængt rammerne for denne fremstilling. Men konsekvensen af kun i begrænset omfang at inddrage den rigsdanske politik i perioden er, at de realpolitiske muligheder for at få fremtvunget den udvikling, som grænseoppositionen arbejdede for, ikke belyses. Det er således betegnende, at forhandlinger i Folketinget om grænsepolitikken kun berøres substantielt en gang, nemlig i omtalen af et møde i Udenrigspolitisk Nævn den 24. november 1937 (pp. 434ff.), hvor forfatterens interesse især samler sig om de nævnsmedlemmer, som så positivt på grænseoppositionens arbejde.

Men ikke desto mindre udgør dette arbejde et velkomment bidrag om et upåagtet aspekt af Sønderjylland historie efter 1920. Et farverigt galleri af personer, som i dag stort set er ukendte, præsenteres. F.eks. gårdejer Peter Lassen fra slægtsgården i Strukstrup på Angel-halvøen nord for Slesvig by (den sydligste danske bondegård i Slesvig), der som formand for »Den slesvigske Forening i Gottorp amt« utrætteligt arbejdede for hele Slesvigs genforening med Danmark – uanset om foreningens medlemmer talte plattysk eller frisisk; Jutta Skrumsager Madsen, som med afsæt i det af hende ejede forsamlingshus »Slesvighus«

i Slesvig by søgte at fremme et dansk mindretal, som klart bekendt sig til dansk sprog og kultur; og forfatteren Thorkild Gravlund med sine sælsomt antikverede stats- og grænsepolitiske synspunkter.

Der er som sagt tale om en omfangsrig fremstilling, som imidlertid præges af temmelig omstændelige gennemgange af møder etc.; man kunne have ønsket sig, at forfatteren i stedet havde brugt plads på at redegøre for den idéhistoriske baggrund for grænseoppositionens arbejde. I forfatterens gennemgang tager denne sig for nogle aktivisters vedkommende ud som en særegen ideologi bestående af overvejelser om Danmarks historiske ret til hele Slesvig med de mindelser, det giver, til nationalitetsskampen i 1800-tallet, kombineret med tankegods, som alt for meget minder om en samtidig anden ideologi.

*Peter Hertel Rasmussen
Ministerråd, cand.mag.*

Kjældgaard, Lasse Horne: Sjælen efter døden – Guldalderens moderne gennembrud. 341 sider. Gyldendal 2007, ISBN 9788702048179

Der er ikke nogen sjæl efter døden. Dette, tilsyneladende ukontroversielle, synspunkt blev fremført af den senere filosofiprofessor Hans Brøchner (1820-75). I 1841 da Brøchner luftede sine ideer, var det imidlertid eksplosivt, og bestridelse af dette kristne dogme var strafbart. Brøchners uforsigtige omgang med begreberne fik som konsekvens, at han blev udelukket fra sin afsluttende teologiske eksamen.

Brøchner stod nu ikke alene med sine synspunkter, og som det fremgår af Lasse Horne Kjældgaards bog, var der flere, for hvem spørgsmålet om en udødelig sjæl spillede en central rolle bl.a. fire prominente personer i den såkaldte danske guldalder, som han har skrevet en i øvrigt god bog om.

Spørgsmålet om sjælen efter døden virker måske lidt antikveret og verdensfjernt i 2007, og bogen handler ikke om det rimelige eller urimelige i dommen over Brøch-

ner, men til gengæld er det en undersøgelse af den åndelige krise med implikationer for kunst, teologi og filosofi, som Brøchners udtalelser kan ses som et symptom på. Ved at fokusere på fire af den sene guldalders koryfæers syn på den udødelige sjæl opnår forfatteren at bringe os ny og spændende viden om den guldalder, som mange af os tror, vi kender til bunds. Allerede bogens undertitel: guldalderens moderne gennembrud antyder Kjældgaards projekt, nemlig at det moderne gennembrud, som almindeligvis tilskrives Georg Brandes og 1880'erne måske i virkeligheden kan rykkes tilbage til den guldalder, som Brandes afskrev.

Der er ikke tale om en traditionel biografi, og alligevel får vi i »Sjælen efter døden« en masse ny viden om bogens hovedpersoner, der alle hørte til på guldalderens københavnske parnas. Det drejer sig om Poul Martin Møller, der bl.a. var Søren Kierkegaards filosofilærer, dernæst om biskop Martensen, hvis omdømme selv samme Kierkegaard eftertrykkeligt har spoleret, derudover er det en anden af Kierkegaards kombattanter, nemlig æstetikprofessor J. L. Heiberg og slutteligt tages Kierkegaard selv under behandling. Derved oprulles en grundtig undersøgelse af, hvordan den æstetiske tænkning og litterære praksis udviklede sig og delte vandene.

Den i sin samtid højt respekterede Heiberg tænker sig i sine teorier ud på den anden side af kristendommen. Samtiden befandt sig i en krise, og den evne til at skaffe vished om livet efter døden, som kunsten og religionen tidligere havde besiddet, besad de ikke længere og en udødelighedsgaranti var blevet utroværdig. Tilbage var, ifølge Heiberg, kun filosofien, som det eneste, der kunne tilfredsstille vishedsbehovet, og her understreges Heibergs store inspirationskilde den tyske filosof Hegel. For Heiberg var det evige liv ikke at forstå i den traditionelle kristne forstand, men som en særlig tidløshed, der manifesteredes i den dennesidige tilstand. Heiberg formåede dog imidlertid at pakke synspunkter, der var mindst ligeså blasfemiske som Brøch-

ners, ind i hegelsk inspireret terminologi, hvorfor det lykkedes ham at undgå at blive straffet for sine kætterske synspunkter.

Mindre hegelsk og mindre radikalt end Heiberg placerer Poul Martin Møller sig, der i Kjældgaards skildring står som den, der forsvare det traditionelle indhold i udødelighedslæren og kunstens betydning. Kunsten havde i Møllers vision en mission som vidnesbyrd om den virkelige verdens utilstrækkelighed og som budbringer om den hinsides herlighed. Hvis udødelighedslæren var en synkende skude, som Møller mente, klamrede han sig selv til vraget, mens Heiberg hjalp til med at kæntre det, som Kjældgaard billedligt formulerer det.

Heiberg flankeres imidlertid af den næsten lige så navnkundige biskop Martensen, der som bekendt påkaldte sig Søren Kierkegaards vrede, da han omtalte sin biskoppelige forgænger Mynster som sandhedsvidne. Kierkegaards harme over dette er aldrig blevet glemt, men mindre kendt er nok, at Martensen i diskussionen omkring udødelighedslæren stod i ledtog med J. L. Heiberg, og gjorde et ihærdigt forsøg på at tilpasse indsigterne hos Hegel og Heiberg i forhold til kristendommen. Til forskel fra Heiberg mente Martensen som teolog dog, at ånden måtte fortolkes teistisk, mens Heiberg anså den for en humanistisk størrelse. Af gode grunde havde Martensen svært ved at acceptere konsekvenserne af både Hegels og Heibergs tænkning, fordi man kastede både kunst og religion i kloakken. Ikke desto mindre indtraf der senere en slags forbrødring mellem Heiberg og Martensen, hvorfor de store forskelle mellem dem i dag er glemt.

Bogens sidste kapitler er viet til Søren Kierkegaard, som dermed får det sidste ord om sjælen efter døden. Spørgsmålet lå ikke overraskende også Kierkegaard på sinde, og i alle hans pseudonyme skrifter reflekteres udødelighedslæren. Kierkegaard var bl.a. opmærksom på, at selve problematiseringen af udødelighedslæren var første skridt mod dets afskaffelse, og han afviser desuden alle objektive holdepunkter for

udødeligheden, hvorved den evige salighed bliver til en hypotese, der ikke kan bevises objektivt. Kierkegaard gjorde således spørgsmålet til et eksistentielt anliggende og fragtede det dermed over i det 20. århundredes tænkning.

Sjælen efter døden er en omarbejdet udgave af en ph.d. afhandling, og bogen kræver både koncentration og tålmodighed af sin læser, for eksempel når den tyske filosof Hegels tanker udlægges, der er da også passager i bogen, der er for lange. For eksempel kunne udlægningen af Martensens projekt med fordel have været kortere, især når man ud fra bogens disposition sidder med en lumsk mistanke om, at Kierkegaard er helten, der får det sidste ord – det stiller uvægerligt de andre i et svagere lys og bekræfter den almindelige antagelse, at Kierkegaard pr. definition er den største. Trods disse små indvendinger, er det en god bog, der i kraft af sin grundighed får røkket ved forestillingen om den sene guldalder som ren biedermeier-tomgang, og at perioden også kan ses som en forløber for det moderne gennembrud.

*John V. Jensen, museumsinspektør
Museet for Varde By og Omegn.*

Knudsen, Peter Øvig: Blekingegadebanden. Den danske celle, bd. 1. Gyldendal, 2007. 435 sider, ill. ISBN 978-87-02-04369-3. Pris: 299 kr.

»Dette er en dokumentarisk beretning. Teksten er ikke på nogen måde baseret på forfatterens fantasi, men udelukkende på et stort antal skriftlige og mundtlige kilder«. Med disse besværgende ord indleder Peter Øvig Knudsen sit to-bindsværk om »Danmarkshistoriens mest effektive og professionelle kriminelle gruppe«. Fremstillingen viser til fulde, at virkeligheden undertiden kan overgå selv den mest fantasifulde forfatters tanke-spind. Så man kan kun glæde sig over, at Peter Øvig Knudsen holdt fast ved sit oprindelige projekt og ikke lod sig overtale af en tidligere kollega, der opfordrede ham til i stedet at skrive en thriller på grundlag af Blekingegadesagen.

Peter Øvig Knudsens projekt handler ikke blot om at beskrive Blekingegadebandens kriminelle aktiviteter og politiets indsats for at opklare disse forbrydelser. Selv om han giver en indgående skildring af disse forhold, er han i højere grad interesseret i at undersøge det lange begivenhedsforløb, der gik forud for de spektakulære røverier, samt at afdække de holdninger og den særlige organisationskultur, der eksisterede i banden og dens moderorganisation Kommunistisk Arbejds-kreds (KAK), senere Kommunistisk Arbejdsgruppe (KAG). Første bind beskæftiger sig da også kun med perioden fra midten af 1960'erne til kort efter, at en af gruppens nøglepersoner, Holger Jensen, blev dræbt ved en trafikulykke i september 1980. I bogens indledende og afsluttende afsnit får læserne dog også en nervepirrende skildring af begivenhederne i forbindelse med arrestationen af de tilbageværende bandemedlemmer i 1989.

Flere af de mest prominente medlemmer af KAK fik – ligesom så mange andre af tidens venstrefløjsaktivister – deres politiske vækkelse i forbindelse med Vietnamkrigen og Verdensbankdemonstrationerne i 1970. Peter Øvig Knudsen påviser imidlertid, at KAKs grundlægger og chefideolog Gotfred Appel allerede i midten af 60'erne gik sine helt egne veje, idet han formulerede den såkaldte snylterstatsteori. Den gik ud på, at arbejderklassen i Danmark og andre vestlige lande kun havde opnået deres høje levestandard gennem en slags bestikkelse fra magthavernes og kapitalens side, og at disse rigdomme udelukkende var bragt til veje gennem udbytning af u-landene. Appel og hans tilhængere troede ikke på, at det nyttede at bruge kræfter på at »bevidstgøre« den danske arbejderklasse om dens »sande« interesser, og heri adskilte de sig fra talrige andre grupper på den daværende venstrefløj. KAK'erne satsede derimod målrettet på at støtte revolutionære kræfter i den tredje verden, idet de håbede, at man ad denne vej kunne standse overførslen af rigdomme til vesten og som følge heraf

bringe de vestlige regimer til fald. Efter 1969 koncentrerede man sig om at hjælpe den yderligtgående palæstinensiske organisation PFLP. At dømme efter Øvig Knudsen fremstilling nærrede KAK'erne imidlertid ikke nogen speciel sympati for palæstinenserne sag. Valget af netop PFLP som samarbejdspartner var derimod – synes det – rent strategisk begrundet; for det første var der en del ligheder mellem PFLPs og KAKs ideologiske grundlag, og for det andet var de begge tilhængere af en stærkt aktivistisk arbejdsform.

Den særprægede snylterstatsteori blev forfægtet i et utal af skrifter fra Gotfred Appels side, men Appel var ikke blot mentor for de unge aktivister i KAK, påviser Øvig Knudsen. Han var også initiativtager til den militarisering, som organisationen undergik i første halvdel af 1970'erne. Indtil 1979 var han daglig leder af KAKs aktiviteter – både de fuldt legale og de mere lyssky. I løbet af dette årti udviklede KAK sig til en organisation med stærk eksklusivitet og disciplin. Appel og hans nærmeste medhjælper var meget omhyggelige med at afprøve nye proselytters holdninger og viljekraft. Men Appel havde også en veludviklet evne til at bibringe sine tilhængere en følelse af, at de tilhørte avantgarden, og at netop de var udvalgt til at gøre noget særligt. Desuden fandt mange medlemmer en stor tilfredsstillelse i at deltage i en bevægelse, der både havde internationalt udsyn og var handlingsorienteret – i modsætning til så mange andre grupper på venstrefløjen. Endelig fik medlemskabet en meget stor social betydning for de fleste KAK'ere. Ledelsen opfordrede da også ligefrem medlemmerne til at dække det meste af deres sociale behov indenfor organisationens rammer. Dette mindskede risikoen for farlige ideologiske diskussioner med folk med afvigende synspunkter, og det mindskede naturligvis også faren for, at et medlem kom til at røbe noget om KAKs illegale aktiviteter til udenforstående. Øvig Knudsen understreger dog også, at det kun var Appel og hans allernærmeste medarbejdere, der havde

det fulde kendskab til denne side af KAKs virke. Andre blev så vidt muligt holdt hen i uvished, og de gjorde klogt i at undlade at stille kritiske spørgsmål om noget, som de ikke forstod meningen med. Appel forventede nemlig blind loyalitet overfor ledelsens beslutninger. Og Øvig Knudsen nævner flere eksempler på, at selv små forseelser kunne blive straffet med varig eller midlertidig eksklusion, hvilket også betød, at andre medlemmer fik forbud mod privat at omgås den formentlige. I betragtning af medlemskabets store sociale betydning var det en meget hård straf, hvad der jo i øvrigt også er et velkendt fænomen fra visse religiøse sekter.

Selv om Gotfred Appel ved flere lejligheder direkte erklærede, at terror kunne være et hensigtsmæssigt middel i en tilspidset politisk kamp, deltog han aldrig selv i kriminelle handlinger. Han overlod klogeligt nok det beskidte arbejde til sine villige adjudanter og slap da også for tiltale i 1989. Blandt de mange unge aktivister får kun én en virkelig grundig omtale i denne bog. Det drejer sig om Holger Jensen, der da også havde en helt central rolle i tilrettelæggelsen og gennemførelsen af mange af gruppens aktiviteter i 1970'erne. Han blev i bogstavelig forstand gruppens næstkommenderende. Alligevel kan det nok være på sin plads at spørge, om ikke Peter Øvig Knudsen visse steder har overvurderet Holger Jensens rolle – i sin tydelige og forståelige fascination af et menneske, som i ganske usædvanlig grad formåede at leve et dobbeltliv. Interviews med hans tidligere brandmandskolleger og en af hans tidligere kærester giver et billede af et charmerende overskudsmenneske, der altid var villig til at give en hjælpende hånd. Men samtidig kan Øvig Knudsen sandsynliggøre, at han var en af hovedaktørerne bag flere af periodens mest brutale røverforsøg i Danmark, ligesom han måske var indblandet i forberedelsen af en flykapping i Belgien.

Peter Øvig Knudsen fremstilling bygger på en bred vifte af kilder. Vigtigst er så

ubetinget materialet fra Københavns Politis efterforskning i Blekingegadesagen – et materiale, der også omfatter et stort antal rapporter fra Politiets Efterretnings-tjeneste. Et af bogens mest interessante aspekter er netop dokumentationen af den langvarige og meget indgående PET-overvågning af bandens medlemmer og deres palæstinensiske kontaktpersoner. Et andet værdifuldt kildemateriale er interviewene med et par meget aktive KAK'ere, som forlod gruppen omkring 1970 pga uenighed med ledelsen. Peter Øvig Knudsen har imidlertid også fået et interview i stand med et af de dømt medlemmer. Resultatet er blevet et 14 sider langt kapitel, som har mange interessante betragtninger om kommandostrukturer, organisationskultur og etik, men som til gengæld rummer påfaldende få konkrete oplysninger. Dette er især bemærkelsesværdigt, fordi Øvig Knudsen har lovet »stemmen« anonymitet. Interviewet kan dermed betragtes som et indirekte vidnesbyrd om, at bandens medlemmer stadig ikke er sluppet af med den hemmelighedskultur, som prægede gruppens virke i 1970'erne og 80'erne. Ironisk nok er hemmelighedskræmmeriet i 70'erne netop et af hovedemnerne for dette kapitel.

Blekingegadebandens historie indeholder alt det råstof, som en forfatter kan ønske sig for at skrive en spændende bog. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, at råstoffet foreligger. Det skal også bearbejdes, og det kræver tid. Det er glædeligt, at Peter Øvig Knudsen – i modsætning til mange andre bogskrivende journalister – har taget sig den fornødne tid til sit projekt. Han har ikke blot gennemført en grundig arkivresearch og interviewet en lang række relevante personer, men han har tydeligvis også brugt megen tid på at færdigredigere manuskriptet. Af bogens afsluttende afsnit fremgår det, at Øvig Knudsen undervejs i forløbet har gennemdrøftet dele af manuskriptet med flere tidligere journalistkolleger, en forfatter og en af de daværende efterforskningsledere i Københavns Politi.

Som læser fornemmer man tydeligt, at den omhyggelige bearbejdning har båret frugt. Der er således tale om en stramt disponeret fremstilling uden unødige gentagelser. Læserne får de nødvendige baggrundsbeskrivelser, og de episoder, der fortæller om hovedpersonernes fortid, tjener et formål i sammenhængen. Dertil kommer, at Øvig Knudsen har en særdeles veludviklet evne til at arrangere sit stof, så de spændende begivenheder præsenteres optimalt. Endelig kan det bemærkes, at bogen er skrevet i et klart sprog uden popsmarte bemærkninger el.lign.

Min eneste anke gælder bogens kildehenvisninger. Det fremgår af kolofonen, at disse lister kan læses på forfatterens hjemmeside: www.oevig.dk. Et opslag på denne site viser imidlertid, at listerne til sammen kun fylder tre sider, så de kunne mageligt have været anbragt bagest i bogen, hvor de ville have været umiddelbart tilgængelige ved læsningen. Dertil kommer, at en bog som denne antagelig også vil blive læst om flere årtier, men til den tid vil det måske være vanskeligt at finde frem til, hvad der engang har ligget på en bestemt hjemmeside. Beslutningen om at forvise kildehenvisningerne til hjemmesiden er muligvis begrundet i en antagelse om, at sådanne oversigter kan have en uheldig signalværdi, idet visse læsere måske kan få det indtryk, at bogen er for »videnskabelig« for dem. Hvis man har tænkt sådan fra forlaget side, er det efter min mening temmeligt uheldigt. Generelt er det vigtigt, at der foreligger en klar dokumentation for de resultater, der fremlægges i en bog, så andre får mulighed for at kontrollere bogens påstande eller læse videre i andre værker inden for dens emnekreds. Og i det konkrete tilfælde kan man roligt sige, at Peter Øvig Knudsens liste på i alt 66 bøger og artikler fra ind- og udland i sig selv er et fint signal om den både brede og dybgående research, der ligger bag hans fremstilling.

*Jørgen Mikkelsen, arkivar, ph.d.,
Landsarkivet for Sjælland m.m.*

Madsen, Ole Steen i samarbejde med Anette Betke: 1945. Kampen for Europas og Danmarks befrielse. Borgen, København, 2005. 558 s. indb., ill. ISBN 87-21-02574-6

Tres-årsdagen for Danmarks befrielse og 2. verdenskrigs afslutning i 2005 betød udgivelsen af et betragteligt antal bøger, som på forskellig måde belyste aspekter af afslutningen af denne den mest ødelæggende krig i Europa siden trediveårskrigen – en af disse udgivelser er Ole Steens Madsens og Anette Betkes om året 1945.

Værket er lagt an som en beskrivelse af begivenhederne frem til Danmarks befrielse 4. maj 1945 og verdenskrigens ophør i Europa med udgangspunkt i øjenvidneskildringer fra britiske soldater fra de enheder, som befriede Danmark, danske civile og modstandsfolk samt tyske soldater og flygtninge fra Østpreussen m.v. Disse øjenvidneskildringer bindes sammen af beskrivelser af kamphandlingerne og ikke mindst af våbensystemer, mens de overordnede strategier og den politiske side af krigsforløbet belyses i mindre omfang. Geografisk er bogen koncentreret om udviklingen i det nordvestlige Tyskland inkl. Holland, Danmark og den nordlige del af Tyskland langs Østersøkysten – både ved fronten og i baglandet, herunder i de tyske fængsler og kz-lejre. Men mens mange skildringer af krigens ophør standser primo maj, medtager denne skildring også begivenhedsforløbet på mikroplan for persongalleriet frem til udgangen af 1945 – og ganske kort i årtierne derefter.

Det er der kommet en meget levende og vedkommende skildring ud af, en skildring, som ikke mindst fremhæver den britiske dimension af Tysklands erobring og Danmarks befrielse, hvilket kun kan hilses velkommen. Den uendelige sum af menneskelig lidelse, som 2. verdenskrig betød også i Nordeuropa helt frem til kapitulatio- nen, betones fuldt ud. En side, som ikke altid kommer frem, er de tab, som den britiske hær led i Nordvesteuropa og dermed også ved befrielsen af Danmark i foråret

1945; alene den 4. maj 1945, krigens aller- sidste dag i Nordvesteuropa, androg disse 111 døde, 339 sårede og 54 savnede (s. 348).

For en fremstilling, som i høj grad med- tager den overordnede politiske og strate- giske dimension af kampene i Europa i 1945 i en bredere europæisk sammenhæng, kan der med fordel henvises til Max Ha- stings autoritative værk fra 2004 »*Armaged- don: The Battle for Germany 1944-45*«, som bl.a. betoner den menneskelige katastrofe, som afslutningen af 2. verdenskrig også be- tød, og som først fandt sin afslutning ved Jerntæppets fald for 17 år siden.

Bogen er forsynet med udmærkede kort og illustrationer, herunder af det person- galleri, som optræder i teksten. Hvis det må være tilladt at komme med en tilføjelse, da følgende: feltmarskal Montgomerys hoved- kvarter, hvor kapitulatioen fandt sted om aftenen den 4. maj 1945, anføres som også alle andre steder som beliggende på Lüne- burger Heide (p. 346ff.). Men det er mu- ligt at indkredse det lidt mere præcist, idet hovedkvarteret lå lige øst for Lüneburg nær Deutsch Evern, på en lokalitet, som hedder Timmelohberg. De foregående mindsten er blevet udsat for hærværk, men der står faktisk en relativt nyopsat min- desten med en (meget) afdæmpet indskrift nær ved det sted, hvor overgivelsen fandt sted. Stedet er ikke nemt at finde, men det kan lade sig gøre.

*Peter Hertel Rasmussen
Ministerråd, cand. mag.*

Møller, Jan: 1807 – København i flammer, Aschehoug, 2007, 92 sider, ISBN 978-87-11-31070-0, 149 kr.

Jubilæumsår bringer altid en mængde lite- ratur med sig – fortællinger, analyser, øjen- vidneberetninger, lærde diskussioner osv. Og jubilæet for Københavns bombarde- ment i 1807 er ingen undtagelse. Bogen »1807 – København i flammer« er en re- videret og udvidet udgave af en beskrivelse af begivenhederne i 1807, der første gang ud-

kom i 1982. Ved bombardementet af København blev 305 huse ødelagt og ca. 1600 beskadigede mens ca. 1600 civile blev dræbt og ca. 1000 kvæstet af bomberne. På 23 små afsnit gennemgås ikke bare bombardementet men både baggrunden og efterspillet.

Forfatteren starter med kort at ridse scenen op med krigssituationen i begyndelsen af 1800-tallet, ligesom han placerer Danmark i denne sammenhæng som handelsmagt, der blev trukket ind i Napoleonskrigene. På baggrund af efterladte breve og øjenvidneberetninger gennemlever læseren levende begivenhederne.

Bogen er langt fra hverken en dyb videnskabelig analyse eller en overfladisk fortælling. Forfatteren fremhæver på en god måde vigtige tolkningsmæssige aspekter så som københavnernes manglende opfattelse af alvoren i forbindelse med Englandskrigene. Samtidig beskriver han de våben, der gjorde ødelæggelserne så omfattende og opstiller således også en teknisk forklaring. Øjenvidneberetningerne gør oplevelsen levende, og de mange farverige illustrationer er med til at sætte scenen både for den militære stemning og for konsekvenserne.

Til sidst forsøger forfatteren at besvare spørgsmålet om, hvorvidt bombardementet kunne være undgået og må konkludere, at manglende forhandlingsvilje fra den danske kronprins nok var årsagen til at situationen eskalerede, men at det i samtiden var uhørt at bombardere civile også blandt de engelske ledere. Der var således tale om en særlig situation. Endelig afsluttes bogen med en kronologisk liste og en kort og noget utidssvarende litteraturliste.

Begivenheder, der har fundet sted for århundreder siden er altid svære at behandle kort og generelt, da læseren sjældent umiddelbart kan bringes til at identificere sig med en så fjern fortid. Derfor ender bicentaller af politiske og militære begivenheder ofte med digre analyser med mange forklarende afsnit for at sætte scenen og dens kontekst. Netop derfor er nærværende bog en gevinst i et jubilæumsår, for selvom den er kortfattet og på mange måder fremstår

popularistisk, så er det rart for læseren at få en kort men levende indføring i begivenhederne uden nødvendigvis at tvinges til at tage stilling eller gå i detaljer. Den eneste anke er, at litteraturlisten ikke er mere omfattende, og at der ikke er udarbejdet et kort persongalleri i stil med den kronologiske liste. Alt i alt er Jan Møllers bog dog absolut anbefalelsesværdig, når man blot tager den for, hvad den er, nemlig en kort indføring der gør en betydningsfuld del af fortiden levende og nærværende.

Susanne Krogh Jensen,
museumsinspektør Furesø Museer

Nørr, Erik (red.): *Danske Magazin, bind 50, 1. hæfte. Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie, 2006. 301 sider, ill. Pris 200 kr.*

I dette hæfte af »Danske Magazin« strækker indholdet sig fra 1700-tallet til 1900-tallet, dog med mest vægt på det 20. århundrede.

I anledning af udgiverselskabets 260-års jubilæum i 2005 indledes hæftet med den nu afdøde Vagn Skovgaard-Petersens tale »Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie – før og nu«. Herefter følger de traditionelle kildeudgivelse, alle med en lille indledning.

Hæftet indeholder i alt fem udgivelser, nemlig Ulla Kjærs »En storpolitisk afskedigelse i 1770. Breve mellem kong Christian VII og zarina Katarina II om J. H. E. Bernstorffs afgang«, Karl Peder Pedersens »Lykkelig er den, der kan erholde sin ret uden proces. Amtmændenes syn på forslaget om indførelsen af forligskommissioner i 1790«, Erik Nørres »Da provsten kom uanmeldt i skolerne og gav lærerne karakterer. Provst Frederik Vilhelm Andersens skolevisitater i Ringsted og Alsted herreder 1871-94«, Henning Poulsens »Det tyske hvervekontor i Danmark« og til sidst John T. Lauridsens »DNSAP i spil. Frits Clausens beretning om tiden efter 9. april 1940«. De fyldige overskrifter taler for sig selv, hvad angår indholdet.

Et generelt kendetegn for personerne bag kildeudgivelserne er, at det er fagfolk,

der er godt hjemme i de perioder, de her beskæftiger sig med. Derfor må man gå ud fra, at kilderne er valgt med omhu, og at de hver især karakteriserer noget enestående eller generelt til brug for Danmarkshistorien. Man kan dog undre sig over, at John T. Lauridsens fremfundne kilde ikke resulterede i en selvstændig udgivelse. I »Danske Magazin« fylder teksten nemlig 138 sider, og den ville sagtens kunne stå alene. Men hvad årsagerne end måtte være, så ændrer det dog ikke ved det faktum, at det er en særdeles spændende kilde, som til fulde lever op til magazinets i øvrigt gode standard. Desuden kunne man have ønsket sig en større spredning i den tid, som hæftets indhold dækker.

Hvis man er til kildeudgivelser og Danmarkshistorie, så kan jeg anbefale dette hæfte af »Danske Magazin«. Underholdnings- og brugsværdien er stor, og man bliver »fanget« ved læsningen af de forskellige kilder.

Michael Dupont, redaktør, cand.mag.

Nørr, Erik og Jesper Thomassen (red.): Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne. Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 2007. 416 sider, ill. ISBN 978-87-7500-198-5. Pris 195 kr. indtil 31. marts 2008, derefter 275 kr.

Med »Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne« rykker Kildeskriftselskabet et skridt nærmere dets endelige mål, nemlig at udgive et større værk på i alt fem bind om kilder til dansk forvaltningshistorie. Indtil videre er fire bind udkommet, nemlig bind 1 »Vor gunst tilforn« (2007), bind 2 »På embeds vegne« (1998), bind 4 »Slesvig, Preussen, Danmark« (2004) og bind 5 »Nordatlanten og Troperne« (dvs. det her anmeldte bind). Bind 3 »Efter bemyndigelse« er stadig under udgivelse.

»Nordatlanten og Troperne« er ikke en traditionel kildeudgivelse men i stedet en

række eksempler på forskellige typer af kilder. Formålet er, som det bliver nævnt i forordet til dette bind: »Moderne forvaltningshistoriske kilder er alt for omfattende til at kunne udgives i traditionelle kildeudgaver [...] Derfor er formålet med *Kilder til dansk forvaltningshistorie* at bringe en indføring i de meget omfattende forvaltningshistoriske kildegrupper.« Dette gøres ved at behandle hver kildetype efter et bestemt skema, der skal karakterisere emnet: 1) Definition og kort præsentation af kildetyper, 2) transskription af et eksempel på kilden, 3) kommentarer, 4) lovgivning, 5) anvendelsesmuligheder, 6) hvor kildetyper findes og 7) litteraturhenvisning. På den måde får man et godt indblik i kildernes muligheder.

Ikke færre end 71 kildetyper bliver behandlet i »Nordatlanten og Troperne«, så der er nok at vælge imellem, og kun fantasien sætter grænser for anvendelsesmulighederne. Fra Island introduceres man således for verdens ældst bevarede folketælling (fra 1703), fra Færøerne for bygdeprotokoller ført på grandestævnerne, fra Grønland for kolonibestyrerens mandtalslister, eller hvad med skibsjournaler ført på rejser mellem Danmark og tropekolonierne.

Jeg kan varmt anbefale bogen, da det er en spændende – og vel stort set også den bedste – måde at sprede kendskabet til et ellers stort og uoverskueligt emne på.

Michael Dupont, redaktør, cand.mag.

Thomsen, Liv (red.): Min bedstemors historie. Thanning & Appel 2007, ISBN: 978-87-413-6522-0. Indb. 216 sider, 249 kr.

Bogen er en hyldelse til bedstemødre. Forfatteren har ønsket at lade børnene fortælle en række kvinders historie. Samtidig minder bogen os om, hvor privilegerede vi er i dag, selv om vi ofte glemmer det. Beretningerne spænder på sin vis ganske vidt, og alligevel er der mange fællestræk. Blandt andet måtte kvinderne i deres unge dage indordne sig og acceptere livsvilkår, vi kvinder i dag hurtigt ville betakke os for.

Bogen handler hovedsageligt om danske bedstemødre, men der er også en fortælling om en tyrkisk og en iransk bedstemor. Når tolv forfattere fortæller, er det svært at gennemgå dem alle, så jeg har udvalgt et par stykker her, der i særlig grad har gjort indtryk på mig.

Jytte Borberg indleder med fortællingen om sine to bedstemødre. Der var nemlig tale om to kvinder, hvis skæbne havde visse fællestræk, der dog blev håndteret markant forskelligt. Borberg har valgt en fortællestil, hvor der klippes i erindringen. Ideen er for så vidt udmærket, for dermed kan meget fortælles på et beskedent antal sider, men det giver imidlertid en meget springende fortælling, der ikke har en egentlig rød tråd. Ikke desto mindre er beretningen gribende, og Borberg har en ganske skarp og ironisk pen, der også inddrager egen historie. Et eksempel er, da hendes farmor og farfar, der døde næsten samtidig, skulle begravnes. Hun kunne ikke deltage i begravelsen »fordi min mand sagde, at jeg ikke kunne tage af sted! Hvordan skulle han ellers komme op, få morgenmad og møde til tiden på hospitalet?« Dette er et af mange steder i teksten, hvor jeg ikke kunne lade være med at trække på smilebåndet, samtidig med at jeg havde en stor klump i halsen.

En anden beretning handler om Lisbeth Knudsens bedstemor, der måtte gifte sig med den mand, der havde gjort hende gravid. Det var en naturlig løsning, men det var meget mod mandens vilje – og ægteskabet kom først i stand, da hans mester blandede sig. En kvinde ville være meget dårligt

stillet med et barn udenfor ægteskab. Manden tilgav hende aldrig (!), og den første-fødte måtte hele sit liv bøde for faderens had til hende, der ofte viste sig på en særdeles ondsksfuld måde. Men moderen fandt sig i det og klagede aldrig over tilværelsen – trods en del børn, mandens sygdom og økonomiske problemer.

Den sidste, jeg vil nævne her er Özlem Sara Cekic, der beretter om sin tyrkiske mormor – en kvinde, der indledte sit ægteskabelige liv med at stikke af for at blive gift, fordi hendes onkel ikke gik ind for hendes hjertes udvalgte. Det var også en kvinde, der stolt knejsede med nakken, når vanskelige tider opstod, og familien skulle samles og værnes om. En kvinde, der også påtog sig rollen som plejemor for adskillige. Fortællingen er stærk, og selv om der er mange kulturforskelle, har Cekics mormor ét til fælles med bogens øvrige bedstemødre, nemlig overlevelsesinstinktet, der fik hende til at klare med- og modgang med løftet pande.

Bogen er meget hurtigt læst, og historierne er generelt velfortalte. Enkelte steder ville jeg dog have ønsket en bedre redigering. Rod i tidsangivelser er drønirriterende, og disse kunne hurtigt være rettet uden at ødelægge teksterne.

Et af redaktørens formål med bogen er at skabe debat, og netop fordi vi også får to udenlandske kvinders historie, kan vi erfare, at selv om der er lands- og kulturforskelle, er der dybest set ikke den store forskel på mænd og kvinders roller i ægteskabet – som det var, da »mormor var ung«.

Stella Borne Mikkelsen, arkivar, cand.mag.

Vejledning til forfattere

Denne vejledning angiver kun nogle overordnede retningslinjer for korrekt levering af manuskripter. En mere udførlig vejledning kan fås ved henvendelse til redaktøren. Manuskripter kan sendes hele året. Tekstfiler bedes leveret i word- eller rtf-format. Billedfiler i jpg- eller tif-format og i en opløsning på minimum 300 dpi.

Manuskripter bør ikke – uden forudgående aftale – overstige 15 sider à ca. 3800 enheder. Som tommelfingerregel fylder 15 manuskriptsider med et passende antal illustrationer omkring 20 trykte sider.

Gældende dansk retskrivning skal følges og anvendelse af fremmedord eller meget specielle fagudtryk bør begrænses og som minimum forklares første gang de optræder. Usædvanlige og selvopfundne forkortelser frabedes.

Benyt almindelig 12 punkt skrift, normal linjeafstand og margener. Orddelinger og anvendelse af specielle koder og lignende må som hovedregel ikke forekomme. Forsøg ikke at efterligne det layout, vi anvender – det ordner trykkeriet for os – men brug gerne andre artikler som inspiration.

Citater skrives med almindelig typer (ikke kursiv) og anføres i citations-tegn. Titler på bøger og tidsskrifter (både i selve artiklen og i noteapparatet) skrives med kursiv og uden anvendelse af citationstegn. Enkelte ord, der ønskes fremhævet, kan skrives med kursiv. Anvend aldrig understregninger eller fed skrift (undtagen i overskrifter).

Noter skrives som slutnoter og med anvendelse af arabertal (1, 2, 3 ...). Noterne skal være overskuelige og henvisninger til litteratur og arkivalier skal være så fyldestgørende og utvetydige, at læseren uden besvær kan genfinde disse. Anvend www.bibliotek.dk til kontrol af litteraturhenvisninger og www.daisy.sa.dk til kontrol af arkivalier. Følgende standarder bedes følges: Henvisning til monografier: Sofus Elvius: *Danske patriciske Slægter*, 1891, s. 13-22. Henvisning til artikler i tidsskrifter: Henrik Horstbøll: *Læsning til salighed, oplysning og velfærd. Om Pontoppidan, pietisme og læreboøger i Danmark og Norge i 17- og 1800-tallet*, i *Fortid og Nutid*, 2003:2, s. 100-103. Henvisning til arkivalier: Landsarkivet i København: *Helsingør byfoged: Pasprotokol 1841*.

Artikler og småstykker indledes med en manchete på 4-8 linjer, hvor temæt, formålet og hovedresultaterne præsenteres. Artikler og småstykker afsluttes med en kort præsentation (2-4 linjer) af forfatteren. Denne

bør som hovedregel indeholde navn, fødselsår, stilling og evt. ansættelsessted, relevante publikationer, adresse og evt. e-mail-adresse. Artikler og småstykker skal ligeledes afsluttes af et kort resumé – gerne på engelsk – på en 10-20 linier.

Da redaktionen tilstræber at gøre tidsskriftet så indbydende som muligt, skal artiklerne forsynes med et passende antal illustrationer, der kan udbyde og supplere teksten. Sammen med manuskriptet leveres illustrationerne med tilhørende billedtekster, alt sammen i separate billed- og tekstfiler. Indsæt ikke illustrationerne i manuskriptet, men angiv tydeligt hvor de skal anbringes. Forfatteres ønsker om størrelser, farver og placering vil så vidt muligt blive fulgt. Eventuelle udgifter til illustrationer kan refunderes, men skal i alle tilfælde aftales med redaktøren.

Alle artikler bliver læst og kommenteret af mindst to personer – i eller udenfor redaktionens snævre kreds. Redaktionen forbeholder sig ret til at foretage ændringer i manuskriptet. Sådanne ændringer forelægges i alle tilfælde for forfatterne. Når manuskriptet er endelig godkendt og sendt til trykkeriet, modtager forfatteren en førstekorrektur. Her har forfatteren mulighed for at ændre mindre meningsforstyrrende fejl (f. eks. slåfejl), men større rettelser (f.eks. udvidelser af tekst og noter) kan ikke påregnes at blive fulgt af redaktionen.

Alle forfattere af større artikler modtager ti frieksemplarer af det pågældende hæfte. Forfattere af småstykker modtager fem frieksemplarer og anmeldere ét frieksemplar.

PERSONALHISTORISK
TIDSSKRIFT

ÅRGANG 127

2007

REDIGERET AF SAMFUNDETS SKRIFTUDVALG
VED
STELLA BORNE MIKKELSEN, MICHAEL DUPONT,
SUSANNE KROGH JENSEN OG ANNE DORTHE SUDERBO

Indhold

Artikler:

Bjørn Westerbeeck Dahl: <i>Valentin "den gamle graver"</i>	1
Svend Jacobsen: <i>Herredsfoged Troels Winther på Astrupgård i Brøns Sogn – en stærk sønderjysk ane</i>	17
Michael Dupont: <i>Arv og skifte. Arve- og skiftepraksis i Helsingør i 1570erne</i>	63
Lise Lund: <i>Var Hans Thomesen og Inger Hansdatter Krarup forældre til Christian Krarup</i>	89
Rikke Elise Roos: <i>Værløse i 1900-tallets første årti - en lokalhistorisk undersøgelse af en landsbys handelsrelationer på grænsen til industrialiseringen</i>	105
Mikael Kristian Hansen: <i>H. C. Knudsen - skuespilleren, patrioten og Holmen</i>	165
Grethe Rindorf: <i>Carl Gottfried von Würtzens beretning om Københavns belejring</i>	187
Michael Dupont: <i>Peder Hegelund Dorphs optegnelser fra Møn 1807-1808</i>	207
Adam Lindgreen: <i>Brødrene Struves ulovligheder. Kilderne fortæller</i>	257

Småstykker:

Charlotte Lindhardt: <i>Drivvejen - gå i stuedrivernes fodspor</i>	123
Gitte Bergendorff Høstbo og Stella Borne Mikkelsen: <i>Internettets muligheder med en dybere beskrivelse af Arkivalier-online, Dansk Demografisk Database samt FamilySearch</i>	127
Michael Dupont: <i>Dagligdagsskriftens udvikling i Danmark. Gotisk kursiv 1500-1600</i>	134
Katrine Elmelund Tovgaard: <i>Raquetta Bombardina og bombardementets børn</i>	155
Tor Weidling: <i>Et brev om krig</i>	237
Anne Dorthe Suderbo: <i>Hospital i skudlinjen - St. Hans Hospital flytter til Roskilde</i>	241
Peter Wessel Hansen: <i>Saaledes føler Engelsmanden for den lidende Menneskelighed! Johan Hendrich Bärens og Københavns Bombardement</i>	251
Sten Lundø: <i>Medlem No. 14 Andersen af Kongens Livkorps. H. C. Andersens militære karriere</i>	271
Jørgen Mikkelsen: <i>Utilgængelige arkivaliers tilgængelighed. Bemærkninger i anledning af den nye arkivlov</i>	279
Michael Dupont: <i>Dagligdagsskriftens udvikling i Danmark. Gotisk kursiv 1600-1700</i>	288

Orientering fra bestyrelsen:

Love for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie	140
Generalforsamling 2007	293
Resultatopgørelse og balance for 2006	299
Nyt fra Norden	301

Nekrolog:

Hans H. Worsøe: <i>Svend Cedergreen Bech 1920-2007</i>	303
--	-----

Anmeldelser

Jens Toftegaard Jensen og Jeppe Nordskov: <i>Købstadens Metamorphose: Byudvikling og byplanlægning i Århus 1800-1920 (Adam Lindgreen)</i>	142
Paw Stylsvig Jeppesen: <i>Myten om den lykkelige selvejerbonde (Adam Lindgreen)</i>	142
Melle Kruse: <i>Wo finde ich was? Hausbuch sur Personen-, Familien- und Hausforschung im Archiv der Hansestadt Lübeck (Peter Hertel Rasmussen)</i>	143
Kirsten Lylloff: <i>Barn eller fjende? - uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-49 (John V. Jensen)</i>	144
Flemming Chr. Nielsen: <i>Ind i verdens vrimmel - Søren Kierkegaards ukendte bror (John V. Jensen)</i>	145
Jan Athola Nielsen: <i>I orkanens øje: det danske Finlandskorps 1939-40 (Peter Hertel Rasmussen)</i>	146
Morten Petersen (red.): <i>Oprørere. Skæbnfortællinger om Danmarkshistoriens tolv største rebeller (Stella Borne Mikkelsen)</i>	148
Edith Mandrup Rønn og Inger Hartby (red.): <i>Det forrykte menneske. Den psykisk syge i historien (Pernille Sonne)</i>	149
Mette Vibe Utzon: <i>»Førstedamer« (Stella Borne Mikkelsen)</i>	151
Gerda Bonderup, Jørgen Mikkelsen og Lisbeth Skjernov (red.): <i>»af yderste Vigtighed for det hele Borgersamfunds Tryghed«. Medicinalberetninger og deres anvendelsesmuligheder i historisk forskning (Sanja Storm Tuxen)</i>	306
Michael Bregnsbo: <i>Caroline Mathilde, magt og skæbne (Stella Borne Mikkelsen)</i>	307
Bodil K. Hansen: <i>Familie- og arbejdsliv på landet, ca. 1870-1900 (Jeanette Jensen)</i>	309

Axel Johnsen: Dannevirkemænd og Ejderfolk. Den grænsepolitiske opposition i Danmark 1920-1940 (<i>Peter Hertel Rasmussen</i>)	310
Lasse Horne Kjældgaard: Sjælen efter døden – Guldalderens moderne gennembrud (<i>John V. Jensen</i>)	311
Peter Øvig Knudsen: Blekingegadebanden (<i>Jørgen Mikkelsen</i>)	313
Ole Steen Madsen i samarbejde med Anette Betke: 1945. Kampen for Europas og Danmarks befrielse (<i>Peter Hertel Rasmussen</i>)	316
Jan Møller: 1807 - København i flammer (<i>Susanne Krogh Jensen</i>)	316
Erik Nørr (red.): Danske Magazin, bind 50, 1. hæfte (<i>Michael Dupont</i>)	317
Erik Nørr og Jesper Thomassen (red.): Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropetropierne (<i>Michael Dupont</i>)	318
Liv Thomsen (red.): Min bedstemors historie (<i>Stella Borne Mikkelsen</i>)	318

Register til Personalhistorisk Tidsskrift 2007

Ved Arne Julin

Personerne anføres som hovedregel på deres slægtsnavn, således som det er anført i teksten. S sammensatte navne, f.eks. Lente-Adler, sættes på første dels begyndelsesbogstav, altså i det nævnte tilfælde på L. Partikler som von, de, des, de la, zum o.s.v. ses der bort fra; f.eks. sættes des Vignes under V. Som hovedregel kan det ikke påregnes at finde navne, der alene optræder i noter og litteraturlister.

- Aagesen, Peter Christian Rasmus**, overkrigskommissær, 158, 160
Aaslestad, Petter, 150
Adeler, baron, 227-228
Adler, baron, 219, 222-223, 227 – kaptajn, 228
Ahlefeldt, Hans, 30 – **Jørgen**, amtmand, 31
Ahrensbach, Svend, 286
Albertsen, Hans, Helsingør, 87 – **Kaj**, 54 – **Niels Peter**, handelsmand, 111
Alexius, graver, 4
Alpen, Johan, handelsmand i Kbh., 53
Amundsen, isenkræmmer i Kbh., 265-266 – **O. Delphin**, 21
Ancher, Hans, 91-92, 94, 99 – **Hans Chr.**, 97 – **Hans Christensen**, 98 – **Jørgen**, forpagter, 98
Andersen, A., udgiver, 57 – **Aage**, 86 – **Anders**, Orte, 103 – **Ane Marie**, Værløse, 116 – **Chr.**, beslagsmed i L.Værløse, 116 – **L.Værløse**, 113 – **Elin**, 182-183 – **Emilie**, udgiver, 55-56 – **Finn**, 86-87 – **Frederik Wilhelm**, provst, 317 – **Gyrite**, kulturkonsulent, 124 – **Hans**, Havervadsgård, 50 – herredsfoged, 55, 57 – **Hans Christian**, digter, 271-278 – **Iver**, gårdmand i Sønder Vøllum, 49 – **Jens Peter**, senest Ishøj, 105, 121 – **Marie**, Værløse, 116 – **Niels**, 43 – borger i Odense, 51 – rådmand i Varde, 47 – Ulleruplund, 58 – **P. O.**, 21, 57 – **Rasmus**, beskikket sognefoged, 212 – **Søren**, Skydebjerg, 103
Andreasdatter, Anna, g. Lorentzen, 46 – **Gunder**, g. Laustsen, 46 – **Ingeborg**, g. Jensen, 46 – **Karen**, g. Thomsen, 46 – **Maren**, g. Lydiksen, 46
Angelo, G. N., kobberstikker, 249
Appel, Gotfred, 313-314
Arends, Otto Fr., 54
Arildsen, Hans, Helsingør, 73
Arntz, ritmester, 210, 212, 227-231, 233-234
Aslaksen, Cort, professor, 52
Astrup, norsk slægt, 20, 22 – provst, 24, 26, 32-33, 35, 37, 41, 54, 59-60 – slægt, 20, 25, 54 – **Niels Nielsen**, provst, 21-22, 26-27, 32, 39, 50, 54, 60
August, Henning, 255
Aumont, Arthur, 182, 184
Baagøe, P. H., 219
Bach, Michael, 293, 298
Backer, Roluff, Helsingør, 80
Bager, Christen, Helsingør, 81 – **Hans Ancker**, 92, 100 – **Hans Rasmus**, Helsingør, 82 – **Ole**, husfoged i Kbh., 92-93, 100 – **Peder Friis**, 92, 100 – **Rasmus Hansen**, Helsingør, 82, 138 – **Sophia Hedeveg**, 92, 100
Bagge, Marine Lauridsdatter, g. Frandsen, 44 – g. Hanisch, 44
Baggesen, Jens, dogter, 181
Balling, Alexander Cæsar Camillus Napoleon Martinus, 164 – **Carl Johannes Helgoland Villemoes Tordenskjold**, 164
Baltersen, Niels, sognepræst, 48
Bang, Jens, borgmester, 243 – **Nicoline Sophie**, g. Holst, 162
Banggaard, Grethe, 306
Barth, Søren Christian, 274, 278
Bassewitz, oberstløjtnant, 189-190
Battaglia, Forst de, genealog, 17
Baunsgaard, Egone, 152 – **Hilmar**, 152
Bay, Svend Aage, 234
Bech, Svend Cedergreen, historiker, 303-305
Beck, 233 – oberst, 195 – oberstløjtnant, 194
Beeken, hofboghandler, 181 – **L.**, 182, 185
Behmann, Hanne Juliane Johansdatter, 158 – **Johan Georg**, fuldmægtig, 158, 160
Bendsen, Poul, smed i Røylille, 226
Bennedsen, Hans, gårdmand i Ullerup, 60
Bentsen, Broder, Helsingør, 71
Bergmann, Lone, frue, 104
Bernstorff, J. H. E., 317
Berntsen, Arent, 292
Betke, Anette, 316
Beyer, Fedder Pedersen, gårdmand, 43, 49-50, 55 – **Søren Pedersen**, gårdmand, 49, 60

- Beyerholm, Broder Lauridsen**, gårdmand, 48, 60
– **Peder Hansen**, gårdmand, 48
- Bhul**, kaptajn, 194
- Bielefeldt**, general, 189
- Bielke**, kammerherre, 226, 231
- Bierring**, kaptajn, 217-219
- Bille**, kommandør, 189 – **Christian**, 216, 219
- Billes**, **Per**, 163
- Bindesbøll**, **Michael Gottlieb**, 248
- Birkedal**, præst, 233
- Bjellkåger**, **Sture**, Sverige, 302
- Bjerg**, **Hans Christian**, 182, 184
- Bjørn**, **Claus**, 121 – **Peder**, sognefoged, 25, 27, 31, 55
- Black**, **Hans**, 85
- Blix**, **Thomas**, 172, 175
- Blom**, **H. J.**, 192, 234 – **Hans**, 58
- Bobé**, **Louis**, genealog, 20-21, 54
- Bode**, 130
- Bodilsen**, **Jens**, 83
- Bogbinder**, **Ambrosius**, 148
- Bohne**, **Bellona Bombardine Magrethe**, 161
- Boje**, **Peder**, forpagter, 101
- Boll**, faldt 1807, 175
- Bonderup**, **Gerda**, 306
- Borberg**, **Jytte**, 319
- Brahe**, **Tycho**, lensmand, 64 – **Tyge**, astronom, 44
- Bram**, **Niss Hansen v.**, skibskaptajn, 214-215
- Brandes**, **Georg**, 312
- Brandt**, **Palle**, 269
- Braun**, 65
- Bregnsbo**, **Michael**, 307-308
- Bricka**, **C. F.**, 60, 255
- Brodersen**, **Frode**, 58
- Bruhn**, faldt 1807, 175
- Brun**, løjtnant, 232 – tømmer i Saksøbing, 259
- Brusendorff**, **Allan**, forlagsredaktør, 303
- Bruun**, oberst, 226 – **N. T.**, digter, 169-170
- Brøchner**, **Hans**, filisofiprofessor, 311-312
- Brøndum-Nielsen**, **Johs.**, 139
- Buchwald**, **Bertram Bertramsen**, sognepræst, 53
– **Ellen Cathrine**, g. Werløs, 53, 61
- Buhl**, **Wilhelm**, søofficer, 171
- Bus**, **Johan**, Helsingør, 87
- Bygum**, **Anne Kirstine**, g. Lange, 89 – **Constance**, g. Krarup, 89-90, 97 – **Niels Jensen**, Viumgård, 89
- Bülow**, **Jochum**, lensmand, 10
- Bæket**, engelsk general, 195
- Bärens**, **Johan Georg**, kammerråd, 251 – **Johan Hendrich**, assessor, 251-255
- Bønnichsen**, **Bonche**, oberst, 175, 182
- Bøttern**, købmand, 261
- Carlsen**, **Marie**, psyk. patient, 151
- Caroline**, prinsesse, 274
- Caroline Mathilde**, prinsesse, 307-308
- Carstensen**, **Ivan**, pens. oberst, 147
- Caspar**, graver, 12
- Castensen**, færgemand i Grønsund, 226
- Castenskiold**, general, 211, 214, 219, 221, 225-228, 230
- Cekic**, **Özlem Sara**, 319
- Christensdatter**, **Kirstine**, g. Coch, 102 – g. Krarup, 101-102 – **Magdalene**, g. Struve, 268 – **Mette**, Tirstrup, 96
- Christensen**, løjtnant, 232 – **Jens**, 234 – **Drengsted**, 47 – **Søren Bitsch**, 287 – **Tommy P.**, 293, 298, 300 – **William**, udgiver, 54
- Christian I**, 58
- Christian II**, 66, 86, 148
- Christian III**, 29, 66
- Christian IV**, 1, 12, 14, 45, 54, 86, 288
- Christian V**, 148-149
- Christian VII**, 307, 317
- Christian VIII**, 166, 171
- Christian August**, prins, 237
- Christiansen**, **Poul Verner**, 55
- Christjensen**, **Mads**, præst, 55
- Clausen**, **Frits**, 317 – **Ingeborg**, g. Johansen, 157 – **Søren**, skipper, 44
- Coch**, **Jacob Walter**, kapellan, 102
- Cold**, faldt 1807, 175
- Colding**, **Ane**, enke, troldkvinde, 45 – **T. A.**, 94 – **Torben Andreas**, civilingeniør, 104
- Collin**, **Edgar**, 182, 184
- Conradi**, **Johan Christian**, postmester i Frederikshald, 237
- Cortsdatter**, **Kirstine**, g. Plum, 52
- Cronberg**, **Olof**, Sverige, 302
- Daell**, **P. M.**, grosserer, 147
- Dahl**, redaktør, 54 – **Bjørn Westerbeek**, 1, 15
- Dahlberg**, **Erik**, generalkvartermester, 7
- Dahlerup**, **Jens Wilhelm**, sekondløjtnant, 174 – **Troels**, 56, 58, 86, 139
- Dahlstrøm**, kammerråd, 219
- Damgaard-Sørensen**, **Bent**, 121
- Dampe**, 149
- Danielsen**, **Johan Henrik**, Nykøbing F., 259
- Degn**, **Ole**, 55, 57, 163, 287
- Deutzer**, **J. H.**, 255
- Dichmann**, købmand i Saksøbing, 263
- Dithmer**, **Federik**, urtekræmmer, 265-266
- Dorph**, købmand i Saksøbing, 260 – **Jens Frederich Siegfried**, forvalter, 207, 227, 233 – **Peder Hegelund**, byskriver, 207-224
- Drager**, **Ebbe**, Helsingør, 68
- Dreier**, **Nicolai Peter**, 172, 175
- Drycker**, **Jørgen**, graver, 13
- Dupont**, **Michael**, arkivar, 63, 88, 134, 139 – overassistent, 207, 235, 288, 292, 294, 318
- Dybdal**, **Ida**, 294
- Dübeck**, **Inger**, 87
- Dybkjær**, **Lone**, folketingsmedlem, 152
- Dybvad**, **Christoffer**, 149 – **Jørgen**, 149
- Dyrvik**, **Stråle**, 240
- Ebbesen**, **Niels**, 174, 184
- Ebelin**, **Friederiche Magdalene**, g. Behmann, 158

- Eckersberg, C. W.**, maler, 196, 213
Ehrencron-Müller, H., 59-60
Eisenberg, Anna, g. Vinstrup, 52
Ejerslev, M. P., 163
Ellefsen, løjtnant, 194
Elling, Christian, 182, 184 – **Peder, Helsingør**, 79
Elsner, købmand, 260
Elvius, Sofus, 320
Endorf, faldt 1807, 175
Enevoldsen, Svend, Ullerup, 34
Engelhardt, Juliane, 234
Engeltoft, Poul, redaktør, 54
Ennen, kammerjægerenke, 260 – **Alexander, skomagerlærling**, 259-260 – **Antoinette Marie**, 260
Erichsen, John, 182, 184
Erik, af Pommern, 64
Erlang, Frederik Krarup, kontorchef, 104
Erslev, Kr., 57
Evald, general, 230
- Fabricius, Johan Christian**, sognepræst, 55 – **Lorentz**, sognepræst, 54
Fabrius, Albert, 90
Falkenstjerne, 164 – **F.**, 57-58
Fangel, Henrik, 32, 56, 234
Fedders, Cathrine, Højer, 46
Feddersdatter, Anne, g. Beyerholm, 48 – **Kirsten, g. Jensen**, 49
Feddersen, Jens, Astrupgård, 31-32, 48 – **Niels, Astrupgård**, 31-32, 48
Feigremager, Hans, Helsingør, 72
Feldbæk, Ole, 234, 240
Fenger, O., 86
Ferdinand, prins, 274
Fibiger, Mathilde, forfatterinde, 149
Fischer, Marie Elisabeth, g. Aagesen, 158 – **Olfert**, admiral, 180
Fisker, Jokum, Helsingør, 79 – **Robert**, 234
Foer, Willum, 78
Fog, Lauritz, forpagter, 97-98 – **Niels**, 98 – **Søren**, 98
Frandsen, Hans, professor, 35, 44, 59 – **Jacob, Ribe**, 44 – **Peder, byfoged i Kbh.**, 30, 42, 44-45, 51-52, 59 – **Troels, købmand i Kbh.**, 44-45, 51, 59
Fransen, Peter, arkivar, 150
Frederik, arveprins, 166, 171
Frederik II, 1, 14, 64
Frederik III, 5, 246
Frederik VI, 166, 169, 171-173, 176-177, 183, 273
Friebo, løjtnant, 194
Friederichs, sognepræst i Gram, 22
Friegast, Frederik, bager, 211, 230
Friis, provisor, 261 – **Christian, kansler**, 1, 14 – **Frederik Hansen, præst i Gram**, 24
Friis-Petersen, H., 104
Frodesen, Bernd, 58
Frodsen, slægt, 41, 58 – **Andreas, Toftum**, 41, 58 – **Broder**, 58
- From, prøveprokurator**, 264-266 – **Else, g. Krarup**, 100 – **Godske Nielsen, kapellan**, 101
Frødesdatter, Catharina, g. Nielsen, 24, 43
- Gad**, 228, 249 – **C. A.**, 248-249
Galeotti, Vincenzo, balletmester, 170, 173
Gammelgaard, Arne, 144
Gebauer, 253
Gellern, Johan van, 75
Gether, Knud, 58
Gjelting, baron, 100-101
Gjersing, Birgitte Andersdatter, g. From, 101
Glenthøj, Rasmus, 234
Gossow, Lyder, af Bremen, 79
Gram, Frederik, præst, 27
Grandjean, H. F., oberstløjtnant, 131 – **Paul Bredo**, 33, 56
Grandt-Nielsen, Finn, 61, 104, 298
Graugaard, Esben, 126
Gregersen, Hans, 234
Grodtschilling, Georg Joachim, søofficer, 171
Gross, krigsråd, 233
Grove, Gerhard L., 45, 53, 58-61
Grut-Hansen, Charles, 105-106, 111-113, 117, 121-122
Grøn, Anders, herredsfoged, 37, 57-58
Gutfeld, F. C., provst, 179
Gyldendal, Søren, 304
Gyldenstjerne, Jørgen, ærkediakon, 32, 56
Gøye, Eline, 56-57
- Hack, Erich, præst**, 55
Hage, 223, 226, 228, 233
Hallager, købmand, 258-259
Halse, Balthazar, kancelliråd, 97-98
Hamre, Bjørn, 150
Hansch, Antonius, kgl. sekretær, 44
Hans, hertug, 29-30, 41
Hansdatter, Ane, g. Rasmussen, 263-264 – **Anne, g. Friis**, 24 – **Ellen, g. Mortensen**, 96-97 – **Karen, g. Jensen**, 94 – **Kirstine, bror N. Tovskov**, 57 – **Maren, g. Troelsen**, 24, 50
Hansen, politibetjent i Saksøbing, 259 – **Anders**, 58 – **Bened, Ulleruplund**, 47 – **Bodil K.**, 309-310 – **Bombara Christine**, 161 – **Christen**, 234 – **David**, rådmand i Helsingør, 70, 84 – **H. C.**, statsminister, 148 – **H. P.**, 54 – **Hans, Gribsvad**, 103 – **smed i Orte**, 103 – **J. C.**, magister, 95-96 – **Jens Christian, skolebestyrer**, 104 – **Jesper**, herredsfoged, 26, 55 – **Kirstine Marie, g. Holst**, 162 – **Michel, sognefoged**, 102 – **Mikael Kristian, mag. art.**, 165, 185 – **Nis, herredsfoged**, 57 – **Peder, hønsekræmmer af Veddinge**, 266 – **sognefoged**, 212, 230 – **Peter Wessel, arkivar**, 251, 255 – **Rasmus, byfoged i Helsingør**, 68-69 – **S.**, 122 – **Sophie, Værløse**, 113-114
Harscheg, Hans, 28
Harsdorff, C. F., 242
Hartby, Inger, 149, 151
Hartmann, Sys, 234

- Hartvig, L.,** Kbh., 113
Hasting, Max, 316
Hatting, Jørgen, 278
Hauch, Chr., 121
Havrehed, Henrik, 144
Haxthausen, løjtnant, 228
Haye, Abraham de la, ingeniør, 13
Hebert, Johan Ehrenfried, gartner, 157, 160
Hebo, slægt, 26 – **Anders,** præst, 22 – **Anders Nielsen,** sognepræst, 24, 27, 48, 56 – **Niels Andersen,** 48 – **Peder Nielsen,** 48
Heboe, Anders, 30
Heeboe, Anders Nielsen, 23 – sognepræst, 23-24, 27 – **Andreas Nielsen,** magister, 22 – **Kierstin Nielsdatter,** 24 – **Niels, d.æ.,** 23-24 – **Niels Nielsen, d.y.,** 23
Hegel, tysk filosof, 312-313
Hegelund, 233
Hegermann-Lindencrone, J. H., korpschef, 274, 276-277
Heiberg, J. L., professor, 312 – **P. W.,** 255
Helle, Knut, 240
Hemmer, kaptajn, 218, 227
Hemmingsen, Michael, underofficer, 218-219
Henningsen, Peter, 234, 255 – arkivar, 293
Heuer, Wilhelm Heinrich, kobberstikker, 170
Hincheldey, kaptajn, 218, 223
Hiort, Anna Christine Nielsdatter, g. Krarup, 100
Hirsch, J. C. W., 183-184, 204 – **Kay,** 204
Hjort, Viktor Kristian, provst, 168, 183-184
Hjorth, Karen, 86, 139
Hoe, Anders Mikkelsen, sognepræst, 50
Hogenberg, 65
Holm, 233 – faldt 1807, 175 – **Hendrich,** urtekræmmer i Kbh., 159-160 – **Michel Pedersen,** herredsfoged, 38, 57 – **Mikkel,** herredsfoged, 29 – **Peter Forsete Bombardus Hendrichsen,** 156, 159
Holst, købmand i Saksøbing, 263 – **Alfred Peter Hakon Christian Bombardus,** 162 – **Bertha,** forfatterinde, 162 – **Hans Iversen,** 35 – **Niels Edvard,** 162
Holstein, baron, 217
Hommel, kaptajn, 189-191, 194
Hornemann, frøkener, 202
Horstbøll, Henrik, 320
Horstmann, Johan Marquart, 300
Hude, Anna, 57-58
Hundrup, F. E., 102 – **Ferdinand Emil,** overlærer, 104
Husmann, Fr. Catharina, Ribe, 23
Hvedbo, Jens, 83
Hvirs, Karen, enke, 35 – **Kirsten,** 35
Hygum, Nissenius Pedersen, sognepræst, 54, 60
Høstbo, Gitte Bergendorff, 127, 294, 298

Ibsen, Jens, tømremester, 10
Ilseø, Grethe, 87
Iuul, Stig, 87-88

Iversdatter, Maren, g. Nielsen, 42 – g. Sørensen, 42
Iversen, Peter Kr., 59 – **Thomas,** lensmand, 25

Jacobsdatter, Karen, g. Struve, 257, 259, 261-264, 269 – **Mette Marie,** g. Ancher, 99
Jacobsen, Andrine Olavine Ryesine Sleppegreldine, 164 – **Christian/Christen,** graver, 6 – **Grethe,** 87 – **Niels,** muremester og brandmajor, 100 – **Svend,** 269 – fhv. inspektør, 17, 54, 61
Jagd, kaptajn, 147
Jansen, madame, 173, 175, 184 – **Karen,** 184
Jensdatter, Beritte, g. Feigremager, 72 – **Kirsten,** 47 – **Maren,** 48 – **Sidsel,** 48 – tjenestepige i Saksøbing, 260
Jensen, Anders, bonde, 83 – **Bent,** 269 – **Borup,** 164 – **Charlotte S. H.,** 293, 296, 298 – **Chr. R.,** 122 – **Christen,** 47 – **Christian,** bagerlærling i Saksøbing, 260 – **Flemming,** 234 – **Holger,** død 1980, 313-314 – **Jeanette,** cand. sceint. oecon., 310 – **Jens,** 48 – **Jens Toftgaard,** museumsinspektør, 142 – **Jens Villiam,** 86 – **Joh V.,** museumsinspektør, 145-146 – **John V.,** museumsinspektør, 313 – **K.,** 58 – **Laurids,** gårdmand i Havervad, 49, 60 – **Mathias,** præst, 55 – **Niels,** bonde, 83 – **Værløse,** 122 – **Peder,** birkefoged i Møgeltonder, 46 – præst i Skåne, 53 – **Susanne Krog,** museumsinspektør, 294, 317 – **Svend,** Gasse, 39 – **Rejsby,** 34 – **Thomas,** Brenderup, 94
Jeppesen, Paw Stylsvig, 142
Jepsdatter, Gertrud, g. Christensen, 47
Jepsen, Tyge, 57
Jesdatter, Anne, 47
Jespersdatter, Mette, g. Andersen, 50
Jespersen, Bertel, Orte, 103 – **Leon,** 87
Jessen, 249 – C. W., kaptajn, 174 – **Helga,** leder, 144 – **Peder,** 47
Jexlev, Thelma, 139
Joensen, Tyge, gårdmand i Buntje, 49
Johansdatter, Hanna Juliane Bombardina, 156, 158-159
Johansen, plejeforældre i Kbh., 285 – **Bambardus Ehrenfried Hebert,** 156-157 – **Hans,** tømremester i Værløse, 116, 122 – **Paul,** historiker, 143
Johnsen, Axel, museumsinspektør, 310
Jonsen, Jens, Helsingør, 74
Joseph II, Wien, 243
Juel, slægt, 25, 34-36 – **Anna Eilertsdatter,** 23, 33 – **Bodil,** 35 – **Eiler,** til Kokholm, 55 – **Eilert, Astrupgård,** 22, 33 – **Hartvig,** biskop, 55 – **Inger Eilertsdatter,** 23 – **Iver,** til Øgelstrup, 55 – **Jens/Jes,** 35 – **Jørgen,** borgmester, 35 – **Mette Pedersdatter,** g. Winther, 35
Jul, Iver, 34 – **Peder,** borgmester, 34 – **Thomas,** 34 – **Troels,** 34
Junior, madame i Saksøbing, 262
Juul, 35 – Niels, oberstløjtnant, 237, 240

- Jørgensdatter, Maren**, g. Hansen i Orte, 103 – **Marie**, af Orte, 102-103
- Jørgensen**, kammerråd, 219, 226-227 – **løjtnant**, 219 – **A.**, sognefoged, 228 – **besk. forsvarer**, 264, 266-267 – **Christen**, 266 – af Gislinge, 265-266 – **H.**, 86 – **Hansine**, Værløse, 110 – **Hansine U. Bambardine**, 162 – **Harald**, 104, 234 – **J.**, 86-88 – **P. J.**, 86-87 – **Poul Johs.**, 63
- Jörn. Ewald**, 15
- Kalkar. Otto**, 139, 292
- Karlsen**, bager i Saksøbing, 259-260
- Katarina II**, zarina, 317
- Keilov. Christiane Frederikke**, bagerenke, 211, 230
- Kemp**, slægt, 53, 61 – **Christian Jacob**, kunstdrejermester, 61 – **Gyrithe Christine Margrethe**, g. Ulrich, 61
- Kidde. Harald**, 21
- Kieffer-Olsen. Jakob**, antikvar, 124
- Kierkegaard. Niels Andreas**, 145-146 – **Peter Christian**, kulturminister, 145 – **Søren**, 145, 276, 278, 312-313
- Kierurt. Hans**, slotskriver, 82
- Kinch. J.**, 55, 57-58
- Kinder. Heinrich**, 100
- Kirchheiner**, 228, 233
- Kirkebæk. Birgit**, 150
- Kirkerup. Andreas**, 242
- Kisbye. Torden**, 163
- Kiær. Rasmus Jensen**, urmager, 101
- Kjældgaard. Lasse Horne**, 311-312
- Kjær. Marianne**, 164 – **Ulla**, 317
- Kjærboel. Johannes**, 144-145
- Knab. Knud**, 103
- Knieper. Hans**, maler, 82
- Knorr**, kaptajn, 230
- Knudsdatter. Maren**, tjenestepige i Saksøbing, 261
- Knudsen**, rebslager i Saksøbing, 259, 261-262 – **Hans Christian**, skuespiller, 165-185, 234 – **Knud**, rebslagersvend i Saksøbing, 261 – **Lisbeth**, 319 – **Niels**, borger i Odense, 51 – **Odense**, 43, 60 – **Peter Øvig**, 313-315 – **Thomas**, kannik i Ribe, 30
- Kolderup-Rosenvinge. J. L. A.**, 59
- Koll. Boris**, 234
- Kollin**, 210, 225 – **færgemand**, 214, 219
- Korne. Anders**, 76
- Kornerup**, købmand i Holbæk, 266
- Koudal. Hanne**, 151
- Krabbe-Juel**, slægt, 55
- Krag. Jens Otto**, 152
- Krarup**, slægt, 89-90, 93 – **Anna Christina**, g. Kiær, 92, 101 – **Anne Kirstine**, 91 – **Arnold**, apoteker, 90 – **Bolette Sophia**, 92, 101 – **Christen**, 91-92, 96, 104 – **Christen Hansen**, forpagter, 93, 99-101, 104 – **Christen Lauritzen**, Mullerup, 90, 94-98, 104 – **Christian**, Debjerglund, 89-91, 95-97, 103 – **sognepræst**, 94, 104 – **Christian Hansen**, 93 – **Christine Birgitte Hansdatter**, 99-100 – **Ellen Hansdatter**, g. Mortensen, 97 – **Else Catharina**, g. Kinder, 92, 100 – **F. F. S.**, 89, 104 – **Frederik Carl**, 101 – **Frederik Foss Stampe**, sognepræst, 104 – **Hans Ancher**, 100 – **Hans Ancher Christensen**, 101 – **Hans Anker**, 92 – **Hans Hansen**, 93, 97, 99, 101-104 – **can. theol.**, 101 – **Hans Larsen**, 90, 95 – **Inger Hansdatter**, g. Ancher, 91, 97, 99 – g. Thomesen, 89-91, 93-97, 100, 103-104 – **Inger Kirstine**, 92 – g. Horstmann, 100 – **J. B.**, 89, 95, 104 – **Janus Balthazar**, provst, 104 – **Janus Frederik**, registrator, 90 – **Jens Hansen**, **can. theol.**, 93 – **Jens Henrik**, 91, 104 – **Johannes**, **can. theol.**, 102, 104 – **Karen**, 101 – **Kirsten Hansdatter**, g. Listo, 95, 97 – **Kirstine Birgitta**, g. Bager, 92-93 – **Maren**, 91 – g. Boje, 101 – **Maren Hansdatter**, 93, 99 – **Maria**, 93, 101 – **Marie Cathrine**, 91 – **N. P.**, 90, 104 – **Niels**, 92, 100 – **Niels Bygum**, 91, 95, 104 – **Niels Christensen**, 101 – **Niels Peter**, sognepræst, 104 – **Steward Hansdatter**, g. Povelsen, 95-97 – **Steward Malena**, 92, 101 – **Steward Hansdatter**, g. Wendelbo, 97-98 – **Thomas West**, købmand, 92, 100-101 – **Thure**, 91, 104
- Krebs**, kaptajn, 194, 199 – **A. C.**, 249
- Krieger. J. C.**, kommandør, 174, 177
- Kristensen. Knud**, statsminister, 311
- Kristiansen. Kristian**, 163
- Krogaard. Mia Lade**, 255
- Krogemager. Jens**, Helsingør, 72
- Kroman. Erik**, 56-57, 59, 86-87, 139, 292
- Krummedige. Segebod**, 34, 56
- Kruse**, 1813, 175, 182 – **Melle**, 143
- Krænchel**, 228
- Kuorilehto. Markku**, Finland, 301
- Kölln. Morten**, graver, 6, 11-12
- Køye**, major, 217-218
- Lange**, slægt, 94 – **Hans Thomesen**, Vormarksgård, 90-91 – **Nanna**, registrator, 90, 92, 101-102 – **Nanna Dorothea Valeria**, registrator, 104 – **Philip**, 243
- Langebek. Jacob**, 56-57
- Langeland**, krigsråd, 229, 232
- Langen. Ulrik**, 183, 185, 234
- Langholz. Carl**, genealog, 21, 54, 56, 58, 61
- Larsen. Alfred**, 54 – **Axel**, 149 – **Birgit Flemming**, 293, 297-298, 301 – **Ejvind**, 58 – **Hans**, skomagerlærling i Saksøbing, 259 – **Helle S.**, 122 – **Henrik**, Bøgely, 112 – **Inger Johanne Kirstine**, født i Dråby, 285 – **Jens**, smed i Borre, 219 – **Kay**, 234 – **Mads**, Saksøbing, 262 – **Marie**, Værløse, 114, 118 – **Niels**, Værløse, 115, 122 – **Poul Villy**, 285 – **Sophie**, Værløse, 118
- Lasdatter. Kirsten**, 47
- Lassen. Aksel**, 54 – **Niels**, Astrup, 39 – **Peder**, Gjesing, 47 – **Svend**, Astrup, 34
- Lauridsdatter. Anne**, g. Christensen, 47 –

- Ingeborg**, g. Pedersen, 47 – **Karen**, g. Lassen, 47
- Lauridsen**, **Hans**, Ulleruplund, 47 – **John T.**, 317-318
- Lauritzen**, **Anders**, selvejerbonde i Orte, 102
- Laursen**, **Anders**, Helsingør, 71
- Laustsen**, **Laust**, gårdmand i Kærgård, 46
- Lehmann**, **Orla**, korporal, 277
- Lejel**, **Frederik**, borgmester, 73
- Lemberg**, **Kai**, 121
- Lengnick**, **J. C. L.**, genealog, 89
- Leve**, amtsforvalter, 102
- Lidegaard**, **Bo**, 147
- Lilje-Juel**, slægt, 34, 55
- Limbek**, **Claus**, gårdejer, 55
- Lind**, **Jens**, kaperkaptajn, 234 – **Jens Georg**, stiftsfysikus, 307
- Lindam**, **Anna Valborg**, g. Würtzen, 187
- Lindeberg**, **Lars**, 234, 249
- Lindgraan**, **Adam**, professor, 257, 269
- Lindgreen**, 216, 219 – **Adam**, professor, 57, 61, 142-143 – **David**, 269
- Lindhardt**, **Charlotte**, cand. mag., 123, 125
- Lindholm**, **August Bombardinus**, 156-159 – **Gudmand Basse**, drejersvend, 157, 160
- Listo**, **Mads Andersen**, 95, 97
- Lorek**, **J. U.**, læge, 277
- Lorentzdatter**, **Gunder**, g. Martensen, 46
- Lorentzen**, **Andreas**, apoteker i Tønder, 46, 59
- Lorenz**, **D. C.**, general, 277
- Ludvigsen**, ritmester, 216, 228-233
- Lund**, 233 – løjtnant i Nykøbing F., 225, 228 – toldkasserer i Saksøbing, 263 – **Anders**, herredsfoged i Høyer, 23, 26 – tolder i Ribe, 23 – **Anders Hansen**, ridefoged, 42, 46 – **Andreas**, gårdmand i Højer, 46, 60 – **Erik Harald**, 89 – **Fedder**, herredsfoged, 26-27, 41, 46, 55, 58-59 – **Foeder**, 23 – **Laurids Hansen**, Ulleruplund, 42, 47, 58 – **Lise**, 89, 104 – **Søren**, kancelliråd, 99
- Lundø**, **Sten**, arkivar, 271, 278
- Lutzow**, kaptajn, 189-190, 194
- Lydiksen**, **Hans**, rådmand, 46
- Lylloff**, **Kirsten**, 144
- Lyngby**, **Thomas**, 183-184, 234
- Lütken**, **Otto**, admiral, 171
- Løgstrup**, **Birgit**, 234
- Lønborg**, major, 231, 233
- Lønstrup**, købmand i Roskilde, 265
- Löwe**, **Jacob**, 61
- Mackeprang**, købmand, 259-260 – **M.**, 86-87
- Madsen**, **Anne Kirstine**, g. Hebert, 157 – **Christen**, sognefoged i Aas, 49 – **Frands**, borger i Ribe, 26, 29, 32, 40-41 – **Heini**, 139, 292 – **Mads**, 218 – **Ole Steen**, 316 – **Rasmus**, Helsingør, 76
- Malling**, 249
- Mamelund**, **S. E.**, Norge, 301
- Mann**, **Thoman**, digter, 143
- Margrethe I**, dronning, 55
- Marie Sophie Frederikke**, dronning, 176-177
- Marquard**, **E.**, 183
- Martensen**, biskop, 312-313 – **Moritz**, herredsfoged, 46
- Matzen**, **Johannes Bernhard**, hospitalsinspektør, 242
- Meldgaard**, **Eva Villarsen**, 156, 162-164
- Melstedt**, **Ketil Johnson Ketilson**, major, 175
- Michelsen**, **Niels**, 74 – **Per**, Utterslev, 74, 138
- Mikkelsen**, **Jørgen**, arkivar, 87, 234-235, 279, 287, 293, 298, 306-307, 315 – **Niels**, herredsfoged, 29-30, 50, 57 – **Stella Borne**, arkivar, 127, 149, 152, 294, 307, 309, 319
- Molotov**, 143
- Monrad**, **Erik**, biskop, 55 – **Johan**, godsejer, 55
- Montgomery**, feltmarskal, 316
- Moritzdatter**, **Catharina**, g. Lund, 46
- Mortensen**, **Asmus**, 29 – **Chr.**, Ølgod, 97 – **Christen**, sognepræst, 60 – **Hans**, Helsingør, 69
- Moth**, slægt, 98 – **Christian**, Kvistrup hovedgård, 97-98 – **Christina Sørensdatter**, 95 – **Søren Povelsen**, bøsseemager, 96
- Mulvad**, slægt, 58 – **Viggo**, 58
- Munch**, **P.**, udenrigsminister, 147
- Mund**, **Peder**, lensmand, 8
- Munthe Morgenstjerne**, stiftamtmand, 220, 223
- Müller**, **Adam**, tegner, 272
- Møller**, forpagter, 233 – kasserer, 221, 223 – **Anna Maria Henriksdatter**, g. Krarup, 101 – **Dan Ersted**, 150 – **Hans T.**, 150 – **I. P.**, maler, 201 – **Jan**, forfatter, 234, 316 – **Poul Martin**, 312 – **Rasmus**, biskop, 104 – gårdmand, 217
- Mørk**, **Hans-Ole**, 21, 54, 61
- Nay**, **Alexander**, 248
- Neergaard**, **Inge-Lise**, 302 – **Steen**, 302
- Neiiendam**, **Jan**, 183-184 – **Robert**, 184-185
- Neubert**, **Gerd**, 86
- Niefindt**, **Thitke**, 79
- Nielsdatter**, **Anne**, g. Andersen, 48 – g. Skade, 50 – **Barbara**, g. Pedersen, 50 – **Karen**, g. Beyer, 50 – **Mette**, g. Hoe, 50
- Nielsen**, **Anders**, Astrupgård, 50 – gårdejer, 48 – graver, 13 – købmand i Varde, 30, 32, 42 – på St. Hebo, 24, 47, 57, 59 – **Carl Lindberg**, 60 – **Christiern**, borgmester i Varde, 17, 54 – **Claus**, byfoged i Helsingør, 69-71, 85 – **Fedder**, gårdmand, 29-32, 42, 48, 58, 60 – **Flemming Chr.**, forfatter, 145-146 – **H.**, præst i Brøns, 23 – **Hans**, rådmand i Helsingør, 72 – **Herman**, professor, 52 – **Ingrid**, udgiver, 57 – **Jan Ahtola**, 146-147 – **Karl**, Vamdrupgård, 43 – **Lars**, lokalhistoriker, 107, 113, 121 – **Ludvig**, junker, 59 – **Niels**, gårdejer, 122 – gårdejer fra Farum, 119 – husmand i Værløse, 112-113 – redaktør, 54 – Værløse, 122 – **Niels Peter**, købmand i Værløse, 113, 115, 118 – **Oluf**, 54-55, 59, 61 – **P.**, Værløse, 122 – **Svend**, Gasse, 39 – **Troels**, 50, 59 – Astrupgård, 24, 26, 30-32, 42-43, 50

- Nielses, Ingeborg**, g. Winther, 23
Nissen, Peder, herredsfoged, 37, 57
Normann, Alodde Emilie, 164 – **Berta Oline Nathalia**, 164 – **Carl Eduart Emil**, 164 – **Georg Frederik**, 164 – **Ole Christian**, 164 – **Sophie Amalia**, 164
Norskov, Jeppe, ph. d., 142
Nykøbing, Thue Mortensen, sognepræst, 53
Nyland, Nick, 307
Nyrop-Christensen, Henrik, 183-184
Nøkkentved, 164 – **Caroline Bombardine**, 162
Nørr, Erik, 287, 317-318
Nørup, Maiken Rude, 150
- Oldenburg, Gerhard von**, 58
Oldendorph, Johannes, præst, 35, 57
Olrik, H. G., 273, 278
Olsen, tømrermester i Værløse, 116 – **Gunnar**, 86 – **Jørgen**, hønsekræmmer, 265 – **Laurits**, gårdejer i Værløse, 115, 122 – **Mads**, 96 – **Mogens**, værtshusholder i Saksøbing, 259 – **Rasmus**, Borre, 219
Olufsdatter, Barbara, g. Aslaksen, 52
Olufsen, Hans, sognepræst i Ribe, 54
Overschou, Thomas, 183-184
Overskov, Carsten, 163
- Paaske**, graver, 6, 9 – **tømmermand**, 10 – **Peder**, slotsskriver, 51
Paeschen, Hans, bygmester, 3-4
Paikin, Elsebeth, 296
Paludan, 233 – **løjtnant**, 208, 224, 232 – **studenter**, 233
Paludan-Müller, Frederik, 21 – **korporal**, 277
Pedersdatter, Anne, g. Andersen, 49 – g. **Olufsen**, 54 – **Dorthe**, g. Joensen, 49 – **Elna**, g. Struve, 268 – **Karen**, g. Madsen, 49 – **Kirsten**, g. Jacobsen, 100 – g. **Madsen**, 26, 41, 44 – g. **Pedersen**, 48 – **Maren**, g. Nielsen, 52
Pedersen, Anders, gårdmand i Borrig, 48 – **Christen**, karl i Østermarke, 210 – **Krarup**, 96 – **Frands**, 83 – **Hans**, herredsfoged, 24, 26, 40-41, 57 – **Ullerplund**, 29-30, 40-42 – **Jes**, gårdmand i Hjemsted, 47 – **Jonas**, Tornumgård, 50 – **Karl Peder**, 317 – **Laurits**, 65, 70, 73, 80, 82, 84, 86 – **Michel**, sandemand, 57 – **Morten**, 83 – **Niels**, Astrupgård, 26, 28-30, 40-43, 55, 59 – **Nis**, Øster Gasse, 57 – **Oluf**, Helsingør, 72 – **Svend**, Øster Gasse, 57
Persen, Frantz, 74, 138
Peterman, Melchior Henrich, murermester, 166
Petersdatter, Bellona Bombardine, 156, 158-159 – **Hellegunt**, 76
Petersen, Claus Hagen, 121 – **Egon**, sygehuschef, 150 – **Erik**, 269 – **H.**, maler i Værløse, 115 – **H. Friis**, 104 – **Jens**, ang. Løgismose, 34 – **nyråd**, 292 – **Karsten Skjold**, Tøjhusmuseet, 204, 234 – **Laurits Vilhelm**, gårdejer i Værløse, 113, 122 – **Lauritz**, Nyråd, 292 – **Morten**, redaktør, 148 – **Verner Beyer**, idéhistoriker, 150
Petræus, Caspar, 58
Peymann, Ernst, general, 168, 184, 189, 194, 196
Pfaff, 208, 222, 233
Pio, 149
Planke, Hans, guldsmed, 84
Pless, overkammerherre, 100
Plum, slægt, 45 – **Anna**, g. Jensen, 53 – **Cathrine**, g. Wichmann, 52 – **Claudius**, professor, 24, 26-27, 52 – **Claus**, 61 – **hofskrædder**, 45 – **tobaksspinder**, 53 – **Cort**, borgmester, 52-53 – **Elias**, sognepræst, 53 – **Elline**, g. Buchwald, 53 – **Frederik**, sognepræst, 53 – **Henrik**, løjtnant, 53 – **Johan**, generalkirkeinspektør, 52 – **Maren**, g. Alpen, 53 – **Tale**, g. Nykøbing, 53
Pontoppidan, 249, 320
Porsmose, Erland, 121
Poulsen, Henning, 317
Povelsen, Søren, Vindum Overgård, 95, 97-98
Povlsen, Hans, norsk karl i Orte, 102 – **Karen Klitgaard**, 182-183
Prange, Knud, 54, 293, 298
Prangen, løjtnant, 233
Preis, Daniel, 183-184
Prydtz, Johan Lorenz, kaptajn, 175
- Qvistgaard**, faldt 1807, 175
- Raae, H. J.**, 232
Rahbek, Knud Lyne, 169, 182 – **kaptajn**, 276
Rahde, Gerhard Ludvig, kobberstikker, 173
Ramsing, H. U., 59-61
Rantzau, slægt, 25 – **Breide**, feltherre, 1, 9, 13-14 – **Daniel**, Trøjborg, 25 – **Gert**, lensmand, 69 – **statholder**, 30 – **Godske**, 55 – **Peder**, Trøjborg, 24-25, 37, 55 – **Sivert**, amtmand, 29
Ranzow, Peder, junker, 23
Raquetta Bombardina, født ca. 1807, 155
Rasmusdatter, Maren, g. Thomsen, 48
Rasmussen, Anne Mette, 152 – **Barbara**, Værløse, 109 – **Bente Klercke**, 163 – **Emilie**, 90, 104 – **Hans C.**, tømrersvend i Værløse, 116 – **Jens Rahbek**, 234 – **Niels**, daglejer i Saksøbing, 262-264 – **købmand** i L.Værløse, 116 – **Peder**, Kammerråd, 95 – **Peter Hertel**, ministerråd, 143, 148, 311, 316
Ratjen, Jesper, 306
Rawert, Ole Jørgen, 246
Ravnborg, Ehrenfried Hebert, 157 – **Elly Margrethe Hebert**, 157 – **Henrik Carl Rehders**, 157 – **Henrik Carl Rheders**, 157 – **Ingeborg Hebert**, 157 – **Marie Hebert**, 157 – **Mickael Fangel Rehders**, 157 – **Otto Hebert**, 157 – **Sofie Hebert**, 157
Ravnskilde, byfoged, 258
Reek, C., Ballerup, 116
Reitzel-Nielsen, Erik, 59
Resch, 227
Restorf, kaptajn, 175, 193, 199

- Reventlow, C. D. F.**, greve, 184
Ribbentrop, 143
Richardt, F., litograf, 232
Richmond, James, præst i USA, 146
Richter, Vilhelm, 164, 183, 185, 204
Riegels, N. D., skribent, 241-242, 248
Rindorf, Christen, 188 – **Grethe**, civilingeniør, 187, 205
Robsahm, 209
Rohde, Henriette, g. Lindam, 204
Rolfs, Claus, 59
Rolfsen, Abraham, søofficer, 171
Roos, Rikke Elise, historiestuderende, 105, 122
Rosenkrantz, amtmand, 99 – slægt, 59
Rosset, Claudi, klædekræmmer, 242
Rothe, løjtnant, 194
Roussell, Aage, 55
Rytter, Karsten, byfoged, 59
Røed, Christen, 218
Rømiche, faldt 1807, 175
Rønn, Edith Mandrup, etnolog, 149-151
Rørbye, Martinus, maler, 275
Rørdam, Holger Fr., 56, 59-60
- Sander, Levin Christian**, 173-174, 184
Saxsen, Andris, rådmand i Helsingør, 69
Schack, Hans Egede, 21, 54, 56
Schalberg, Lars, smedelærling, 259
Schall, madame, 173, 175, 185 – **Claus**, 170
Scheen, Rolf, 234
Schiern, Ide Margarete, g. Dorph, 207
Schive, Peder Jørgensen, 104
Schiøt, kaptajn, 195
Schiøtz, købmandslærling i Holbæk, 265
Schlaber, Gerret Liebving, 307
Schlüter, Anne Marie Vessel, 151-152
Schmalfeldt, Bartholomæus, ingeniør, 1, 11-12
Schmidt, Anders, 58
Scholden, 231
Schottmann, kaptajn og oldermænd, 184-185
Schreiber, Anna Kathrine, g. Krarup, 100 – **Henning Cai**, feltskær, 100
Schreibvogel, major, 212, 226-227, 235
Schrødersee, J. C., 182
Schult, Didric, kammerherre, 91, 99
Schurmann, Lauritz, præceptor, 104
Secher, V. A., 56, 59, 86-87
Seehusen, Jochum, 10
Seidelin, ritmester, 228 – **Johan Henrik**, overlæge, 247
Senn, Johannes, kobberstikker, 173
Sim, Willum, 78
Simonsen, Chr., 58 – **Hans**, konferenceråd, 104 – **Lars**, arbejdsmand i Værlose, 116-117, 122 – **Niels Juul Tordenskjold**, 164
Simsen, Hans, Helsingør, 66, 73, 79
Sjøqvist, Viggo, 147
Skaaning, Jytte, 163
Skade, Niels Bertelsen, borger i Ribe, 50
Skammelsen, Anna, enke, 45 – **Jesper**, vintapper, 45
- Skautrup, Peter**, 54
Skive, Søren Jensen, sognepræst, 55
Skjernov, Lisbeth, 306-307
Skjoldager, major, 147
Skotte, Anders, 69, 76, 85
Skougaard, Mette, 183-184
Skov, J. K., 122
Skougaard-Petersen, Vagn, 317
Skram, Cecilie, g. Krummedige, 34
Skriver, Jacob Sørensen, borgmester, 45 – **Margrethe**, enke, 45
Slottved, Ejvind, 60
Smidt, Mechaline Dorthea, g. Holm, 159
Smith, Peter Scharff, 150-151
Sofie, dronning, 14
Sommer, David Ulrich, postmester, 237-238, 240 – **F. C.**, genealog, 20-22, 32-33, 43, 47, 51, 54, 56-60
Sonne, Pernille, arkivar, 151
Sophie Hedevig, prinsesse, 100
Sorendsen, Anders, gårdejer, 105
Spangenberg, Jost Melchior, 12-14 – **Jost von**, voldmester, 13-14 – **Melchior**, graver, 1, 11-14 – **Valentin**, graver, 1-14
Sparre, 225 – inspektør, 233 – **Adolph**, bagerlærling, 259
Specht, oberst, 202
Spleth, Elias, forpagter, 96 – **Margrethe Sophie Eliasdatter**, 96
Stanley, løjtnant, 230-231, 233-234
Steen, Poul, 293, 298
Stemann, amtmand, 60 – **C. L. E. von**, 60
Stevenson, Christine, 248-249
Stjerne-Juel, familie, 25, 34, 55
Struensee, 149, 304, 308
Struve, Carl Frederik, f. 1825, 269 – skomager, 257, 263-269 – **Christian Frederiksen**, garver, 257 – **Frederik Wilhelm**, 268 – **Frederikke Valine**, 269 – **Gotfred Wilhelm**, 257-264, 268-269 – f. 1822, 268 – **Jacobine Maren Christine**, 268 – **Marie**, 268 – **Peder Christian**, 269
Suderbo, Anne Dorthe, 294 – museumskonsulent, 241, 249
Svendsen, Jens, sandemand, 34 – **Klaus**, Hviding, 34 – **Olle**, Søndernæs, 34 – **Peder**, sandemand, 39
Syben, Cathrine, g. Frandsen, 45 – g. Plum, 45 – **Johan**, guldsmed i Kbh., 45
Sæther, Halvor Tollefsen, fenrik, 172, 175
Søndag, Kirsten, enke, 45
Søndergaard, Georg, 156, 162-164
Sørensdatte, Christiana Styvart, 98
Sørensen, Benned, herredsfoged, 58 – **Christian**, 98 – **Clemens**, borgmester i Vejle, 54 – **Jakob**, 234 – **Jørgen**, St. Hebo, 42 – **Niels**, Helsingør, 72
- Tamm, Ditlev**, 56, 88
Taube, Johan, lensmand, 2-5
Thalbitzer, Sophie Dorothea, 155, 160, 163-164

- Thestrup, Poul**, 255, 269 – **Rasmus**, 54
Thinen, major, 228
Thiset, A., 33, 55-56
Thomassen, Jesper, 318
Thomesen, Hans, Vormarksgård, 89, 91, 93-98, 100, 103-104
Thomsen, Alfred, 163 – **Liv**, 318 – **Niels**, borgmester i Varde, 48 – **Nis**, digefoged i Højer, 46
Thonboe, Anna Cathrine, g. Bårens, 255
Thuff, H. A., kaptajn, 272
Thuresdatter, Maren, g. Bygum, 89
Tillisch, 235
Tillits, major, 215, 223
Toftingh, Broder de, 58
Tolsen, Knud, gårdmand, 51
Topsøe-Jensen, T. A., 183
Tovgaard, Katrine Elmelund, stud., 155, 158, 164
Tovskov, Hans, 39, 57 – **Niels**, rådmænd, 39, 57
Trap, J. P., 54, 122
Trellund, Anne Katrine, g. Moth, 98
Tretow-Loof, oberstløjtnant, 147
Troelsdatter, Karen, g. Lassen, 26, 39 – g. Tolsen, 51 – **Maren**, g. Jensen, 39
Troelsen, Anders, gårdmand i Astrup, 50 – **Antonius**, rådmænd i Oslo, 51 – **Frøde**, Astrup, 50, 55 – **Niels**, Astrupgård, 24, 50, 58 – **Peder**, herredsfoged, 18, 21, 26-29, 32-33, 35, 37-39, 41, 55, 57, 60 – **Svend**, Ulleruplund, 33, 37, 39-40, 58
Truelsen, Maren Elisabeth Macholt, g. Bech, 305 – **Peder**, 35
Truslew, Niels, 178, 244
Trybsehen, madame, 263
Tuxen, Sanja, cand. mag., 307
Tøgersen, Jesper, Helsingør, 85
Tønsberg, Jeppe, 121

Uldall, 223
Ulrich, hertug af Mecklenburg, 13-14 – slægt, 53 – **Georg Herman Julius**, direktør, 61
Ursin, A. S. H. J., sekondløjtnant, 175, 182, 184-185
Utzon, Mette Vibe, 151-152

Wachtmand, kaptajn, 213, 217-219
Wad, Gustav Ludvig, 104
Vahl (Wahl), A., 61 – **Jens**, sognepræst, 17, 54
Valdemar Sejr, 86
Waleur, Karen Lycke, g. Lindholm, 157
Walterstorff, generalmajor, 191
Wandal, Hans, biskop, 148
Wedderborn, Richard, 73
Wedel, baron, 190
Wedelfeldt, løjtnant, 191, 199
Wegener, Vibeke, 164
Wegner, oberstløjtnant, 227-229, 231, 233
Wegling, Tor, førstearkivar i Oslo, 237, 240

Weilbach, Fr, 14
Weinholt, løjtnant, 225
Wendelbo, Niels Henrichsen, Grauballegård, 97
Venø, Ejvind, 86
Werencke, Henning, graver, 4
Werløs, Jens Lauridsen, præst på Trankebar, 53 – **Johanne Ludovica**, g. Kemp, 61 – **Peder Lauridsen**, sognepræst, 53
Vibe, slægt, 35 – **Hans**, borger, 35 – **Jep/Jacob**, 35
Wiberg, S. V., 54, 60-61
Wich, faldt 1807, 175
Wichmann, Niels, professor med., 52
Viertel, C. F., 167, 183
Villadsdatter, Anne, g. Fabricius, 55 – **Margrethe**, g. Skive, 55
Villadsen, Jep, Ulleruplund, 47
Willemoes, Peder, premierløjtnant, 174
Wilster, Jørgen Pedersen von der, graver, 13
Vinding, Rasmus, 60-61
Vinstrup, Maren Pedersdatter, g. Plum, 52 – **Peder Jensen**, biskop, 52
Vinter (Winter), se også Winther og Vinter – slægt af Nandrup, 55 – slægt af Vodstrup, 55 – **Ingvard**, foged i Ribe, 34 – **Laurids**, Ribe, 34
Winther, Hans Pedersen, 23 – **Jens**, Hviding herred, 34 – **Niels Pedersen**, herredsfoged, 23 – **Peder**, 23 – **Svend**, 34, 36 – adelsmand, 23, 27, 33 – **Troels**, herredsfoged, 17-18, 20-25, 27-28, 30-36, 38-40, 54-55, 58, 61
Virknær, Helle, 152
With, generalløjtnant, 148
Wittendorff, Alex, 148
Wittrup, P. L., 55
Wodskou, Peter, 293, 298
Voigt, oberstløjtnant, 191
Worm, Jacob, 149 – **Ole**, 61 – **Pauline**, forfatterinde, 149
Worsøe, Hans H., 54-55, 61, 303 – fhv. landsarkivar, 90, 104 – **Jens**, 293, 298, 300
Wulff, Aage, konservator, 229
Würzen, slægt, 187 – **Anna Margrethe**, g. Rindorf, civilingeniør, 205 – **Carl Gottfried von**, major, 187-188, 204 – **Christen Asleben Lindam von**, 187, 204 – **Gerda**, g. Nielsen, 188

Zahle, N., 303
Zahrtmann, C. V., stud. med., 276
Zalewski, Barbara, 248
Zeuthen, løjtnant, 193

Oeder, 129, 131
Oehlschläger, Adam, 160, 169, 177, 183, 185 – rektor, 272, 278
Ørsted, litteratus, 231 – **A. S.**, 160 – **H. C.**, 273, 278

PUBLIKATIONER OG PRISLISTE

Titel	Udgivet	Pris	Medlemspris
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 2006</i>		225	200
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 2005</i> Pris for årgangen		225	200
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 2004:2</i> (jubilæumsbogen)		225	150
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 2004:1-2</i> (forårsnummeret og jubilæumsbogen)		300	200
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 1994-2003</i> Pris pr. årgang		200	175
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 1983-1993</i> Pris pr. årgang eller hæfte		75/50	50/25
<i>Personalhistorisk Tidsskrift 1983-1994</i> Samlet pris for alle 12 årgange NB: Enkelte hæfter er desværre udsolgt		300	150
<i>Tusindvis af navne. Register 1880-1965</i> . 3 bind (med cd-rom). Ved Poul Steen og Arne Julin NB: Cd-rom indeholder register 1880-2000	2001	200	100
<i>Register til Personalhistorisk Tidsskrift 1966-1996</i> (med diskette). Ved Poul Steen	1998	75	50
<i>110 års indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1880-1990</i> (med diskette). Ved Poul Steen	1992	150	100
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1991-2000</i> . Ved Hans H. Worsøe	2001	50	25
<i>mig & MINE. Slægtsforskning for børn</i> . Af Charlotte S.H. Jensen	2002	100	100
<i>Borger og bybefolkning</i> . Af Ole Degn	2001	180	120
<i>Datasupplement til Dansk Biografisk Leksikon 1984-1995</i> . Af Sv. Cedergreen Bech	1996	35	25
<i>Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1973-1979</i> . Af Dorte Gissel	1982	110	60
<i>Latinskolens religionslærere 1853-1903</i> . Af Erik Nørr	1981	50	30
<i>Tilføjelser og rettelser til Danske Sagførere</i> . Af Finn H. Blædel	1979	50	30
<i>Lærestole og lærere ved Københavns Universitet 1537-1977</i> . Af Ejvind Slottved	1978	100	75

Alle priser er inkl. moms. Ved forsendelse beregnes porto

Indmeldelse

Årskontingentet for 2007 er 250 kr. for medlemmer med postadresse i Danmark

Årskontingentet for 2007 er 280 kr. for medlemmer med postadresse i øvrige Europa

Årskontingentet for 2007 er 325 kr. for medlemmer med postadresse i øvrige udland

For årskontingentet modtager medlemmerne *Personalhistorisk Tidsskrift*

Bestilling

Bøger og hæfter kan bestilles hos:

Birgit Flemming Larsen

Klostermarken 13

9000 Aalborg

Bøger og hæfter kan også bestilles via Samfundets hjemmeside www.genealogi.dk

Anmeldelser:

Gerda Bonderup, Jørgen Mikkelsen og Lisbeth Skjernov (red.): »af yderste Vigtighed for det hele Borgersamfunds Tryghed«. Medicinalberetninger og deres anvendelses- muligheder i historisk forskning (<i>Sanja Storm Tuxen</i>)	306
Michael Bregnsbo: Caroline Mathilde, magt og skæbne (<i>Stella Borne Mikkelsen</i>)	307
Bodil K. Hansen: Familie- og arbejdsliv på landet, ca. 1870-1900 (<i>Jeanette Jensen</i>)	309
Axel Johnsen: Dannevirkemænd og Ejderfolk. Den grænsepolitiske opposition i Danmark 1920-1940 (<i>Peter Hertel Rasmussen</i>)	310
Lasse Horne Kjældgaard: Sjælen efter døden – Guld- alderens moderne gennembrud (<i>John V. Jensen</i>)	311
Peter Øvig Knudsen: Blekingegadebanden (<i>Jørgen Mikkelsen</i>).	313
Ole Steen Madsen i samarbejde med Anette Betke: 1945. Kampen for Europas og Danmarks befrielse (<i>Peter Hertel Rasmussen</i>)	316
Jan Møller: 1807 - København i flammer (<i>Susanne Krogh Jensen</i>)	316
Erik Nørr (red.): Danske Magazin, bind 50, 1. hæfte (<i>Michael Dupont</i>)	317
Erik Nørr og Jesper Thomassen (red.): Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne (<i>Michael Dupont</i>)	318
Liv Thomsen (red.): Min bedstemors historie (<i>Stella Borne Mikkelsen</i>)	318
Vejledning til forfattere	320

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsens medlemmer:

Formand: Birgit Flemming Larsen, Klostermarken 13, 9000 Aalborg
Næstformand: Michael Bach, Rolfsvej 14, 3.tv., 2000 Frederiksberg
Sekretær: Gitte Bergendorff Høstbo, Obovej 14, 2730 Herlev
Kasserer: Finn Grandt-Nielsen, Stavrevej 27, Måle, 5300 Kerteminde
Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV
Charlotte S.H. Jensen, Statholdervej 5, 3.tv., 2400 København NV
Stella Borne Mikkelsen, Borgmestervangen 4, 4.th., 2200 København N
Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj
Poul Steen, Strandvejen 296A, 2930 Klampenborg
Peter Wodskov, Arnesvej 44, 2700 Brønshøj
Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Aabenraa

Skriftudvalgets medlemmer:

Redaktør: Michael Dupont, Stenager 216, st., 2600 Glostrup
Susanne Krogh Jensen, Stevnbovej 43A, 4600 Køge
Anne Dorthe Suderbo, Lille Strandvej 12B, 2.th., 2900 Hellerup

Webmaster for www.genealogi.dk

Charlotte S.H. Jensen, Statholdervej 5, 3. tv., 2400 København NV

Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til formand Birgit Flemming Larsen
E-mail: birgit_l_larsen@hotmail.com

Manuskripter sendes til:

Redaktør: Michael Dupont, Stenager 216, st., 2600 Glostrup
E-mail: michaeldupont@wanadoo.dk



Personalhistorisk Tidsskrift

Udgivet af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie siden 1880.

Redigeret af Michael Dupont (redaktør), Susanne Krogh Jensen og Anne Dorthe Suderbo.

© 2007 by forfatterne og Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

Udgivet med støtte fra Alfred Good's Fond

Sats og tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

DIS-Danmark

